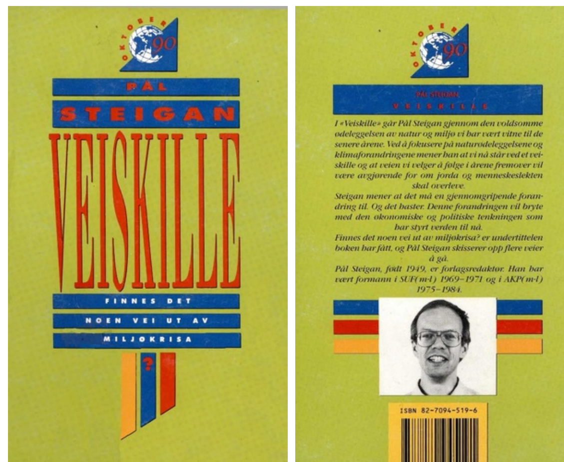

Pål Steigan

Veiskille

Finnes det noen vei ut av miljøkrisa?

FORLAGET OKTOBER A.S. MCMXC OKTOBER 90

© FORLAGET OKTOBER A.S, OSLO 1990 Omslagsdesign: Egil Haraldsen Satt med 11/13 Garamond hos Oz fotosats Drammen A/S Trykt hos Follo Grafisk nye A/S 1990 ISBN 82-7094-519-6 Boka er skrevet med støtte fra Norsk Faglitterært Forfatterfond og Felleskampanjen for jordas natur og miljø

Förord till den elektroniska utgåvan

Författaren har medgivit att boken görs tillgänglig på Projekt Runeberg. Den är scannad av pdf-arkivet.no och anpassades och OCR-tolkades för Projekt Runeberg i juli 2015 av Bert H.

MILJ0KR1SA OG HERTUGINNENS OMFAVNELSE

I Norge er nå alle partier blitt grønne. Teknokratene sender rundskriv på resirkulert papir og i Sverige snakker bilkongen Gyllenhammar om nødvendigheten av kollektivtransport. Har fanden gått i kloster, eller er kampen for miljøet i ferd med å bli kvalt av tilsynelatende velvilje? Kan miljøkrisa løses ved småflikking på den nåværende samfunnsmodellen, eller må det radikale og drastiske løsninger til?

I desember 1987 sa Lloyd Timberlake, som blant annet er kjent for sin innsats for Brundtlandkommisjonen, følgende om forholdet mellom økologi og økonomi:

«Vi ble overtalt til å tru,» sa han med henvisning til den økologiske debatten på sekstitallet, «at disse problemene alltid kan løses med småflikking og tiltak etter at skaden var skjedd. Vi driver hele tida og renser opp, vi forhindrer sjelden. Regulere en industriprosess her, stenge en fabrikk der, rense opp ei elv her. Det er først seinere vi har kommet til å innse at det vi kaller «miljøproblemer» ikke er perifere i forhold til våre politiske og økonomiske systemer, men tvert om innebygd i dem. Vi kan gå enda lenger og hevde at det ikke finnes noe slikt som «miljøproblemer». Sur nedbør kommer av feilslått energiteknologi og bruken av den. Ødeleggelsen av ozonlaget kommer av feilslått industriteknologi og bruken av den. Nitratforurensning og giftstoffer i maten kommer av en feilslått jordbruksteknologi og bruken av den. Ikke noe av dette er miljøproblemer. De er alle

sammen poli-

9tiske og økonomiske problemer. De har ikke miljømessige løsninger. De har alle politiske og økonomiske løsninger.»1

Hvilke politiske og økonomiske årsaker ligger bak miljø-krisa, hvis vi fortsatt skal kalle den det? Og hvilke økonomiske og politiske endringer skal til for å bryte den farlige spiralen? Det er fint med resirkulert papir og strenge krav til renseteknologi, men risikerer vi å lure oss sjøl inn i en falsk trygghet ved å satse på lettvinte tekniske løsninger?

Svært mange mennesker har en følelse av hvor alvorlig miljøspørsmålet er. Folk er djupt urolige. Men det er vanskelig å ta alvoret innover seg med full tyngde. Det er vanskelig å ta konsekvensen av at det kan bli stadig mer ubeboelig på denne kloden. Særlig er det vanskelig å gjøre det, fordi det tilsynelatende ikke finnes noen alternativer, eller fordi alternativene virker så drastiske at det nesten er umulig å forestille seg dem.

For å ikke lammes av de store truslene vi står overfor, og for å ikke bli ofre for teknokratenes klamme omfavnelse, er det på tide at alle miljøbevisste folk, uavhengig av tradisjonelle partiskiller begynner å diskutere alternativer til den nåværende samfunnsmodellen. Men for å få et perspektiv på denne diskusjonen, er det nødvendig å få en oversikt over hvor store miljøproblemene egentlig er, og hva som er de viktigste årsakene til dem.HVA VEIT VI OM KREFTENE SOM FØRER TIL ØKOKRISEØRKENPLANETEN?

«Hva som enn skjer med jorda, vil også skje med jordas sønner. Hvis mennesket spytter på jorda, spytter de på seg sjøl. Dette veit vi: jorda tilhører ikke mennesket, mennesket tilhører jorda. Alle ting henger sammen, slik blodet forener en familie. Hva som enn måtte skje med jorda, vil også skje med jordas sønner. Mennesket vevde ikke livets vev, det er bare en tråd i veven. Det mennesket gjør med veven, gjør det også med seg sjøl.»

Høvding Seattle

På tross av all teknologien vår, lever vi på og av et tynt lag av matjord. Dette er ikke noen ubegrensa ressurs, og den er sårbar. Et lag med matjord på 2,5 cm kan det ta alt fra 100 til 2500 år å bygge opp.2 Men det kan brytes ned på svært kort tid. Når det så stadig blir flere munner å mette på denne planeten, skulle en kanskje tru at vi ville verne om dette livsgrunnlaget. Det gjør vi ikke. Ekspertene snakker om at noe sånt som 6 millioner hektar dyrkbar jord blir til ørken hvert år.3 Det er et tall det er vanskelig å ha noe forhold til, men en smule regning viser at det skulle svare til nærmere 1,5 ganger Danmark. I tillegg er det 21 millioner hektar, eller vel tre ganger Danmark som blir så ørkenliknende at det er liten økonomisk nytte av landet. Så god råd vi må ha! Ørken-

13spredninga skjer på alle kontinenter, også der man minst skulle trudd at det var mulig, nemlig i tidligere regnskogområder. I gamle dager trudde folk at de furene en kan se på overflaten av planeten Mars med en rimelig god kikkert var kanaler etter en fortapt sivilisasjon. Er det sånn vår planet vil se ut om noen hundre år? Skal jorda bli en ørkenplanet?

Ørkenspredning, avskoging, for hard utnytting av grunnvannet, fører alt sammen til knapphet på vann. Carterrapporten4 så for seg kriger om ferskvann etterhvert som knappheten ble verre. I den indiske delstaten Uttar Pradesh var det i sekstiåra 17.000 landsbyer som ikke hadde nok vann. Tjue år seinere, i 1985, var tallet økt til 70.000.5

En gang i tida var store deler av det vi nå kjenner som ørkenen Sahara et fruktbart område. Vi veit at det har levd mennesker der som har etterlatt seg vitnemål om en jordbruks-og husdyrkultur. Kanskje var husdyrholdet med på å skape ørkenen. Kanskje var det i første rekke klimaendringer som sto bak. Men det som må ha skjedd over tusener av år tidligere, er vi nå i ferd med å gjøre på noen tiår.

Nå kjenner vi årsakene til ørkenspredninga. Det er ikke dårlig klima, og ikke Guds straffedom. Det er rovdrift. Noe av denne rovdriften står den lokale befolkninga for, fordi det er de som bruker verneskogen til brensel. Det er deres husdyr som beiter landet bart. Men å plassere ansvaret der, ville være himmelropende urettferdig. Ansvaret ligger i den delen av verden som bruker mesteparten av verdens ressurser, og som også uten

sammenlikning sløser mest med dem, altså i det rike, industrialiserte og sjøltilfredse nord.

Hva er det som gjør befolkninga i de trua områdene så desperate at de rykker opp ungplanter og bruker dem til brensel? I motsetning til oss bymennesker i nord, lever de i naturen, i miljøet. De veit nøyaktig hva som skjer når de sanker disse stakkars vedpinnene. De veit at de setter livet på

14spill på lang sikt. Likevel gjør de det fordi de veit like godt at alternativet er å sette livet på spill på kort sikt.

Alle seriøse miljøstudier de siste åra har vist at det ligger økonomiske og politiske årsaker bak ørkenspredninga. Det har med handelsvilkår å gjøre. Det har med agrobusiness og storkapital å gjøre. Det har med gjeldskrise og eiendom å gjøre. Brundtlandkommisjonen sier at ørkenspredninga bl.a. kommer av «dyrking av eksportprodukter på uegnede beitemarker» som igjen har tvunget gjeterfolkene over på marginal jord, jord som ikke tåler dette presset og lett omdannes til ørken.»6 Men hvem og hva tvang disse landa over i et eksportretta jordbruk i første omgang?

Et typisk eksempel er Senegal. Det var ikke bønder i Senegal som fant på at de skulle dyrke jordnøtter for eksport. Det var det franske kolonistyret som trengte denne fettholdige nøtta til sin såpeproduksjon. For å tvinge bøndene til å produsere jordnøtter innførte kolonialistene en manntalls-skatt. Den måtte betales i penger. I tillegg blei det innført tvangsarbeid og tvangsdyrking. Får å betale skatten, måtte bøndene dyrke noe de kunne få solgt for penger, altså jordnøtter. I første omgang ga denne dyrkinga penger til overs som de brukte til å kjøpe franske importvarer med. De var billigere enn de lokale produktene. På den måten blei det lokale handverket ruinert. Siden det bare var franskmennene som kjøpte opp jordnøttene, hadde de også makt til å skru prisene nedover. Dermed måtte bøndene hele tida utvide arealet og øke produksjonen. Resultatet var at matvareproduksjonen gikk tilbake og det blei nødvendig med matvareimport - til et land som bare få år tidligere hadde vært nettoeksportør av korn. Ved denne ensidige og intensive dyrkinga av jordnøtter blei jorda etterhvert utpint. Resultatene kjenner vi; bøndene i Senegal sank ned i bunnløs gjeld og jorda forsvant. For å overleve må senegalesiske bønder nå låne til neste års såing.

15Den prisen senegalesiske bønder måtte betale for å bli trukket inn i det kapitalistiske verdensmarkedet var høy. De blei ruinert, landet deres blei ødelagt og de måtte sulte. Kolonimakta satt igjen med overskuddet, uansett om Senegal i mellomtida ble «sjølstendig».7

Når vi sier handelsvilkår, dreier det seg formelt sett om priser på råvarer og industrivarer. Men i virkeligheten dreier det seg om økonomisk, politisk og militær makt. Det rike nord har makt til å tvinge fram lave priser på råvarene fra det fattige sør, slik Frankrike gjorde med Senegal. Det rike nord har også makt til å prakke på det fattige sør sine industrivarer, sjøl om lokal produksjon kanskje ville vært vel så bra. Når fattigfolk i Senegal eller Mali brenner den verneskogen som skulle sikra framtida for ungene deres, handler det om internasjonal energipolitikk. Vi i Norge bruker 300 ganger mer energi pr. hode enn det Mali gjør. Vi kan (foreløpig) betale prisen på dette ekstragavante forbruket. Men Mali kan ikke kjøpe vår olje, eller solcelleteknologi. Sjøl det fattige forbruket de har, truer livet deres på kort sikt.

Det er altså de samme økonomiske drivkreftene som har skapt økokatastrofen i Senegal, som har gjort landet til en fattig nykoloni. Og Senegal er bare et tilfeldig valgt eksempel. Det er jo velkjent at det er de samme mekanismene som har gjort Ghana til kakaoprodusent (og gjeldsslave), Brasil til kaffeprodusent (og gjeldsslave) osv. På tross av at denne politikken har ført til katastrofe i store deler av verden, er det den samme politikken som anbefales på nytt og på nytt. Marx sa det på denne måten:

«Dere trur kanskje, mine herrer, at produksjonen av kaffe og sukker er Vest-Indias naturlige skjebne. For to hundre år sia hadde naturen, som ikke bryr seg om handel, verken planta sukker-rør eller kaffebusker der.»8 Det pussige er at det viser seg at det ville vært økonomisk lønnsomt å stoppe ørkenspredninga og vende pila den andre

16veien. I følge Norman Myers og andre9 ville det vært store penger å tjene på å gjenvinne land fra ørkenen. Dersom en klarte å stoppe ørkenveksten mener de at det som kunne vært dyrka på denne jorda representerer en

potensiell verdi på 20 milliarder dollar. Spørsmålet er da: Hvis det er så lønnsomt å stoppe ørkenen, hvorfor blir det så ikke gjort?

Det er forskjell på bedriftsøkonomisk og samfunnsøkonomisk lønnsomhet. Å stanse ørkenen er god samfunnsøkonomi, men om det er god bedriftsøkonomi er avhengig av rentenivå, av hvilke avkastninger en bedrift ville få på annen investering osv. Dessuten er det ikke gitt at verdens matvaremonopoler ser seg tjent med at Sahel-landa blir sjølberga på korn og basismatvarer. For å bruke et understatement.

JORDSMONNET FORSVINNER

Slammet langs elvene Nilen, Eufrat, Tigris og Indus la grunnlaget for noen av de første høykulturene. Det næringsrike elveslammet gjorde det mulig å drive et rikt landbruk, som skapte et overskudd som igjen la grunnlaget for siggurat-ene, pyramidene, basrelieffene, hieroglyffene, handverket, astronomien, matematikken. Men også krigerkasten, presteskapet, faraoene; klassedelinga. Det rike elveslammet var de findelte partiklene fra fjell og jord langs elveløpet, altså erosjon. På den måten kan en gjerne si at erosjonen skapte høykulturene. Men erosjonen kan også ødelegge kulturer. Menneskelig aktivitet har bidratt vesentlig til å øke erosjonen. Det gjøres på mange måter. Ikke minst har det moderne landbruket, som med sine store åkre, sine monokulturer, sine tunge maskiner, har ført til at jorda har blitt mer sårbar for vind og regn. Snauhogsten legger jordsmonnet nakent for elementene. Der røtter tidligere holdt vann og jord på plass, 2

2. Veiskille 17er det ikke lenger noe til å stoppe flommen. Jorda forsvinner. Ødelegginga av skogene skaper også tørke. Tørken forvandler jordsmonnet til støv, som stormene tar med seg.

Det er slike forhold som har gjort et av de rikeste jordbruksområdene i verden, prærien i USA, til et mulig katastrofeområde. I trettiåra hadde ikke minst Oklahoma sin tørkekatastrofe, der staten blei en «dust bowl» og fattigfolk måtte rømme for å overleve. Steinbeck skreiv om det og Woody Guthrie sang om det. Få ville tru at det kunne gjenta seg. 1 1988-89 var USA og Canada på nytt ramma av en tørke som tvang farmere mange steder til å pløye avlinga ned i jorda igjen. Målt i nedbørmengde var tørken mange steder faktisk verre enn i den store førkrigstørken. Kornbeltet i Midt-Vesten hadde i underkant av 25 prosent av normal nedbør. Tretti prosent av maisavlingene gikk tapt, og mye av hveteavlingene. I etterkrigstida har amerikanske kornprodusenter slått seg opp til å bli en krumtapp i verdens matforsyning. Amerikanske farmere produserer 15 prosent av verdens hvete og 46 prosent av verdens mais, bare for å nevne noen nøkkelprodukter.10 Korn har blitt et politisk og økonomisk våpen. Med sin priviligerte stilling kunne USA bruke kornet til å tvinge fram politiske resultater. Nøkkelrollen til de nordamerikanske kornet, gjør jordbrukskrisa i USA og Canada til et internasjonalt spørsmål.

De økologiske forholda som ligger bak denne krisa er velkjente. Amerikansk jordbruk har utplyndra jordsmonnet. Hard bruk av tungt maskineri har pakka jorda og malt den til ørsmå partikler. Så utrolig mye som 800.000 km2 av USAs jordbruksland har blitt redusert til uproduktivt land. Det er om lag det dobbelte av Norges flateinnhold. Landet har mista ca. en tredel av det dyrebare matjordlaget, og taper nå så mye som 5 milliarder tonn i året.11 Kunstig vanning har tømt grunnvannsreservene og tørka ut jordskorpa. Saltutslag på jorda blir stadig mer vanlig. Ensidig drift, rasering av

18skog, osv. har gjort landet sårbart. Overgjødsling og intensiv drift har utpint jordsmonnet. Sannsynligvis vil det vise seg at suksessen til det nordamerikanske landbruket har ligget i å låne ressursene til generasjoner av ufødte mennesker, og omdanne dem til den velkjente «quick buck», lettjente penger. Og den kjappe dollaren har ikke vært så liten heller, nemlig ca. 300 milliarder dollar i året. Men kostnadene med dette landbruket stopper ikke der. Når regnestykket skal gjøres opp, må en føye til en stadig større innsats av energi, en må føye til en stadig økt giftmengde fra insektgifter og ugrasgifter. (Disse giftene er årsak til halvparten av vannforu-rensninga i USA).

NATURKATASTROFER - GUDERS ELLER MENNESKERS VERK

De siste åra har det stadig kommet meldinger om store naturkatastrofer som har krevd tusenvis av menneskeliv. Jordskjelv, tørke, flom, vulkanutbrudd og orkaner har gang på gang prega nyhetsbildet. I oktober 1988 meldte

Røde Kors at antallet naturkatastrofer alt var dobbelt så høyt i de tre første kvartalene av året som i hele 1987. Den voldsomme flommen i Bangladesh der millioner av mennesker ble rammet og tusener drept, og jordskjelvet i Armenia, var det mest sjokkerende naturkatastrofene i et år av katastrofer. Har det skjedd flere naturkatastrofer, eller er det bare det at vi hører mer om dem? Og hvis det er sånn at det har skjedd flere naturkatastrofer enn «vanlig», hva kommer det av? Er naturen ute av lage eller finnes det andre og mer håndgripelige årsaker?

Jordskjelvet i Armenia er neppe utløst av menneskelig virksomhet. Men tallet på ofre kunne vært vesentlig mindre,

19hvis ikke de nye boligområdene og skolene hadde vært så slett konstruert. I tilfellet Bangladesh er noen av årsakene lette å få øye på. Landet er et eneste stort delta, der de mektige elvene Ganges og Bramaputra kommer med sine vannmasser fra Himalaya på veien mot Indiahavet. Disse elvene har gjennom generasjoner vært landets velsignelse og forbannelse. Rikt elveslam danner næringsgrunnlaget for hundre millioner mennesker og periodiske flommer feier de skrøpelig husene i deltaet på sjøen. Likevel er det noe nytt som har skjedd. Det fattige fjellandet Nepal har nesten ikke skog igjen. Rein rovdrift har utrydda svære skogstrekninger på mindre enn et tiår. Kortsiktig fortjeneste på tømmermarkedet har gjort fjellsidene nakne. Men også mangel på kjøpekraft, mangel på energi. De fattige fjellfolkene har blitt nødt til å fortsette rovdrifta på jakt etter energi. Dyr olje og oljebasert teknologi er utafor rekkevidde. Utnyttelse av vannkrafta krever et industrielt og teknologisk nivå som de ikke har. Etter at flatehogsten har gjort sitt, gjør den desperate jakta på brensel resten.

Frisk skog har en utrolig evne til å binde vann. Når skogen er borte, faller regnet på blottlagt jord og pisker den vekk. Jordsmonnet blir til slam som fyller elvene og vannet fosser uhemma ned fjellsidene. Tilbake ligger nakne steinen.

Der Spiegel la fram en mildt sagt urovekkende dokumentasjon av hva som er i ferd med å skje i Alpene.12 Som de fleste vil kjenne til, har det vært flere store raskatastrofer de siste par åra. De største tapene av menneskeliv har nord-italienske landsbyer lidd. Hele landsbyer er feid av gårde i gjørme og vann, slik som landsbyen Bordino som ble ødelagt sommeren -87. Finnes det noen felles årsak til dette, eller er det bare av de tragiske, men uunngåelige ulykkene en må regne med? Der Spiegel viser at det finnes sterke og meget alvorlige årsaker til at slike ting skjer. Kort fortalt handler det om en

20hensynsløs utnytting av naturressurser, med kortsiktig økonomisk profitt som mål.

En viktig årsak til naturkatastrofen i Alpene er biltrafikken. Eksosen fra hundretusener av biler dreper skogen. Denne trafikken bringer millioner av solhungrige nordboere til Italia, Jugoslavia og andre middelhavsland. Dette er en ferieform som mange av oss setter stor pris på, men prislappen for Alpenes del begynner å bli vel stor. Det som skjer når skogen dør er jo blant annet at fjellsidene blir mye mindre i stand til å holde på fuktighet. Så lenge trærne lever filtrerer de nedbøren ned mot bakken, de bidrar til fordamping og binder fuktighet til rotsystemet. Men når trærne dør, pisker regnet uhindra ned på bakken og renner videre nedover fjellsida. Slik oppstår flommer og jordskred.

Men det er også andre faktorer som omvandler alpepara-diset til katastrofeområde, viktigst av alt er den hensynsløse utbygginga som foregår over alt. Skianleggene konkurrerer om å ha flest mulig løyper og skitrekk. Da må skogen, dvs. verneskogen, raseres. Det hogges breie gater i skogen, og disse gatene bearbeides med tunge maskiner og sprøytes vinterstid med snøkanoner. Resultatet er at bakken blir som betong; den blir helt ute av stand til å holde på fuktigheta. Der hvor det fantes en verneskog blir det i stedet ei vann-sklie. Etterhvert fører dette rimeligvis til voldsom erosjon, og fordi fjellet kan være ganske løst, kan erosjonen ofte fjerne mer enn jordlaget. Mange steder fører erosjonen til steinskred.

Turismekapitalen vil gjerne ta i mot flest mulig biler og flest mulig gjester, derfor lages det svære parkeringsanlegg, og det bygges hoteller og hytter i områder der det aldri skulle ha vært bygd noe som helst. Slik blir feriedalene reine ulykkesfeller. Og det drives en estetisk voldtekt på landskapet; på det høyeste fjellet i Vest-Tyskland, Zugspitze, er det i turismens navn plassert en sinnsvak betongbunker på toppen. I

21Finnmark er det mange som ser en parallell i turistmaskinen på Nordkapplatået.

I tillegg kommer et intensivt jordbruk, basert på kunstgjødsel og store driftsflater, noe som fører til utpining av jorda og dårligere dreneringseffekt.

Det hele er kommet så langt at mange alpeveier nå trues av jord-, stein- og snøskred i områder der sånt var helt ukjent tidligere. Å bygge beskyttelsesanlegg mot skredfaren vil koste milliarder. Å gjenreise verneskogen vil koste noe liknende. Fagfolk er samstemte; hvis det ikke skjer ei radikal og rask omlegging i Alpene vil landskapet snart forandre seg fra Europas takhage til katastrofemuseum.

I Mellom-Europa er det alt en seriøs diskusjon om dette. Sveitserne har innført en del restriksjoner mot biltrafikken, og kommer sikkert med flere. Er det ikke på tide at vi her hjemme tar lærdom av dette, før Lillehammer-OL gjentar nøyaktig de samme feilene? Målt med Brundtlandkommisjo-nens målestokk er ikke OL noe bærekraftig prosjekt.

OL er et rotterace der lokale profittører og sentrale finansfolk kjemper om de milliardene som dette prestisjeprosjektet vil koste. Noen av dem kommer til å bli styrtrike. Men miljøkostnadene vil bli så store, at det klokeste ville vært å si nei til hele OL.

Utviklinga i Alpene bekrefter den tendensen vi har sett over hele verden i de seinere åra. Australia og Borneo ble rammet av store skogbranner i 1982-83. Afrika sør for Sahara har opplevd en langvarig tørke, som særlig har rammet land som Etiopia, Sudan, Mali, Tchad og andre nasjoner i Sahel-beltet. Men også land som Zimbabwe, Mozambique, Sør-Afrika og Brasil har opplevd katastrofearta tørke. Nepal har regelmessig vært hjemsøkt av flom. Også India, Peru, Yemen, Honduras og Nicaragua har blitt herja av flom. Jordskjelv og vulkanutbrudd har ramma Colombia. En undersøkelse som er gjennomført av Sveriges Røde Kors, viser at

22det døde seks ganger så mange mennesker i naturkatastrofer i 1970-åra som i 1960-åra, og tendensen fortsatte i 1980-åra. Det internasjonale instituttet for miljø og utvikling, Earth-scan,13 mener at det ikke er noe som tyder på at klimaet i 1970-åra generelt var verre enn i 60-åra, eller at det er flere vulkanutbrudd eller jordskjelv enn før. Derimot tyder alt på at menneskene stadig gjør seg mer sårbare overfor naturkatastrofer. Instituttet har sammenligna de store naturkatastrofene i de siste tiåra og vist at det er en nær sammenheng mellom et lands økonomiske utviklingsnivå og hvor sterkt det biir rammet av slike katastrofer. Sagt på en annen måte: jo fattigere et land er, jo flere er det som dør i en storm eller et jordskjelv. (Sammenlikn jordskjelvene i Armenia og San Fransisco!)

I store deler av verden foregår det en omfattende felling av skog som er langt raskere enn gjenveksten. Når Nepal har vært hjemsøkt av regelmessige flomkatastrofer i de senere åra, så skyldes det ikke økte nedbørmengder, men avskoging. Landa i Andes-området i Sør-Amerika har i 80-åra både vært utsatt for flom og tørke. I hele dette området er avskoging et stort problem.

Når et jordskjelv rammer en storby, slik som Mexico by i 1985, eller en orkan med springflo feier inn over Gangesdeltaet i Bangladesh, viser det seg at det er blant de fattigste at dødsofrene er mest tallrike. Dette er ikke tilfeldig. Millioner av de fattigste i Bangladesh er henvist til det sumpaktige deltaområdet som er mest utsatt for flom. De fattigste i Rio de Janeiro bor i skråninger der skura deres kan vaskes bort i et kraftig regnskyli. De fattige i Mexico by eller i Guatemala har ikke råd til jordskjelvsikre hus, enda de bor i en sone der jordskjelv stadig vil forekomme. I Guayaquil i Ecuador ble det i alt i 1975 slått fast at et stort flertall av de fattige innbyggerne bodde i elendige skur i et sumpområde mot havet. I 1983 førte El Niho* til en flom i slummen som krevde svært

23mange menneskeliv. Den førte også til epidemier da slum-boerne fikk sin egen kloakk inn i husene. Slumboere over hele den tredje verden bor i helsefarlige områder som også er mest utsatt for naturkatastrofer. Det gjelder Mexico by, Port-au-Prince i Haiti, Bangkok i Thailand, Monrovia i Liberia, Lagos i Nigeria og mange andre storbyer. Hvis disse byene rammes av naturens luner, vil det helt sikkert føre til tusenvis av dødsofre. Og tendensen er at menneskene gjør seg stadig mer sårbare på denne måten.

Fra 1982 ble landa i Sahel-beltet utsatt for tørke og sult og nå kommer katastrofemeldingene fra Etiopia igjen. Men det er tvilsomt om dette skyldes klimaforverring. I Etiopia har store områder i Wollo, Tigre og Gondor blitt så utpint og avskoget at det er tale om permanente ødeleggelser. Den etiopiske regjeringens hensynsløse krig mot ulike folkegrupper i landet har bidratt sterkt til sulten og nøden. På grunn av fattigdom er verneskogen ofte den eneste mulige energikilden i Sahel. Og når verneskogen blir brukt til brensel, rykker ørkenen fram over åkerland og beitemark. Tidlig i 1984 ble 150 millioner mennesker regnet som truet av sult i Afrika. Hvor mange som faktisk sultet i hjel, finnes det ingen endelig oversikt over, og det vil neppe noen gang finnes, for de fattige i Afrika telles ikke så veldig nøye.

Også det sentrale jordbruksområdet i USA ble rammet av tørke i 1983 og i 1988-89. Det førte til store problemer for mange farmere, men ingen sultet i hjel.

Tørke og flom kan framskyndes av den måten menneskene bruker eller misbruker jorda. Det samme har foreløpig ikke skjedd med jordskjelv og orkaner. De bare kommer. Likevel søker de sine ofre blant de fattigste i samfunnet. Høsten 1985

* Under bestemte forhold endrer havstrømmene seg i Stillehavet, slik at fiskens vandringer og klimaet endres. Denne spesielle strømmen kalles El Niiio = (jesus)barnet.

24ble Mexico by rammet av et stort jordskjelv. Flere tusen mennesker ble drept, for det meste i de fattige bydelene, der bygningene ikke var konstruert for å tåle et skjelv. Det samme skjedde i Guatemala i 1976 og i Managua i Nicaragua i 1972.

Rapportene fra Earthscan og Sveriges Røde Kors viser at det er en kraftig økning i tallet på ofre for naturkatastrofer. Men de peker også på at lidelsene kan reduseres kraftig ved å fremme økonomisk utvikling og sosial likhet. Naturkatastrofer kan ikke unngås, men hvor store skader de skal føre med seg, er i høy grad et økonomisk spørsmål. Vi kan føye til at mennesket i dag skaper naturkatastrofer i stor målestokk, for å opprettholde et økonomisk system og en livsstil der den kortsiktige fortjenesten er alt og den langsiktige balansen ikke teller.

FORURENSNING

I januar 1989 fikk skolebarna i Mexico by fri fra skolen. Grunnen var at det var farlig å puste inn lufta i byen. I en by med nesten tre millioner biler med dårlig forbrenning er lufta helsefarlig sjøl ved korte opphold. Dessuten finnes det titusener av industribedrifter som ikke akkurat er berømt for rensetiltak. Alfonso Cipres, en av lederne for miljøbevegelsen i Mexico, mener at forurensningene har krevd innpå

600.000 menneskeliv de siste seks åra.14 Elan regner med at 340 av årets 365 dager må regnes som en økologisk unntakstilstand i byen. Meksikanske aviser har skrevet om fugler som har falt rett ned fra trærne på grunn av den giftige lufta. Dersom veksten i folketallet fortsetter som hittil vil byen ha 30 millioner innbyggere ved årtusenskiftet. Hva slags liv vil de leve, hva slags framtid har de?

25Mexico by er heldigvis ennå et av de mest ekstreme eksemplene. Men langt fra det eneste. Dessverre. Lufta vi puster i biir raskt giftigere. Vannet og maten også. Gradvis, og i et forbløffende tempo, forgifter vi omgivelsene og oss sjøl.

Norge har bare fjerdeparten av det folketallet som finnes i Mexicos hovedstad i dag. Og vi har god plass. Det ville derfor vært utenkelig at vi skulle ha problemer i samme format. Men er vi nå så forferdelig gjeve? Antall astmatilfeller i Oslo har økt tre ganger på ti år. To av tre småbarn har hyppige eller kroniske ørebetennelser som for en stor del kan føres tilbake til forurensning.15 70 prosent av norske kloakker går urensa ut i havet. Det er funnet dioxin i krabber på Sørlandet. Kanskje stammer gifta fra Hydro, som utmerker seg ved et av verdens største punktutslipp av dioxin. Sommeren 1988 fikk vi et lærestykke i hva det kan bety. Algene blomstra opp i Skagerak og la havet dødt etter seg. Seler i tusentall døde på grunn av hva? Forskerne mener at de døde på grunn av et samla miljøstress, og ingen enkeltgift eller enkeltårsak. Vi er vant til å tenke på havet som noe uendelig, den veldige blåmyra som kan ta imot hva det skal være uten å la seg merke med det. Glem det!

Likevel er forurensning i form av utslipp kanskje det problemet det er lettest å gjøre noe med. Svovelutslippet i Norge er mye mindre enn på sekstitallet. Det som trengtes var blant annet å gå bort fra tunge fyringsoljer. Allergikere hadde problemer den gangen også, men det var lite skriving om det i avisene. For ikke å snakke om den lokale forurensninga på de ensidige industristedene. Glomfjord, Årdal, Odda, ensidige industristeder som hadde vokst opp som et ledd i den nasjonale oppbygginga omkring kraftkrevende industri. Kyr og planter blei forgifta, og sjølsagt folk også. Langt oppe i dalsidene vitner døde trær om forgiftninga. Fisken i fjordene blei så full av tungmetaller at den var direkte helsefarlig. Verst var det der arbeiderklassen bodde. Det var hensynsløs

26rovdrift, men kapitalen klarte stort sett å tyne arbeidsfolk til taushet. En kombinasjon av servile, sosialdemokratiske fagforeninger og den trusselen, som ofte ikke engang behøvde å bli uttalt: jobben din, framtida di. Ingen problemer med å fjerne utslipp, det er bare å legge ned fabrikken. Denne disiplineringa var sterk nok til å kneble mye kritikk, og sikre mange arbeidsfolk en altfor tidlig død.

Nå, som forurensninga ikke lenger er et lokalt spørsmål, og den internasjonale konkurransen om å tilpasse seg rense-krava har hardna til, er det forbløffende hvor fort og hvor mye som kan renses. Fria Proteatern i Sverige sang en gang at «först när skiten faller ner på direktörns hatt, så får vi en miljödebatt». Heller ikke overklassen kan rømme fra den globale forurensninga. Til og med George Bush går nå inn for langt tøffere rensekrav overfor industrien. Disse erfaringene burde venne folk av med å være redde for å stille for harde krav til stansing av utslipp.

Men, som Naturvernforbundet har sagt gang på gang, en rensestrategi er en blindvei. Hvis en kan sette inn ubegrenset med energi er det få grenser for hva som kan renses. Men dermed sitter vi i energifella nok en gang. Løsninga må ligge i en type produksjon som forurenser minst mulig i utgangspunktet, slik at det biir mindre å rense i neste omgang.

DEN INTERNASJONALE SØPPELHANDELEN

Da den norske generalkonsulen ble arrestert av myndighetene i Guinea for å ha medvirka til import av 15000 tonn giftavfall fra USA, blei opinionen her til lands kjent med en ny og voksende næringsgrein, søppeltrafikken, eller egentlig trafikken med giftavfall. I desember 1988 meldte nigerianske myndigheter at enhver som blei funnet skyldig i giftdumping i

27Nigeria, ville bli dømt til livsvarig fengsel. Dette vedtaket kom som et svar på en eksplosjonsarta vekst i de rike landas dumping av kjemisk avfall i den tredje verden. Det er anslått at OECD-landa hvert år skaper 250-300 millioner tonn giftig avfall16 og at store mengder av dette avfallet eksporteres. Sjøl om mye av avfallet sendes til land som har avansert teknisk utstyr til å behandle det, sendes minst 20 mill. tonn til land i den tredje verden som ikke har slike muligheter. Den økonomiske drivkrafta bak gifteksporten til den tredje verden er lett å få øye på, når det oppgis at det koster mellom 160 og 3000 US-dollar pr. tonn å behandle avfallet i et av industrilanda, så krever enkelte afrikanske land helt ned i 2,50 dollar pr. tonn for å ta i mot det.17 Hvis vi antar at den gjennomsnittlige prisen for å behandle giftig avfall i industrilanda er 400 dollar pr. tonn, og den gjennomsnittlige prisen som landa i den tredje verden betaler for å selge landet sitt som giftsøppelplass er 20 dollar pr. tonn, så snakker vi om et potensielt marked på inntil 100 milliarder dollar for geskjeftige mellommenn. Og sjøl om avfallet skulle stinke, så overføres lukta som vanlig ikke til pengene. Mer enn ett «respektabelt» firma vil se slike summer som et godt nok argument for å begi seg inn i kampen om markedsandelene. Og mer enn ett korrupt regime i den tredje verden vil være mottakelig for seddelknitrende argumenter.

På et område like stort som Finnmark fylke - 50.000 km2 - planlegger det sveitsiske firmaet Suter & Suter å anlegge verdens største avfallsplass i Namibia. For to milliarder dollar har firmaet tenkt å kjøpe rettighetene til å gjøre om det nordlige Namibia til et kjemisk mareritt. Den såkalte Skje-lett-kysten fra Walwis Bay til grensa mot Angola skal endelig få bære sitt navn med rette. Dersom planene går gjennom skal det bygges ei havn, tre forbrenningsanlegg og en jernbane inn i dumpingsområdet. Det skal også bygges et boligområde for arbeiderne, dette avgrunnens folk som skal for-

28korte livene sine med å behandle det giftige avfallet.18 Hvordan det vil gå med dette prosjektet etter valgene i Namibia, gjenstår å se, men det er grunn til å følge årvåkent med.

Pålitelige kilder hevder f.eks. at Guinea-Bissau har inngått avtaler om giftimport som vil ta over 10 prosent av det giftige avfallet som EF-landa dumper, samtidig som denne vestafrikanske staten skal ta i mot giftig avfall fra farmasøytisk industri i Sveits og giftavfall fra USA.19 Blant det som dumpes er dioxiner, kjent fra Seveso-katastrofen i Italia, radioaktivt avfall, asbest og plantegifter.

Den økende motstanden mot giftdumpinga har gitt resultater. Det norske giftskipet ble tvunget til å gjøre vendereis med uforetta sak, og et annet giftskip ble i rask rekkefølge tvunget til å forlate Bahamas, Bermuda, Honduras, Den Dominikanske republikken, Guinea-Bissau og Colombia. I mai 1988 ble giftskipet Zanoobia hindra i å losse i Genova gjennom en havnearbeiderstreik. Den alliansefrie bevegelsen har vedtatt en handlingsplan mot gifttrafikken og UNEP har foreslått en konvensjon mot giftdumping, som blant annet inneholder et forbud mot å brenne giftavfall til sjøs fra 1994.

Hva skal en så si om gifttrafikken til den tredje verden, om et produksjonsapparat som er så skakkjørt at det fører til gigantiske søppeldynger, og en handelsmoral av det slaget som av kalde, økonomiske grunner dumper denne gifta i fanget på folk som er for svake og fattige til å stå imot? Enhver får finne de adjektivene og andre karakteristikker som en synes passer. Og tro endelig ikke at dette er en geskjeft som drives av snuskete menn i underverdenen. Den drives av velkledde og kultiverte menn med høy status i sine egne land.

29HULLET I HIMMELEN

1 1973 påviste kjemikerne Sherry Rowland og Mario Molina uavhengig av hverandre at det KFK-utslippet (klorflourkar-boner) verden hadde i 1972 (ca. 800.000 tonn årlig) ville bryte ned 20-40 prosent av ozonlaget i løpet av 30 år.20 Alt på syttitallet advarte miljøorganisasjonene mot hva som ville skje med atmosfæren dersom menneskene fortsatte å bruke KFK-gasser som drivgass i sprayflasker, som kjølemiddel i kjøleskap og frysere osv. Dette førte i USA, Norge og noen andre land fram til forbudet mot å bruke slike gasser som drivgass i spraybokser. Men bortsett fra sprayboksene skjedde det ingenting. Bruken av freonekspanderte skumgummimadrasser og isoporplater, freonavkjølte fryse- og kjøleskap og industriell bruk av KFK og haloner har fortsatt med uforminsket styrke. Databransjen er for eks. storforbrukere av haloner til sine datarom.

På begynnelsen av åttitallet kom de første meldingene om at disse gassene faktisk førte til det man trodde, nemlig at det beskyttende ozonlaget rundt jorda blei ødelagt. Den amerikanske romfartsorganisasjonen NASA trudde først at det var noe galt med instrumentene da de første målingene over Antarktis kom inn. Men da forskerne endelig skjønte at tallene var riktige, gikk det opp for dem at det var i ferd med å danne seg et svært hull i ozonlaget over Antarktis. Siden den gangen har dette hullet vokst meget raskt. Det varierer riktignok med årstidene, men i gjennomsnitt øker det fra år til år. (Rett skal være rett: noen forskere trur ennå at de variasjonene som er påvist dreier seg om normalvariasjoner. Ikke noe er bedre enn om de skulle ha rett. Men det ville vært svært risikabelt å satse livet på det.) Det er få i dag som tviler på at KFK'ene og halonene er hovedårsaken til at solfilteret er på god vei til å ødelegges. Det er fortsatt usikkert om denne prosessen har kommet særlig langt på den nordlige

30halvkula. Noen norske forskere har ment at faresignalene har vært overdrevet. Men så lenge vi veit at verden slipper ut store mengder stoffer som står i fare for å bryte ned det viktigste skjoldet vi har mot livsfarlige kosmiske stråler, så er det faktisk en fattig trøst at det ennå ikke har kommet så langt over Toten.

Sissel Rønheck gjorde et stort vesen av at Norge var med på Montreal-avtalen som tilsynelatende forutsetter en reduksjon i produksjonen av disse gassene til 50 prosent i 1998. Men sjøl om denne produksjonen ble innstilt i dag, ville våre synder i fortida fortsette å forverre situasjonen langt inn i neste århundre. Når industrien har fått ti år på seg til å redusere produksjonen fra et livsfarlig nivå til et nivå som fortsatt er livsfarlig, viser det hva som har forrang på denne kloden. Kommende slekters livsvilkår må værsågod stille bak i køen når storprofittørene skal sikre sine interesser. I 1998 vil det ha gått 26 år siden Rowlands og Molinas oppdagelse. Likevel vil ikke

produksjonen av de farlige gassene bli redusert mye fra den gangen de gjorde sine beregninger. Industrien skal få lov til å øke produksjonen til 110 prosent av 1986-nivået fram til 1990. Først på midten av nittitallet skal produksjonen være 10 prosent lavere enn i 1986. Og i 1999 skal produksjonen være på 65 prosent av 86-nivået.21 Forskerne sier nå at det er nødvendig å kutte produksjonen med 85 prosent i løpet av 8 år, og at sjøl da vil det ta 400 år å få ozonlaget tilbake til normal tjukkelse.

Det betyr at ødeleggelsene vil fortsette.

DRIVHUSET

I den såkalte Gaia-teonen til Jim Lovelock biir jorda med alle levende organismer sett på som en gigantisk levende organisme. Dette er et nyttig bilde. (Denne nytteverdien er nesten

31gått tapt, fordi det har vokst fram en nyreligiøs mystisme som gjør Gaia til sin nye guddom.22) Gaia-begrepet, etter den greske jordgudinna, griper fatt i det merkelige faktum at livet på denne planeten ser ut til å være den avgjørende forut-setninga for nettopp livet på denne planeten. Jorda ville vært en ganske ubeboelig planet, hvis det ikke hadde vært sånn at de levende organismene faktisk fantes og skapte livsvilkår for hverandre. Den atmosfæren vi puster i er skapt av hundrevis av millioner års utvikling, der levende organismer har omforma den opprinnelige atmosfæren til den sjeldne blandinga den har i dag. Grønne planter bruker sollys til å spalte karbondioksid i oksygen og næringsstoffer. De andre organismenes forbrenning skaper på sin side karbondioksid som avfall. Karbondioksidet i atmosfæren har den pussige virkninga at det slipper gjennom nesten all den kortbølga varmestrålinga fra sola, men holder igjen mye av den langbølga varmestrålinga fra jorda. Dette har skapt en høyere middeltemperatur på kloden enn det som ville vært tilfelle uten karbondioksid. Dette kalies drivhuseffekten, og er i seg sjøl helt avgjørende for den formen for liv vi kjenner. En annen pussig ting er at denne drivhuseffekten har vært ganske konstant i titalls av millioner år. På den måten har samspillet mellom artene bidratt til å opprettholde gunstige livsvilkår på kloden, sjøl om enkelte arter har gått til grunne og andre har oppstått. Det er denne enestående sj ølreguler i nga av balansen mellom milliarder av arter, som får jorda som sådan ti! å framtre som en levende organisme.

Denne balansen ble ikke vesentlig påvirka av de første 99,9 prosent av menneskenes virksomhet på jorda. Sjøl det primitive svedjebruket, innføringa av jordbruket for 10.000 år sia, byene, krigene, osv, skapte ikke vesentlige endringer i balansen. Men det var da grunnlaget for de seinere endringene ble lagt. Gjennom jordbruksrevolusjonen trådte mennesket for første gang fram som noe mer enn et dyr blant

32andre dyr. Det gjorde seg til skapningens herre, og begynte å omdanne naturen i sitt bilde og tilpasse den sine behov. Dyre- og planteartene som vi kjenner i dagens landbruk, er skapt gjennom tusener av år med menneskelig aktivitet. Kulturlandskapet med sine spesielle biotoper, har også påvirka de ville artenes vekstvilkår og utvikling.

Men det er først i den siste promillen av vår historie til nå, som vi mennesker på en avgjørende måte er i ferd med å forrykke den atmosfæriske balansen. Med den industrielle revolusjonen, og den dramatiske økninga i bruken av fossile energikilder som kull og olje, har det skjedd noe nytt i planetens historie. Karbondioksidinnhold i atmosfæren øker, og det øker raskt. Fra 1850 til 1980 har nivået økt med 30 prosent, og prognosene peker i retning av at det vil dobles fra 1850 til 2050. Dermed vil mye mer av den varmestrålinga bli holdt tilbake i atmosfæren. Drivhuseffekten biir til en løpsk drivhuseffekt. Vi veit ikke i dag hva dette vil føre til, men vi veit at det er en høy poker vi spiller. Sannsynligvis vil den gjennomsnittlige temperaturen på kloden øke, og den vil øke mest i polområdene. Noen forskere mener at den gjennomsnittlige temperaturøkninga vil bli på om lag 3° mens temperaturen i polområdene kanskje vil øke med så mye som 7°. Dette kan føre til at pol arisen smelter. Dersom innlandsisen på Grønland, i Canada og på Antarktis smelter, vil disse veldige vannmagasinene udøse en syndflod i alle lavereliggende områder på kloden.

Olav Orheim peker på at den første virkninga på havnivået vil komme av at det varmere havvannet simpelthen har et større volum. Innafor de temperaturøkningene det er snakk om kan denne volumøkninga kanskje føre til en stigning i havnivået på 0,8 til 1,5 meter.23

Det er regna ut at flere øysamfunn i den tredje verden ville bli ubeboelige, slik som Maldivene, Kiribati og andre fattige småsamfunn. For ikke å snakke om hva det ville føre til i det 3

3. Veiskille 33tettbefolka og svært lave Gangesdeltaet i Bangladesh, der hundre millioner mennesker bor i et område som vil være trua. Ved en økning av havnivået på 1 meter, vil 10 prosent av Bangladesh være borte. I det området bor det kanskje dobbelt så mange mennesker som i Norge. Våre flatlandsvenner i Danmark ville sjølsagt få visse problemer, det samme ville verdens havnebyer. En full nedsmelting av innlandsisen ville oversvømme området der det bor hundrevis av millioner mennesker. Et slikt perspektiv ligger nødvendigvis noen generasjoner inn i framtida, for sjøl om de verste antakelsene om temperaturøkning slår til, vil det ta tid å smelte all isen. Men sjøl om det skulle ta så mye som et par århundrer, bør vi i det minste være klar over at i et geologisk perspektiv er det et uhyre raskt drama som foregår. Men lenge før Aker Brygge kan bli akvarium vil drivhuseffekten ha gjort andre skader.

De siste årene har vært preget av abnormt vær. To snøløse vintre har fått folk til å spørre om klimakatastrofen alt er i gang. Sentral-Europa rammes av stormer med ett års mellomrom som det statistisk sett skulle ta 300 år mellom. Det er for tidlig å trekke en konklusjon, men det er på høy tid å ta saka alvorlig.

Endring av temperaturbalansen vil påvirke vindsystemet på jorda. Høytrykks- og lavtrykksbeltene vil flytte seg. Dette vil påvirke havstrømmene, slik at der varme havstrømmer tidligere bidro til milde vintre, kan de bli erstatta med kalde strømmer og omvendt. Dessuten bidrar også karbon-dioksidutslippene til å svekke ozonlaget. Det er ingen i dag som kan si nøyaktig hva klimaendringene egentlig kan bety. Vi! Golfstrømmen forlate norskekysten? Vil Nord-Europa få permanent lavtrykk? Vil stormene bli verre? Vil vi få middelhavsklima på mørekysten? Vil Sahara begynne å blomstre igjen, eller vil Spania bli ørken?

Vi står faktisk oppe i et eksperiment der planeten er labo-

34ratoriet og der, vi og ikke minst våre ufødte etterkommere, er forsøkskaninene. Det finnes kynikere som har regna på hvem som vil vinne og hvem som vil tape økonomisk på drivhuseffekten. Noen firmaer i USA er ganske godt fornøyde, fordi de hører med blant dem som kommer ut med en god profitt hvis en bestemt modeli slår til. Det samme gjelder visstnok Sovjet, som ser en mulighet for at Sibir kan bli varmere, og dermed gunstigere for kornproduksjon. Å sette sin lit til fortjeneste på denne typen russisk rullett virker mildt sagt vanvittig. For det er svært mange skudd i magasinet og det er menneskenes framtid som sitter foran løpet.

Drivhuseffekten er kanskje den mest truende av alle de økokatastrofene som er i anmarsj. Den henger sammen med sjølve grunnlaget for vår type produksjon, vår energibruk, vår type jordbruk, transport osv. Norman Myers24 mener at sjøl om det blei innført en 300 prosent skatt på fossile energikilder, ville det bare utsette fordoblinga av karbondioksid-nivået med et tiår eller to. Det er få ting som tyder på at vi er i ferd med å finne noen utveier, og drivhuseffekten forsterkes av den raske utryddelsen av verdens skoger. Skogen bryter ned karbondioksid og produserer oksygen. Hva skjer når den blir borte samtidig som vi øker utslippet av karbondioksid? Hva skjer når dette suppleres med et tynnere ozonlag?

Orheim mener at dersom menneskeheten skal håndtere drivhuseffekten, kan det være nødvendig med inngrep i vår levemåte som de fleste av oss antakelig vil finne helt utenkelig i dag: «Jeg frykter at det kan bli mange miljøkatastrofer, og mange flere som dør av sult, før nasjoner er villige til å diskutere slike vanskelige avgjørelser,» konkluderer han.25

35DEN KJERNEFYSISKE VINTEREN

Både USA og Sovjet, NATO og Warzawa-pakten baserer forsvaret sitt på kjernefysiske vipen. Det er få år siden en av de amerikanske toppene i NATO gikk ut med ei erklæring om at en begrensa kjernefysisk krig kan vinnes. Den foreløpige tøværet og tilløpet til begrensninger i opprustninga har på mange måter tatt krigsfare og kjernevåpen av den politiske dagsordenen. Men fortsatt er f.eks. Norges forsvar i siste instans bygd på kjernefysisk gjengjeldelse. I dette ligger illusjonen om at en kjernefysisk krig kan vinnes.

Carl Sagan, forsker i den amerikanske romforskningsorga-nisasjonen NASA, og ei gruppe andre forskere, gjorde

en modellstudie av konsekvensene av en eventuell kjernefysisk krig. Fram til da hadde diskusjonen i stor grad dreid seg om de direkte skadene fra en slik krig og den radioaktive strålinga. Det nye Sagan og kollegene hans gjorde var å se globalt og økologisk på resultatene av en slik krig. De hadde meteorologiske data fra værsatelittene til rådighet, og erfaringer fra mange studier av andre planeter i solsystemet. Blant annet hadde de data fra spredning av støv fra vulkanutbrudd i atmosfæren. De hadde svære datamaskiner som kunne simulere kompliserte modeller.

Til å begynne med gikk forskerne ut fra en krig der store deler av atomarsenalet ble tatt i bruk. Beregningene viste at en slik krig ville skape støv- og røykstormer som ville formørke atmosfæren i lang tid og dermed senke temperaturen til vinternivå, sjøl om krigen skulle bryte ut midt på sommeren. Resultatet ville bli sammenbrudd i avlingene, frost, massesult, epidemier og en serie andre økologiske katastrofer. Beregningene sjokkerte forskerne, og ikke mindre sjokkerte ble de da de fulgte modellen videre. De kom til at de store endringene i temperaturene på kloden høyst sannsynligvis ville endre hele klimabalansen på kloden, vindsystemene,

36havstrømmene osv. Slik oppsto begrepet den kjernefysiske vinteren. Nå hadde utgangspunktet vært en stor kjernefysisk krig. Derfor endret forskerne premissene i retning av det militærstrategene kaller en «begrenset atomkrig», noe i retning av en krig med mellomdistanseraketter i Europa, men uten bruk av de strategiske våpnene. En skulle ventet at dette ville gitt radikalt annerledes resultater. Men her kom det neste sjokket. De økologiske konsekvensene av en «begrenset atomkrig» er nesten like vidtrekkende og ødeleggende for livet på kloden, som en omfattende kjernefysisk krig. Den kjernefysiske vinteren vil uansett feste jerngrepet sitt i månedsvis med de samme klimatiske følgene.

Dette betyr at den kjernefysiske strategien til begge de to militærblokkene bygger på et scenario der livet på kloden blir satt på spill. En slik konklusjon er ikke et overspent agitatorisk følelsesutbrudd. Det er de slutningene den ene supermaktas egne toppeksperter kommer til når de trekker kunnskapene om klima og økologi inn i de militære bereg-ningene. Det er altså mye som tyder på at en eventuell atomkrig ville bli noe i nærheten av den endelige økologiske katastrofen på «romskipet jorda». Av en eller annen grunn er ikke dette perspektivet framme i de ellers utmerkete miljørapportene som utgis for tida.

HAVØRKEN I NORD

Som kystnasjon har Norge et stort ansvar. Da den internasjonale havrettskonferansen trakk opp prinsippene for økonomiske soner, var det ei klar forutsetning at kystnasjonene måtte vise ansvar for ressursene i havet og ikke drive rovdrift på dem. På grunn av Norges geografiske posisjon og ikke minst på grunn av at Norge også omfatter Jan Mayen og Sval-

37bard, med de store økonomiske sonene som følger med disse øyene, er ansvaret desto større. Utafor kystene våre finnes noen av de viktigste oppvekstområdene for fisk på kloden.

Silda ble nesten utrydda av overfiske på 1960-tallet. Sildevandringene mellom norskekysten og Newfoundland var den største dyrevandringa på jordkloden. Silda var også en viktig del av den økologiske kjeden i havet som bytte for andre fisker og for sjøfugl. På 1980-tallet begynte et rovfiske på lodda i Barentshavet, som langt på vei utrydda også dette fiskeslaget. Ottar Brox peker på at lodda på 1970-tallet utgjorde en overføring av 2 millioner tonn biomasse hver vinter.26 Samtidig har det vært drevet rovfiske på torsken, som dessuten har fått dårligere oppvekstvilkår på grunn av sammenbruddet i sild- og loddebestanden. Dette har ført til at hele økosystemet i Barentshavet er ute av lage. De veldige planktonmengdene som produseres i havet biir ikke nyttiggjort av fisk og andre sjødyr, sluttproduktet kan derfor heller ikke høstes av mennesker.

Det finnes ikke maken til denne økokatastrofen i vår del av verden. Og som høvding Seattle pekte på; det menneskene gjør med jorda, gjør det også med seg sjøl. De første menneskelige ofrene for denne vanskjøtselen er kystbefolkninga i Nord-Norge. Da folket i Bugøynes etter to år på trygd annonserte i avisene etter en kommune som var villig til å ta imot dem, sendte Le Monde sin korrespondent for å rapportere om dette dramatiske nødropet. Vi er i ferd med å få økologiske flyktninger i Norge, men i Oslo-gryta kan det være vanskelig å innse

hvor dramatisk dette er. Kanskje det er først når økokatastrofene biir eksotiske at vi kan se alvoret i dem, og at det også var derfor Le Monde innså dramatikken i Bugøynes, samtidig som den samme avisa uten å blunke godtar at Frankrike baserer 70 % av sin energiproduksjon på atomkraft. Det kan være lettere å skjønne hva det vil si å utrydde regnskogen eller å ødelegge verneskogen i Sahel-

38beltet. Makthaverne veit å utnytte at flertallet av befolkninga nå er sa uvitende om primærnæringene, og særlig fisket. Det framstilles som om folk nordpå er noen plagsomme utgifts-poster som stadig maser på subsidier. Derfor kan Fremskrittspartiet høste jubel blant de mest uvitende ved å snakke om å selge Finnmark til høystbydende, eller å samle befolkninga «der oppe» i noen få byer. (Det siste er jo aksepten langt inn i DNA og Fløyre.)

Nord-Norge er fra naturens side svært rikt. Ved siden av den veldige potensielle rikdommen som ligger i havet, er landsdelen rik på mineraler og energiressurser. Når Nord-Norge likevel er inne i den verste krisa i manns minne, kommer det ikke av mangel på naturressuser. Det kommer av en bestemt type økonomi og en bestemt type politikk. Pa tradisjonelt kapitalistisk vis har fiskerikapitalen investert i stadig dyrere og mer avansert utstyr for a hente opp fisken stadig mer effektivt. For at dette utstyret skal forrentes, ma det fiskes maksimalt. Havbunnen støvsuges, og det som er økonomisk uinteressant kan dumpes dødt ut igjen. Sannsynligvis er utstyret så dyrt ta det vil føre til konkurs sjøl om all fisken i havet fiskes opp. Norske, spanske, britiske og sovjetiske trålere har deltatt i rovfisket. Nå legger Syse-regjeringa opp til at den havgående flåten skal få dra til Asia, Afrika og Latin-Amerika for å gjenta suksessen der.

Brox peker på at det er umulig å investere seg ut av problemene. Det hjelper ikke å skaffe stadig bedre redskap for å «hente fisken lenger ute». Hvis gjenveksten og den økologiske balansen ødelegges, er det lite hjelp i å investere mer. Kystfiskeren ville nok, hvis han kunne, ta hele fiskestimen. Når kystfisket representerer et mer økologisk forsvarlig fiske, er det ikke av moralske eller ideologiske grunner, men fordi det reduserer mulighetene for rovdrift. Dessuten veit kystfiskeren at han ikke kan fiske utafor Afrika noen år, hvis fisket slår feil, slik fabrikktrålerne gjør.

39Da supertankeren Exxon Valdez gikk på grunn og ødela livet i havet og fjæra med et gigantisk oljeutslipp, ble det bevist for all verden at det ikke finnes oljevernberedskap som kan sikre det utsatte livet i arktiske strøk mot en oljekata-strofe. Da en brasiliansk tanker sprang lekk og slapp ut olje ytterst i Sognefjorden høsten 1989, viste det seg at oljelenser ikke er effektive ved bølgehøyder over 3 meter. Hvis vi kombinerer disse to erfaringene, betyr det at oljeutvinning i f.eks. Barentshavet foreløpig vil være økologisk vanvidd. På tross av dette arbeider norske og sovjetiske myndigheter for å starte oljeutvinning i dette området. Perestrojkaen i Sovjet vil kanskje også bringe fortgang i et norsk-sovjetisk samarbeid om slik oljeutvinning. Kortsiktig kan det virke som et gunstig tilbud til en landsdel med få arbeidsplasser. Men hva om miljøbomben eksploderte og ødela resten av fisket for lange tider? Hva om alle de seismiske undersøkelsene med sprengning under havflaten tar knekken på store fiskestimer? Hvor biir det da av det økonomiske grunnlaget for landsdelen? Som Bente Aasjord fra Naturvernforbundet27 har pekt på, betyr en satsing på oljeutvinning i nord, at en satser på en kortvarig uttapping av en lagerressurs på bekostning av en langsiktig høsting av en fornybar ressurs. En satser på oljeutvinning som truer klimabalansen, samtidig som en setter livet i polarområdene i fare. På hvilken måte kan dette kalles bærekraftig utvikling? Og på hvilken måte viser dette at Norge er noe foregangsland som skal vise verden veien til et mer økologisk forsvarlig samfunn?

SKOGDØDEN

Ronald Reagan sa en gang at det ikke var så farlig at regnskogen blir utrydda, «for det er jo trærne som forurenser verst»! Når et slikt universalgeni kunne nå fram til verdens

40mektigste embete, er det kanskje ikke så rart at verden er så skakkjørt som den er.

Skogdød er et nyord. Det er skapt på 1980-tallet, etter at det blei klart at skogen i Mellom-Europa ikke bare var skadd av forurensning, men at den faktisk var døende. Til å begynne med blei det anslått at bare ca. 2 prosent av

skogen i Vest-Tyskland var dødsmerka, men 5-6 år seinere hadde halvparten av skogen fått denne diagnosen.

Helt til i det aller siste har norske skogforskere vært kategorisk uvillige til å snakke om skogdød. Noen har kommet med overraskende sinte angrep på dem som kom med advarslene. De er dommedagsprofeter og uvitende og gudveithva. Skogen dør ikke, den er bare skadd! Spørsmålet er bare hvor lenge vi skal lese skogens mene tekel på veggen, før vi trekker de nødvendige konklusjonene. Jeg har sett hundrevis av mål med død skog i Italia og i Tyskland. Jeg har sett de samme symptomene, bare på tidligere stadier, på Sjusjøen, på Vestlandet og i Oslo-marka. Fyr løs, jeg er ingen ekspert. Men det var eksperter som lagde atombomben og som anbefalte bruk av DDT i jordbruket. Vi trenger desperat til ekspertene, men av og til er sunt folkevett et strå vassere.

Allerede i 1985 påviste Aust-Agder Naturvern skader på Sørlandsskogen som skyldtes sur nedbør. Også NIVAs rapport til Statens Forurensningstilsyn om tilstanden til sjøene i Sør-Norge tyder på at skogen er i ferd med å få skader. I følge Miljøverndepartementet er det oppdaget skader på 30 prosent av skogen på Sørlandet. Dette har fått en god del forskere og skogeierforbundet til å ta advarslene langt mer alvorlig. Bare fra 1988 til 1989 kunne en merke et tydelig klimaskifte blant de ansvarlige instansene. Det er ikke lenger en sannhet at N02 gjødsler skogen og fører til økt vekst, slik skogforskerne hevda tidlig på 80-tallet. Det er bra. Men det kan ikke glemmes at advarslene har kommet lenge og sterkt, og at de som kom med dem, som f.eks. Nils K.

41Øyjord og den svenske journalisten Bo Landin28 ble møtt med noe som liknet svært på mobbing.

Mye tyder på at de skogskadene vi kan se, og som vi har begynt å se ganske mye av, er et seint stadium i skogens dødskamp. Det begynner kanskje med at de soppene som lever i symbiose med trerøttene dør. Trærne har vært avhengige av dem for å spalte mineraler fra jordsmonnet, og for å kitte jorda rundt hårrøttene. Når soppmycelet biir borte, svekkes næringsgrunnlaget og trerøttene får kanskje problemer med å holde festet i bakken. Trærne tåler plutselig mye mindre forurensning, mye mindre tørke, mye mindre vind. De kan godt se grønne og fine ut ennå. Isolert sett er det ikke noe i veien med treet. Men det er noe i veien med livsvilkåra til treet.

Denne stressituasjonen for skogen kombineres med intens flatehogst og tungt skogsmaskineri. Deler av Oslomarka høvles ned så det bare er noen kulisser igjen. Bystyret har gått de private skogeierne en høy gang ved å vedta et awirk-ningskvantum som tvinger fram hensynsløs bruk av store og tunge skogsmaskiner. Sverre M, Fjeldstad sier at store deler av dyrelivet allerede står i fare (Aftenposten januar 1990). Hva skjer når de store flatene legger mye mer av skogen åpen for uværet, hvis skogen er svekka på forhånd? I fjellområdene drives det flatehogst helt opp til snaufjellet. Hva slags skogbruk er dette? De stedene der dette er gjort tidligere, har det ikke kommet ny skog. De skogbare remsene langs fjellsidene fungerer som kuldetrakter der kaldlufta fosser ned og skaper et mikroklima som tar knekken på unge treplanter.

Store økologiske katastrofer er ikke ukjent i Norge. Det er 3-400 år sia Norge opplevde at dansk kapital lagde Norges første fjellørken for å skaffe ved til gruvedrifta på Røros. (En av grunnene til at det er så mange vakre koppertak i København, enda Danmark ikke har noe kopper sjøl.) Det er fullt mulig å gjenta suksessen, hvis sur nedbør og snauhogst fore-

42nes i et felles angrep på skogen. Det er ingen lov som sier at norsk skog vil overleve en generasjon fra nå. Kanskje det er på tide å ta advarslene alvorlig før vi dommedagsprofeter får rett?

I 1988 kunne det amerikanske Office of Technology Assessment informere Kongressen om at sur nedbør krever et sted mellom 50.000 og 200.000 menneskeliv i USA hvert år.29 Denne nyheten, som burde sjokkere noen hver, ble gjemt grundig bort i amerikanske media. Den sure nedbøren som dreper skogene, dreper også mennesker. Det er bare så lett å glemme det. Det skrives ikke ut dødsattester hvor denne synderen nevnes. Astmatikere og allergikere, folk med lunge- og hjertesjukdommer er sjølsagt verst utsatt. Men syra kan like gjerne ramme friske mennesker. Når vi ser de pistrete grantrærne langs E-18, eller på Helgeland, bør vi huske på at vi puster inn den samme lufta som har drept dem. De sjuke trærne er ikke bare sjuke trær. De er monumenter over en feilslått politikk og symboler på en økonomi på villspor. Hvor bokføres denne utgiftsposten? Hvem må møte i retten for å svare for alle de dødsfallene som skyldes at en grisk industri har forgifta luft og vann?

PLYNDRINGA AV GENEBANKEN

I 1847-48 døde omlag 1 million irer av sult, og enda flere utvandra til USA, Australia og andre land. Hungerkatastrofen hang sammen med potetpest. Potetpest pluss godseier-velde er lik hungersnød. Mens Irland eksporterte store kvanta med korn, døde folk som fluer av sult. For kornet var ikke beregna på irer; de fikk greie seg med poteter. Det gikk med et skrik, helt til potetavlinga blei svart av sjukdom. Da døde ikke bare potetene, men også folk. Noe liknende kan

43skje igjen. Det moderne landbruket har gjort oss enda mer utsatt for denne typen katastrofer.

Når en hel planteart bryter sammen, skyldes det en svikt i immunsystemet. Irskepoteten hadde ingen motstandskraft mot potetpesten. I 1970 holdt USAs maisavling på å møte samme skjebne. Den amerikanske maisen var blitt så rein-dyrka at den etterhvert besto av genemateriale fra praktisk talt bare én art. I 1970 sto maisen overfor en soppmfeksjon som immunapparatet ikke hadde noe å stille opp mot. Resultatet holdt på å bli katastrofalt, om enn ikke så alvorlig som potetpesten i Irland. I siste liten klarte biologene å finne en utvei. En beskjeden maisart ute i den meksikanske jungelen hadde ikke vært utsatt for reindyrking. Den var lite produktiv, men hadde en helt annen motstandskraft mot naturlige fiender, også overfor soppinfeksjonen.

Fra 2. verdenskrig har antall hveteslag i Hellas blitt redusert med 95 prosent. Canada er et av de største kornkamrene i verden: Tre fjerdedeler av Canadas hvete kommer fra fire arter. Det samme gjør tre fjerdedeler av USAs potetavling. Nesten all kaffen i Brasil kommer fra ei eneste lita gruppe kaffeplanter.30 Produksjonen er altså blitt svært mye høyere. Men den henger i en tråd som stadig blir tynnere. Og jo tynnere denne traden er, jo mer er den avhengig av friske gener utafra for å fornyes. Hvor lenge vil det finnes et tilstrekkelig genemateriale til å spleise den tynne livstråden?

BIOTEKNOLOGI - VELSIGNELSE ELLER TRUSEL?

Naturvitenskapen er oppe i en av sine største omveltninger noensinne, nemlig den genetiske revolusjonen. Det er ikke lenge siden egenskapene til DNA-molekylet ble oppdaget, og siden da har genetikerne gjort den ene epokegjørende

44oppdagelsen etter den andre om disse byggesteinene i alt liv. DNA-moIekylet.er formet som en dobbeltspiral som holdes sammen av basebar, slik trinnene på en stige binder vangene på stigen sammen. Det er fire forskjellige baser, som kan kombineres på flere måter. Disse kombinasjonene utgjør det genetiske «språket». Hele serier med slike variasjoner bærer informasjonen om hvilke egenskaper denne organismen skal få. Det er som et dataprogram som forteller maskinen hvilke instrukser som skal utføres. Mens maskinspråket i datamaskinen er bygd på totallsystemet og lange rekker av tallene 1 og 0, er genespråket bygd på kombinasjoner av de fire basene. Det er nå en hverdagslig sak å kunne gå inn i den genetiske koden for en organisme og «skrive den om». En kan f.eks. bruke et enzym til å «skjære over» stigen på et sted, for å skjøte inn en ny bit. Dette er genesnekring nede på et mikroskopisk niva, men den er høyst effektiv. Poenget med en slik endring av den genetiske koden er at den blir varig - vi har skapt en ny art.

Evnen til å gripe inn i, endre og bygge om grunnelementene i det organiske livet, arvestoffene, åpner for en hel serie nye utfordringer. På godt og vondt er mennesket i ferd med å skaffe seg makt til å gripe fundamentalt inn i sjølve livet, med de perspektivene det gir. For om lag 200 år sia sa Dide-rot at det i framtida ville bli mulig å framstille mennesker kunstig. I en viss forstand er spådommen hans i ferd med å gå i oppfyllelse, i hvert fall i den forstand at det er mulig å påvirke og bestemme arveegenskapene til de menneskene som blir født. Dette er tema for en av de helt grunnleggende diskusjonene som vi alle etterhvert må ta stilling til. I lang tid var debatten om bioteknologi i Norge monopolisert av kristenfolket, som sjølsagt har gjort det til et spørsmål om prøverørsbarn i eller utafor ekteskap, og er det noe som er uvesentlig i denne saka, er det vielsesattesten. Reglene for hva som skal være tillatt og forbudt av genemanipulasjon er der-

45imot helt sentralt. Men det er bestemte næringsinteresser, eller for å være litt mer eksakt, profittinteresser, som for tida bestemmer hvilken kurs som biir valgt. Også kristenfolk bør rette oppmerksomheten mot dette.

Bioteknologi er strengt tatt et tema som spenner fra ysting og ølbrygging via krysning og bevisst avl til «genesnekring». En form for bioteknologi har menneskene drevet i minst

10.000 år, og dette har hatt vidtrekkende betydning for livsvilkår, miljø og klima. Det nye er at evnen til å gå direkte inn i DNA-molekylet og «omprogrammere» organismene har økt tempoet i, rekkevidden og omfanget av bioteknologien.

Nå er ikke teknologien et problem i seg sjøl. Den virker alltid innafor bestemte samfunnsmessige forhold. Hvis det ikke var for økonomiske og politiske realiteter kunne man jo bare velge de teknologiene som fungerer bra og forkaste de som fungerer dårlig. Men som jeg siterte Lloyd Timber-lake innledningsvis: Problemet er at verdens ledere har sett økologi som et problem uavhengig av økonomi, politikk og eiendomsforhold. Men økologiske problemer er en funksjon av politiske og økonomiske forhold og kan bare ha politiske og økonomiske løsninger.

Dette gjelder i høy grad for virkninga av bioteknologien på den tredje verden. Når vi skal vurdere rekkevidden av det vi står overfor, bør vi kunne lære av den forrige «biologiske revolusjonen» i den tredje verden, nemlig den såkalte grønne revolusjonen. I 1970 fikk Norman Borlaug fredsprisen av norske sosialdemokrater fra ulike partier, fordi han hadde utvikla en spesielt høytytende kornsort. Når han fikk fredsprisen og ikke f.eks. en biologipris, skyldes det den teorien at årsaken til sult i verden ligger i at det produseres for lite mat. Mer matproduksjon vil derfor redusere sulten og dempe opprør og misnøye, trudde de. Og den grønne revolusjonen lyktes i å produsere mer mat. Men den gjorde det gjennom å introdusere korn og andre planteslag som var totalt avhen-

46gig av kunstig vanning, plantevernmidler, kunstgjødsel og maskinell bearbeiding av jorda, og dermed av diesel og maskininvesteringer. Altså fikk man et jordbruk som på en ekstrem måte brøt med det økologiske grunnlaget i den tredje verden, et kapitalistisk markedsjordbruk som bidro til å forverre den økologiske balansen radikalt. Samtidig ruinerte den fattigbøndene og mange fattige lands økonomi. Jordbruket i den tredje verden, som i stor grad hadde vært et eksistensjordbruk i pakt med lokale vilkår, ble et markedsjordbruk fullstendig prisgitt et brutalt verdensmarked. På den ene sida var man avhengig av import av såkorn, plantevernmidler, kunstgjødsel, maskiner og energi, og på den andre sida var man avhengig av å selge på et verdensmarked som i løpet av kort tid blei oversvømt av korn, soya osv.

Den grønne revolusjonen lyktes i å produsere mer mat. Land som Mexico og India, foregangsland i den grønne revolusjonen, har økt sin matvareproduksjon kraftig. Men de høyproduktive kornslaga var avhengige av kunstgjødsel og plantegifter. De krevde kunstig vanning og maskinell bearbeiding av jorda. Dessuten var de sterile, slik at bøndene ikke lenger kunne dyrke sitt eget såkorn. Hva fører det til i en verden som domineres av kapitalistiske og imperialistiske bytteforhold? Jo, det førte til at de som var rike fra før blei enda rikere, mens de fattige blei enda fattigere. Det var bare de mest velstående som kunne skaffe utstyr og kapital for å gjennomføre jordbruksrevolusjonen. Og de skapte et jordbruk som var helt avhengig av kunstgjødsel, diesel, plantegifter og kunstig vanning, kon sagt et jordbruk som vokste pa bekostning av miljøet, og ikke i samspill med det. De fattige ble presset enda lenger ut mot kanten av stupet. I den grad de fortsatt dreiv jorda, var de ofte tvinga til å utpine den, drive svedjebruk, bruke verneskogen til brensel osv. Vi kjenner allerede til konsekvensene; hungersnød, ørkenspredning, men også utpumping av grunnvannet slik at saltvann trenger inn.

47Det jeg prøver å si er at problemet ikke er grønn revolusjon og planteforedling i seg sjøl, men problemet er den økonomiske og klassemessige sammenhengen som den grønne revolusjonen foregikk i. Markedskreftene driver produsentene til å sikre profitten der de kan sikre den. Miljøet er ikke en regnskapspost av samme type.

Det er klare sammenhenger mellom den grønne revolusjonen og flukten fra landsbygda og inn i byslummen, og ørkenspredninga og gjeldskrisa, sjøl om ikke den grønne revolusjonen er den eneste forklaringa på disse fenomenene. Det er også klare sammenhenger mellom den norske entusiasmen for den grønne revolusjonen og den kritikkløse holdninga til norske planleggere og uhjelpere på den ene sida og det tilnærma kunstgjødselmonopolet til Norsk Hydro på den andre sida. Ved å overtale og «hjelpe» bønder i den tredje verden til å legge om til et markedsorientert jordbruk bygd på de nye artene, ble det samtidig skapt et stort marked for

den halvstatlige bedriften Norsk Hydros produkter.

Dette er anvendt teknologi i en gitt sosial sammenheng. Borlaugs og de andre biologenes nye planter kom ikke inn i noe vakuum, men i en virkelig verden der den økonomiske makta ligger hos multinasjonale selskaper i det priviligerte mindretallet av verdens land. Denne lærdommen må vi ta med oss i vurderinga av den nye bioteknologiens virkninger på den tredje verden.

Den tredje verden er spesielt utsatt fordi:

- Flertallet av landa er råvareproduserende og vil bli direkte berørt av bioteknologien. De er ofte basert på monokultur, dvs. avhengighet av ett eller et fåtall jordbruksprodukter.

- Mesteparten av verdens generessurser finnes i den tredje verden. De tropiske regnskogene er ufattelige rike reservoarer av arter og genetisk variasjon. Hos oss har istidene gjort miljøet fattigere.

48- Makta over finanskapital, marked, transport og videreforedling ligger i de rike landa.

- De økonomiske lovene i verden fungerer etter prinsippet om maksimal profitt, dvs. teknologien utvikles ikke utfra hva som tjener folkets behov eller er i samsvar med deres erfaringer eller framtidsmuligheter. Det er bare tre ting som teller; profitt, profitt og profitt.

Den tredje verden er spesielt utsatt på flere måter:

- Den genetiske ressursen har plutselig blitt målet for et økonomisk kappløp. Genetisk materiale som er planetens felles arv, disponeres i økende grad av en handfull monopolkapitalistiske selskaper.

- Nettopp i den tredje verden tappes disse generessursene uhyre fort. Det industrialiserte jordbruket spiser «primitive» arter i et forrykende tempo. Flatehogst, damanlegg og andre kjempeinngrep tillintetgjør det biologiske mangfoldet. Det er stor tvil om hvor mange dyre- og plantearter det finnes i regnskogen. I verden som helhet er det anslått at det finnes et sted mellom 5 og 30 millioner arter. Sannsynligvis finnes mer enn halvparten i den tropiske regnskogen. Hva det betyr at disse artene utryddes, får vi først vite når skaden er uopprettelig. Men hvis vi bare avgrenser problemet til medisiner og planteforedling, kan det nevnes at 70 prosent av de planteartene som har egenskaper som kan brukes mot kreft, finnes der, og at massevis av kulturplanter reddes fra utryddelse gjennom å tilføres gener fra regnskogen. Peanøtter blei sikra mot en sjukdom ved hjelp av en slik redningsaksjon. Verdien av dette ene tiltaket er anslått til 500 mill. dollar i året.31

- De nye bioteknologiske produktene utkonkurrerer den tredje verdens produkter. Biotek-sukker vil sannsynligvis slå bunnen ut av markedet for de sukkerproduserende landa. Noe liknende vil høyst sannsynlig skje med kakao, kaffe, soyabønner osv. etter hvert som biolaboratoriene utvikler nye arter som kan dyrkes i nord.

4. Veiskille 49- Med uoversiktlige forhold, korrupsjon og mangelfull lovgivning er den tredje verden svært sårbart for farlige forsøk som kan komme ut av kontroll. Ja, etter hvert som en bevisst økologisk opinion i nord tvinger fram krassere lovgiving, vil stadig flere risikable prosjekter bli satt i gang i sør av de multinasjonale selskapene.

Dette er det økonomiske og biologiske scenariet foran den bioteknologiske revolusjonen. Det kan neppe herske tvil om at bioteknologien, som i prinsippet kan være en verdifull ressurs for menneskeheten, vil bli en svøpe for de fattige massene i den tredje verden.

Bioteknologien gir løfter om å skape plantearter som kan klare seg uten sprøytemidler og kunstgjødsel. Den gir håp om matproduksjon i områder som i dag er uegna for jordbruk. Den kan frigjøre verdifull jord fra luksusprodukter som kaffe og kakao. Den kan utvikle erstatninger for kjemiske stoffer som i dag ødelegger helse og miljø. Anvendt bioteknologi kan f.eks. vise seg å være svært effektivt i arbeidet med ørkengjenvinning. Dette behøver ikke engang være teknologisk vanskelig, men være et spørsmål om å utnytte kunnskaper til å skape en riktig økologisk balanse. Det er en misforståelse at bioteknologi alltid må være høyteknologisk. De kinesiske fiskeoppdrettene i Tang-dynastiet (fra ca. år 500 e. kr.) utvikla et meget avansert system for å balansere ulike

fiske-, fugle- og plantearter mot hverandre, slik at det oppsto en økologisk balanse. Det er avansert. I motsetning til det har vi norsk havbruk med sine computere og sin genemani-pulasjon og sin overgjødsling og sitt vanvittige medisinfor-bruk. Det er høyteknologi og fullstendig primitivt.

Hvis vi skal se langt fram, gir til og med bioteknologien løfter om å kunne gjenopplive utdødde arter, ved å hente opp DNA-molekylet fra biologiske rester. Kanskje kan geirfuglen og dronten få nytt liv ved hjelp av DNA fra fjær på utstoppa eksemplarer? Hvem veit.

50Det er altså ikke mangel på muligheter, men gitt maktforholda i verden ser vi også et helt annet sett med muligheter, eller skal vi si overhengende farer:

En uhemma utvikling av superdyr og superplanter kan fortrenge lokale dyr og planter, altså historia om kaninen i Australia, bare i globalt format. Genspleisa organismer som slippes ukontrollert ut i miljøet kan føre til uante konsekvenser. Bioteknologi gir muligheter til f.eks. å lage planter som tåler mer sprøytemidler eller trær som trives i det sureste nedbør. Dette betyr i så fali at forgiftninga kan økes ytterligere uten at agrokapitalen lider store tap.

Vi kan uten videre slå fast at de kommende 10-20 åras bioteknologiske revolusjon er den største omveltninga i landbruket på 10.000 år. Slik maktforholda er på planeten er det høyst sannsynlig at det er det fattige flertallet som vil bli dømt til å betale prisen. I Brundtlandkommisjonen legges det stor vekt på at det er prinsippene for en bærekraftig utvikling som skal legges til grunn også på dette området. Men i komitelederens hjemland ruster kapitalen seg til å delta i kappløpet om geneprofitten. Og til dem lyder regjeringas kamprop ikke «for ei bærekraftig utvikling», men «styrk konkurranseevnen». Derfor er også det statlige bio-teknologiutvalget så unnvikende overfor EFs og USAs press for å få knesatt prinsippet om patent på liv. For det er jo nettopp i patentene profitten vil ligge. Dette gjelder også norsk genkapital. Dette er sjølsagt heller ikke ukjent for ei regjering som ser mulighetene for en ny nisje for norsk kapital.

Men det er ikke for seint å gjøre noe. Det går an å føre en politisk kamp nå som både begrenser og kanskje hindrer de verste skadevirkningene. Det går an å gjøre opprør mot genkapitalen. Men da har vi ingen tid å miste. Dagen er nå. Bioteknologi må opp på den politiske dagsordenen. Vi må kreve innsyn i hva bio-kapitalen her til lands driver med. Vi må

51solidarisere oss med folkene i den tredje verden i deres kamp mot bioprofittørene. Fattigfolk i den tredje verden har en utmerka kunnskap om sitt miljø. Denne ekspertisen må respekteres, og vi som har de økonomiske og politiske mulighetene til det må sørge for at denne ekspertisen kommer inn på banen på en måte som utfordrer makthaverne i nord.32

KVINNENES MILJØKRISE

Husker du skogen av eik og rhododendron, gran og furu,

disse pinjene og sedertrxme som har forsvunnetf. . .

Trærne ved elvene har blitt felt,

elvene har tørket ut;

de ville fruktene og urtene er borte,

buerene og de ville grønnsakene er ikke mer.. .

- indiske folkesanger

innsamlet av Ghan Shyam Shailam

Kvinnene i den tredje verden spiller ei hovedrolle i forvaltninga av naturressursene. De er de første som rammes av miljøkatastrofene, og de som rammes hardest. Dette er noe av det sentrale innholdet i ei bok av Irene Dankelmann og Joan Davidson.33

En mann som er opptatt av miljøkatastrofen vil kanskje innvende at miljøkrisa rammer hele menneskeheten, både menn og kvinner. Så hvorfor framheve kvinnene? Det er riktig at dioxin og drivhuseffekt ikke gjør forskjell på kjønn, klasse eller nasjonalitet. Men likevel har miljøkrisa både særegne kjønnsmessige, klassemessige og nasjonale trekk.

52Den mannlige arbeideren som jobber med asbest, rammes hardere av miljøødeleggelser enn direktøren (eller f.eks. den kvinnelige personalsekretæren) i samme fabrikk. Det finnes altså også ei miljøkrise for menn, eller for mannlige arbeidere, for å være mer eksakt. Det er ikke få malere som har fått huet ødelagt av løsemidler, ikke få industri- og gruvearbeidere som har fått lungene ødelagt av asbestose og annen faenskap.

Det fattige landet Somalia rammes hardere av ørkenspredninga enn det rike USA. Men det er også slik at den fattige afrikanske bonden rammes hardere og mer direkte av miljøkatastrofen enn lønnsarbeideren i Lagos. Og den fattige afrikanske bonden er i ni av ti tilfeller en kvinne.

Det er så enkelt som at 90 prosent av kvinnene i den tredje verden er direkte avhengige av miljøet rundt seg for å leve. De er avhengige av jorda for å få mat, av skogen for å få brensel og matauk, av det lokale drikkevannet til å drikke og koke. Ødelegges dette miljøet, vil de rammes direkte og hardt.

Kvinnene er de første ofre for miljøkrisa, men likevel umyndiggjøres de i forhold til svært mange av hjelpeprosjek-tene. Uten kvinnenes aktive deltakelse kan miljøkrisa ikke løses. Som Vandana Shiva sier, blir kvinnene redusert fra å være skapere av liv, til å bli passive ressurser34. Det finnes gode eksempler på at kvinner reiser seg til kamp mot miljø-mordet, at de organiserer seg og at de krever drastiske endrin-ger av samfunnet og den måten miljøet brukes på. De seinere åra har det oppstått et fruktbart samarbeid mellom kvinner i mange land, et internasjonalt nettverksarbeid som har vist seg meget kreativt.

Med den voldsomme veksten av markedsjordbruket i de seinere tiåra, med satsing på monokulturer og med framveksten av lønnsarbeidet i land som tidligere for en stor del var utafor den egentlige kapitalistiske økonomien, har kvinnene

53blitt pressa enda mer. Der er blitt marginalisert og de ressursene de lever av har blitt desto mer trua. Samtidig er det nettopp kvinnene som står for store deler av produksjonen av den maten familien trenger for å leve. Kvinnene produserer mer enn 80 prosent av maten i Afrika sør for Sahara, 50-60 prosent av Asias mat, 46 prosent av maten i Karibia, 31 prosent i Nord-Afrika og mer enn 30 prosent i Latin-Amerika. Konsekvensene av dette har blitt grundig dokumentert, blant annet av Kjersti Ericsson i «Søstre, kamerater!».35 Dankelmann/Davidson viser den økologiske konsekvensen av dette. Det intensive jordbruket på den ene sida og forørkning og andre miljøkatastrofer på den andre sida reduserer den jorda som de fattige kvinnene har til rådighet. I Elfenbeinskysten (Cbte d'Ivoire) ble kvinner pressa vekk fra jorda av det industrielle landbruket. De måtte flytte inn i skogen der jordbruket deres ikke bare skapte økologiske skader, men der jorda også var uskikka for dyrking. I Zimbabwe ble kvinner som var vant til å hente vann fra brønner på markene tvunget til å slutte med det fordi vannet var forgifta av kunstgjødsel. På Haiti kunne ikke engang kvinnene unnlate å bruke slikt forurensa vann, fordi de andre vannkildene deres var enda mer ødelagt av kjemikalier.

Skogdød, flatehogst og såkalt «vitenskapelig skogbruk» har også sitt kvinneperspektiv. Kvinnene er allsidige brukere av skogen. De bruker vindfall og greiner til brensel. De bruker røtter og frukter til matauk. De bruker urter til medisiner og farging. De bruker fibre til klær og husgeråd. Når skogen felles for å gi en kortsiktig kapitalistisk profitt, forsvinner en sentral del av livsgrunnlaget for kvinnene. Bina Agarwal viser36 hvilke enorme konsekvenser dette får for kvinnene. Enkelte studier viser at kvinnene i Sahel bruker 3-4 timer pr. dag eller mer til å sanke ved. I deler av Sudan tar vedsanking fire ganger så lang tid som for ti år siden. Og denne byrden faller på kvinnene.

54En del av mennene får kanskje lønna arbeid i hogstperio-den, men kvinnene overkjøres totalt. Når det eventuelt plantes nytt, er det en ensformig og fattig skog, en skog som mangler de allsidige kvalitetene som kvinnene er avhengige av. Blir skogen borte for godt, står kvinnene overfor ei desperat energikrise som er

vesentlig mer alvorlig enn oljekrisa i 1973. For de fattige kvinnene og barna deres går det på livet løs.

Vedmangelen fører til endringer i kostholdet. I Guatemala gir stadig flere fattige familier opp å bruke bønner, fordi det tar så lang tid å koke dem, dvs. det krever mye ved. Bønner har et høyt næringsinnhold, det er ikke alltid erstatninga har det. Mange går over fra mat som må kokes til mat som kan spises rå. Det fører som oftest til en mer næringsfattig og ensidig kost. Dermed svekkes helsetilstanden og sjukdommene finner lettere sine ofre. Kvinnene rammes ofte spesielt hardt av matmangelen, på grunn av gamle fordommer. Akkurat som Edvard Bull kunne fortelle fra arbeiderfamilier i Norge på slutten av forrige århundre, er det også i mange fattige land slik at kvinnen spiser til sist og får den minst næringsrike maten.

Menn rammes også av denne utviklinga, men ofte på en annen måte. En del av de mennene som blir plyndra av de store monopolene, får mulighet, ofte kortvarig og under helt jævlige vilkår, til en lønna jobb i den nye kapitalistiske økonomien, enten som landarbeidere eller som anleggs- eller industriarbeidere. På kort sikt kan noen av dem komme bedre ut av det enn kvinnene. Det oppstar en pengeøkonomi, og menn får mulighet til å tjene penger, mens kvinnene bare får forsvinnende muligheter til å klare seg.

Kvinnene har kunnskaper om hvordan et økologisk jordbruk og skogbruk kan drives. De har tusenårige erfaringer med å forvalte miljøet. De lever av miljøet, derfor kan de det. Problemet er at de fleste utviklingsprosjekter er for det første

55kapitalistiske og for det andre mannssjåvinistiske. Kvinnene blir satt utenfor. De er ikke med på utforming av prosjekter og de utelukkes fra beslutning og gjennomføring. Derimot må de bære byrdene. Men det hender stadig oftere at kvinner simpelthen tar skjea i egne hender og gjennomfører sine egne planer. Kvinner i Gambia har starta jordbevaringsprogrammer ved å bygge diker mot saltvann og skape frukthager som administreres av kvinner. Ved sida av å styrke næringsgrunnlaget har det også økt tilgangen på ved. Kvinnene driver kombinasjonsjordbruk, der frukt, grønnsaker, krydder og andre vekster dyrkes omhverandre. Dette sikrer også jordforbedring. I Den dominikanske republikken starta kvinnene et hagebruksinitiativ som gjenvant jorda fra et område som var trua av jorderosjon.

Chipko Andolan*-bevegelsen i India er blitt berømt for sine aksjoner for å redde trær fra flatehogst og ødeleggelse. Denne bevegelsen har spredd seg på hele det indiske subkontinentet og omfatter nå både kvinner og menn som kjemper for miljøet sitt. Det samme gjør kvinner i Malaysia, som er blitt kasta i fengsel for miljøkampen sin. Kvinner i Bhopal har tatt opp kampen mot Union Carbide.

Disse og mange andre kvinneaksjoner for miljøet inneholder et virkelig håp om at det går an å gjøre noe. Kvinnenes kunnskaper om miljøet og deres innbitte vilje til å kjempe for det, bærer bud om at miljøkatastrofene kan stoppes og langvarige ødeleggelser kan snus til positiv gjenoppbygging av et allsidig miljø. De krava som må stilles vil nødvendigvis støte mot interessene til de multinasjonale selskapene, til imperialismen. Å legge makta over utviklinga i de fattige kvinnenes hender, betyr å ta den fra de som driver rovdrifta i dag. Det betyr å undereminere hele den utplyndringa av

* Ordet betyr «omfavn trærne» og kommer av at bevegelsen først mobiliserte folk til å holde rundt trær for å hindre at de skulle bli felt.

56råvarer og andre ressurser i sør som de rike industrilanda er totalt avhengige av. Dankelman og Davidson gir nyttige og jordnære anvisninger. Bina Agarwal viser hvorfor de tekniske løsningene på vedkrisa må slå feil, hvis de ikke tar utgangspunkt i folk, deres behov, deres kunnskaper og deres ønsker. De gir så mange konkrete opplysninger som kvinner (og menn) over hele verden kan ha nytte av. De bruker ikke store ideologiske ord og begreper. Men de peker på hva som skal til for å skape ei bærekraftig utvikling, på kvinners og dermed på alle undertryktes premisser. Men de krava kvinner må stille til miljøet, forutsetter at menneskelige behov settes foran profitten. Det forutsetter at langsiktig hushold med ressursene erstatter kortsiktig profittjag. De forutsetter at kvinner sjøl får rå om miljøet sitt og ikke internasjonale monopoler eller byråkratiske makteliter. Kort sagt; hvis kvinnene skal frigjøres fra miljøkrisa, må de økonomiske og politiske maktforholda i verden revolusjoneres

fullstendig.

BHOPAL, DEN KJEMISKE INDUSTRIENS GUERNICA

Rett før midnatt 2. desember 1984 kjente arbeiderne på Union Carbides fabrikk i Bhopal, India, at det begynte å svi i øynene. På tross av bedriftens elektroniske kontrollsystemer var nettopp sviende øyne det sikreste tegnet på gass-lekkasje. Arbeiderne meldte fra til formennene, men de sa at saka kunne vente til etter pausen. Da arbeiderne vendte tilbake etter pausen hadde trykket i gasstanken pressa svære betongfundamenter til side. Tonnevis med betong begynte å vibrere for så å sprekke. Med en hvesende lyd fosset den livsfarlige gassen ut i nattemørket. Kort etter begynte de første gassofrene å komme til sjukehusene. Først var noen hundre

57mennesker skadd, men talla gikk snart opp i tusener og seinere titusener. I alt døde minst 2500 mennesker denne forferdelige morgenen. De første oversiktene viste at minst

17.000 blei skadd for livet. Kanskje så mye som 200.000 fikk lettere skader. Folk flykta i panikk. På gatene, i veigrøftene og i de fattigslige hyttene lå lik og døende mennesker. Den største industrikatastrofen noen sinne var et faktum. Tilfeldigheter avgjorde hvem som døde og hvem som overlevde. 12-årige Bablas døde den natta i Bhopal fordi han sneik på toget med kameraten sin fra landsbyen deres lenger sør. Lille Suresh overlevde fordi mora hans var årvåken nok til å røske han ut av søvnen og løpe med han så fort hun kunne da hun kjente den sviende gassen drive fram tårene. Men katastrofen var ytterst klassebevisst. Den ramma i det store og hele fattigfolk, arbeidere, arbeidsløse og familiene deres i rønnene nær fabrikken.37

Hvordan kune noe slikt skje? Og: kan det skje igjen?

Enda har ingen gitt noe sikkert svar på hva som egentlig utløste katastrofen. Men hovedtrekka er klare. Union Carbide produserte plantegifta MIC, en av de mange giftstoffene som pøses inn i et stadig mer livsfiendtlig landbruk. MIC er et av de farligste av dem, ikke minst fordi den i gassform er tyngre enn luft og derfor legger seg som et tjukt teppe langs bakken. Den er også svært ustabil. Den etser ned sjøl rustfritt stål og begynner svært lett å reagere med omgivelsene. Den skjebnesvangre natta i 1984 hadde MIC-gassen begynt å reagere med seg sjøl og utvikle varme. Dette satte igang kjedereaksjonen som til slutt sprengte gasstanken.

Når slike livsfarlige stoffer masseproduseres er det i seg sjøl et grunnlag for at katastrofen en dag vil komme. Når de ikke bare masseproduseres, men når produksjonen skjer midt i en by, så er det å be om en katastrofe. Når så alle advarsler avfeies, når sikkerhetssystemene er dårlige, og de som finnes dessuten viste seg å være ute av drift, så er det å produsere

58katastrofe. Dette kan ikke avskrives som en tragisk, men hendelig ulykke.

Den indiske journalisten Raj Kumar Keswani hadde publisert en serie med artikler året før der han dokumenterte at Union Carbides fabrikk var en tidsinnstilt bombe, som når som helst kunne gå av og spre død og ødeleggelse i vid omkrets. Hva gjorde selskapet med advarslene? Hva gjorde indiske myndigheter? Ingenting.

Hvordan gikk det med ofrene? Noen av de første som meldte seg på scenen var amerikanske advokater som ville føre ofrenes saker mot Union Carbide. Erstatningskrava deres gikk opp i milliarder av amerikanske dollar. Sjelden har vel amerikanske overklasseadvokater tatt så solid parti med de fattigste og svakeste i samfunnet. Nestekjærligheten deres blekna imidlertid noe da det blei klart at de tenkte å ta inntil halvparten av de eventuelle erstatningssummene sjøl. Her ser vi kanskje endelig ei vekstnæring - åtselgribber på framtidas miljøfylling. Den indiske staten nekta likplyn-drerne å komme til, alle saker skulle føres av staten. Rettens kvern maler langsomt. Til nå har ofrene bare fått symbolske summer i støtte, og fortsatt dør folk av gassutblåsninga i 1984. Tallet på døde er nå oppe i omlag 3350, og over 26.000 er skadde for livet.38

Vi kan forfølge Bhopal-katastrofen i ulike retninger.

Retning nr. 1: Hvorfor bygges det giftfabrikker i det hele tatt? Dette handler om hva slags økonomi og prioriteringer som gjør giftfabrikker til en nødvendig del av det moderne industrisamfunnet.

Retning nr. 2: Hva driver de kjemiske monopolene på med bak ryggen på oss? Hvorfor får vi bare vite om dioxinet og plantegiftene osv. etterpå, etterat katastrofen har skjedd} Dette handler om informasjon og om hvem som har makt til hva.

59Retning når. 3: Driver kjemimonopolene i nord bevisst spekulasjon i fattigdommen i sør ved å plassere sine mest risikable foretak der det er minst sannsynlig at de vil bli kontrollert, og der eventuelt et utslipp bare vil drepe fattige indere eller afrikanere?

Retning nr. 4: Samfunnet utafor fabrikkene utsettes for fare, men hva med arbeiderne inne i fabrikkene? Hva med arbeiderne i Sandoz-fabrikken i Sveits der det blir produsert nok gift til å drepe hele Rhinen? Hva med arbeiderne i Union Carbides eller Norsk Hydros fabrikker? Dette er arbeider-vinkelen, arbeiderklassen som de moderne slavene, forsøksdyra, levende forbruksmateriell.

Bhopal reiser alle disse spørsmåla, åpner for alle disse an-grepsvinklene. Og i bånn ligger spørsmålet om hva slags samfunn vi vil ha.

Hvorfor bygges et Union Carbide i Bhopal eller på Java? Fabrikkantene vil hevde at de gjør dette for vårt felles beste. Ved hjelp av sprøytemidler skal det skapes større avlinger, slik at det blir mer mat. Slik skal de hjelpe til å mette verdens sultne befolkning. Dette argumentet har noe for seg. Hele det moderne jordbruket er avhengig av et stort giftfor-bruk. Og vi som forbrukere er på mer enn en måte knytta til en slik produksjon. Mesteparten av den maten vi spiser har blitt produsert ved hjelp av giftstoffer på en eller annen måte. Dette er en kontrakt som det moderne landbruket er bygd på. Den «grønne revolusjonen» forutsatte bruk av plantegift, kunstgjødsel, kunstig vanning osv. - hele arsenalet til moderne agrobusiness. Norge og Norsk Hydro er storprofittører på det samme markedet, sjøl om Hydro kan toe henda sine og peke på at de ikke produserer MIC eller DDT. Det de ikke kan løpe fra er at de inngår som et ledd

60i den samme kjeden som den Union Carbide og Sandoz representerer.

Fabrikantene står ikke med eneansvaret for det giftige landbruket. De er storprofittører på det, men regjeringer, byråkratier, landbrukseksperter over hele verden er medansvarlige. Og knytta til det er vi alle. Vi kan velge om vi skal se Bhopal som en forferdelig ulykke innafor et system vi alle tross alt godtar, eller som en kraftig advarsel om et system som har løpt løpsk. Regjeringene, også den norske, fortsetter å klamre seg til illusjonene om at situasjonen i landbruket i hovedsak er bra, og dermed at giftindustrien er et nødvendig og nyttig onde. Dette er i beste fall sjølbedrag, i verste fall bevisst svindel. Få sektorer i norsk økonomi er så planmessig styrt av politikerne som nettopp landbruket. Storting og regjering har lagt opp til å øke kapitalandelen og presse ut det menneskelige arbeidet i landbruket. Det har automatisk ført til overinvestering, overforbruk av kunstgjødsel, giftstoffer og energi i landbruket. Det sjuke landbruket er diktert av kapitalen og skapt grunnlag av detaljerte anvisninger og krav fra myndighetene.

Stadig flere har begynt å innse at det moderne landbruket er sjukt, at det sluker energi, at det utarmer jorda og fyller oss gradvis med giftstoffer, Det er dette Bhopal symboliserer. Ei næring som til de grader er konsentrert om å gjenskape og utvikle liv, har blitt basert på mer og mer livsfarlige prosesser. I dag finnes det 25 ganger så mange insekter som er motstandsdyktige mot insektgifter som det fantes i 1950. Derfor må det brukes enda mer gift enn før. Det er tusenvis av mennesker som dør hvert år av disse giftene, og kanskje millioner som blir alvorlig berørt.39

De kjemiske monopolene har kjemisk og teknisk ekspertise til å skjønne hva slags stoffer de behandler. De veit hvor farlig MIC, dioxin og de andre stoffene er. Men før det har skjedd ei ulykke er omkvedet alltid det samme. Bekymra

61arbeidere, fagforeningsfolk eller naboer blir alltid latterliggjort for «ubegrunna og hysterisk» frykt. Det heter alltid at det er «teknisk helt utenkelig og praktisk umulig» at det kan komme til å skje ei ulykke. 18. september 1988 var det en eksplosjon på Hydros anlegg på Rafnes. Eksplosjonen var svært alvorlig. Ei sky av saltsyre og sot dreiv innover mot bebyggelsen. Sirenene sendte signalet «Viktig melding, lytt på radio». Men NRK hadde

ikke fått beskjed, så det tok en time før folk fikk vite hva meldinga var. Denne gangen slapp folk med skrekken. Men hvem veit hva som ville vært resultatet dersom en konsentrert sky av saltsyre hadde slått ned over f.eks. en barnehage? Med slike perspektiver, skulle en tru at sikkerheten til enhver tid står i høysetet. Men ledelsen på Rafnes visste på forhånd at rørsystemet var svekka og modent for overhaling. Det var bare det at etterspørselen var pa topp og inntjeninga god. En driftsstans i sikkerhetens navn ville ikke vært god butikk.

Måneden før Tsjernobyl var det en Arbeiderpartipolitiker som ville at det skulle plasseres et atomkraftverk på Jeløya ved Moss, midt i et område der en firedel av Norges befolkning bor og arbeider. I likhet med den kjemiske industrien er jo kjernekrafta så sikker. Når politikerne kommer med sånt, kan det ikke utelukkes at det kommer av dumhet og mangel på kunnskap, eventuelt at de er kjøpt opp av den industrien til å si sånt. Men når det kommer slike forsikringer fra firmaene sjøl, har det ingenting med dumhet å gjøre. Det dreier seg om veloverveid og kalkulert svindel. Høy poker med menneskers liv og helse som innsats og store penger i potten.

På lista over giftprofittørene finner vi vesttyske Bayer suverent på toppen, fulgt av Ciba-Geigy (Sveits), Monsanto (USA), Shell, og ICI (Storbritannia). Etter dem finner vi Rhone-Polenc, Hoechst, DuPont, BASF og Dow Chemicals. Union Carbide står på en beskjeden femtendeplass.

62Har disse selskapene noensinne på egen hånd kommet ut med informasjon om at det de driver med er en trusel mot dem som jobber i fabrikkene, dem som bor i nærheten eller dem som kommer i kontakt med produktene deres? Er det ikke slik at denne informasjonen systematisk har blitt undertrykt, at den er blitt hemmeligholdt, at ansatte med kritiske opplysninger er blitt trua, at undersøkende journalister har blitt awist? I boka «Aller nederst» gir Giinter Wall-raff flere eksempler på industriledere som bevisst og systematisk holder tilbake informasjon om hvor farlig det er det de driver med,40

Det var sjølsagt ikke miljøavdelinga på Norsk Hydro som gravde fram den enorme kvikksølvkonsentrasjonen under klorfabrikken. Det var Bellona i samarbeid med fagforeninga. Det var Natur og Ungdom som påviste de nedgravde gifttønnene ved Unger fabrikker ved Glomma. Og Naturvernforbundet har ofte stått for det nit ide forarbeidet som har gjort slike aksjoner mulig.41 En modig kvinne som Sidsel Mørck har i en årrekke tatt den personlige belastninga med å tale Hydroledelsen midt i mot. Her har arbeidsfolks liv og helse og hele lokalsamfunn blitt satt på spill i en hard poker om maksimal profitt. Myndighetene har aller velvilligst vendt ryggen til. Japan opplevde sin Minamata-skandale, der unger biei født som misfostre, fordi mødrene hadde spist fisk fra en fjord som neppe var mer kvikksølvforurensa enn fjorden utafor Porsgrunn.

Det er først når miljøaktivister, undersøkende journalister eller «illojale» medarbeidere graver i møkka, at den drepende sannheten kommer på bordet, eller nar hele skitten eksploderer, slik som i Bhopal, slik som ved Sandoz-fabrikken i Basel.

Den holdninga giftprodusentene sjøl har er godt uttrykt av J. Charles Foreman, administrerende direktør i American Institute of Chemical Engineers: «Det finnes ikke noe sånt

63som et «null-risiko»-samfunn,42» underforstått; Bhopal og Sandoz er en del av den kalkulerte risikoen vi må være villige til å ta. Men vi er ikke nødt til å akseptere den innebygde konklusjonen. Det er langt fra et «null-risiko»-samfunn til et /«//rzi'z&o-samfunn. De kjemiske monopolene har brakt oss svært nær det siste.

Den egyptiske økonomen Samir Amin har tatt nord-sør-perspektivet på de kjemiske monopolenes virksomhet i «Kapitalismens 1984»:

«Sentrum forbeholder seg alle de nye industriene og slenger ut til periferien alle de klassiske, dvs. de vi kjen-ner i dag. (Mer konkret: de industriene som forsøpler, som f.eks. stål-, kjemisk og lettindustri).»4'1 Det som har skjedd siden Amin skreiv denne artikkelen har mer enn bekrefta denne påstanden. Ikke minst viser Bhopal til fulle hva det er snakk om. Den internasjonale søppelhan-delen, som systematisk utnytter svake og fattige land i den tredje verden som dumpingplass for giftavfall, er nok et eksempel på denne formen for ekstra-ekstra utbytting.

VANNKRAFTUTBYGGING I 3. VERDEN NARMADA-PROSJ EKTET

Fra øst mot vest i det midtre av India renner den svære elva Narmada, 1300 km lang, eller som veistrekninga fra Oslo ti! Bodø. Sagnet sier at Narmada er en kvinne, en prinsesse som kongen av fjellene prøvde å fange. Men sjøl den mektige kongen kunne ikke binde Narmada. Hun unnslapp til slettene og velsigna sitt folk med sin fruktbarhet. Nå prøver en ny og mektigere konge å binde Narmada; den indiske regjeringa og internasjonal van nkraft kapital prøver å gjennomføre det

64sagnkongen ikke klarte. Det er planlagt å bygge 30 store, 135 middels store og 3000 mindre dammer langs Narmada. En dam er allerede ferdig og to nye er under bygging. Inderen Ashish Kotari deltok på høringa «Stemmer fra sør» i Oslo i november 1988'*' og han kunne fortelle hva utbygginga vil koste folket og miljøet i India. 3.500 km2 land vil bli lagt under vann, minst 1.000.000 mennesker vil bli tvangsflytta. Dette dreier seg om fattige mennesker som har utvikla sin livsform og sitt næringsliv i tilknytning til Narmada. De skal rives opp med røttene og plasseres i nye omgivelser. Hva dette vil koste i menneskelige lidelser, fattigdom og menneskeliv, er det ikke mulig å sette opp noen statistikk over. Konfrontert med dette svarte David Hopper fra Verdensbanken at han var klar over at prosjektet ville få meget alvorlige konsekvenser, men at det «ikke kan være noen utvikling uten at noen blir skadelidende». Til dette repliserte Kothari med et meget presist spørsmål: «Hvorfor er det systematisk sånn at det er de fattige som blir skadelidende og de rike som får fortjenesten ved slike prosjekter?»

Ei gruppe som kaller seg FIVAS (Foreningen for internasjonale vannkraftstudier) har sammenfatta noen av de skadevirkningene utbygginga av Narmada vil føre til.44

1) Storstilt flytting av folkegrupper. Ved siden av de menneskelige lidelsene, vil det føre til økt press på de gjenværende skogene. 2) Neddemminga av skogen vil for alltid ødelegge et rikt og unikt skogområde. Eventuell nyplanting andre steder vil ikke kunne gjenskape det genetiske mangfoldet som finnes langs Narmada. 3) De to største dammene aleine demmer ned 56.000 hektar dyrkbar jord. 4) Forsumping og saltanriking av den jorda som skal vannes kunstig. 5) Avskoging fører til at jorda vaskes vekk ved store regnskyll.

* Høringa var organisert av «Felleskampanjen for jordas miljø og utvikling». 5

5. Veiskille

65Dette vil både fylle opp dammene med slam og ødelegge jordsmonnet.

Når en slik plan blir gjennomført på tross av at lokalbefolkninga protesterer, og på tross av de miljøproblemene det vil skape, er det sjølsagt fordi det står sterke krefter bak. Narmada-prosjektet er planlagt i hovedsak som et overris-lingsanlegg og ikke primært som et vannkraftprosjekt. (Sjøl om de to største dammene tilsammen har en kapasitet på 2,5 GWh) India trenger absolutt vann, men hvorfor har ingen utreda om det finnes billigere og mindre skadelige måter (de første dammene er budsjettert til en pris av 14 milliarder dollar) å skaffe vann til jordbruket på? Og hva slags jordbruk er det som trenger den formen for kunstig vanning som Narmada-prosjektet legger opp til? Er det nok en gang et eksportretta jordbruk, som ikke tar sikte på å mette de fattigste, men på å tjene hard valuta? Og kan årsaken til at man ikke søker billigere og enklere løsninger være at dette vil være en gigantisk inntektskilde for entreprenørkapitalen i nesten en mannsalder (prosjektet vil ikke stå ferdig før om 40-45 år)?

Da daværende statssekretær Karin Stoltenberg blei spurt om hvorfor hun ikke kunne være med på å støtte et lovforslag om at det skal være forbudt for norsk kapital å delta i prosjekter med så alvorlige konsekvenser for mennesker og miljø, svarte hun at hun ikke trudde det var mulig å formulere en slik lov! Til nød og med mange forbehold kunne hun tenke seg å arbeide for en internasjonal konvensjon mot slikt. Det spørsmålet ingen dessverre stilte var; Hvis det er mulig å formulere en konvensjon mot miljøødeleggelser, hvorfor er det da så mye vanskeligere å formulere en lov mot samme sak? Er ikke den virkelige grunnen at norsk kapital skal ha de samme «rammebetingelsene» som annen kapital utenlands. Så lenge de andre får profittere på miljømord, må norsk kapital få lov til å gjøre det også?

66Ved å undertegne Brundtlandrapporten har norske myndigheter forpliktet seg til en helt annen prioritering:

«For eksempel bør ikke et vannkraft anlegg bare betraktes som en måte å skaffe elektrisitet på; virkningene på miljøet og på leveforholdene til lokalbefolkningen må også med i regnskapet. Dermed vil det å gi opp et vannkraftprosjekt som ville ha ødelagt et sjeldent økosystem, kunne bli sett på som et mål på framgang og ikke som et tilbakeskritt.»45

Hva med en større sammenheng mellom liv og lære?

REGNSKOG

Jorge Miles da Silva fra Unionen av indianske folk i Brasil deltok på konferansen «Stemmer fra sør» og opplyste at bare i 1988 var et område på størrelse med Vest-Tyskland brent ned. Skogen trues både av svedjebruk, flatehogst, rydding for kvegavl, vannkraftutbygging, gruver og industriutbygging. De kapitalsterke selskapene tar seg enten til rette, feller skog uten tillatelse, eller de bestikker myndighetene. Av og til slenger de noen skillinger til lokalbefolkninga, slik at de kan si at de har «kjøpt skogen av de innfødte». Uten å kjenne konsekvensene hender det at lokale indianergrupper tar i mot kanskje 50-60 dollar for et verdifullt skogområde. For dem er forestillinga om skogen som privateiendom og som en vare som kan kjøpes og selges, helt absurd. Indianerne betrakter skogen som hellig. De har brukt skogen i fellesskap og brukt den til alt de trenger. Etter «salget» finnes det plutselig ikke noen skog lenger. Som oftest skjer det ikke engang en slik formell transaksjon. De store selskapene plyndrer indianernes urgamle områder og etterlater seg en miljø-ørken. 1 1987 blei 13 indianere drept og 28 såra i kampen om

67skogen. Også i 1988 blei flere indianere drept da de forsvarte rettighetene sine. Et seiskap sendte væpna folk mot dem som protesterte. I desember 1988 blei gummitappernes fagforeningsleder, Chico Mendes myrdet. Mer enn noen annen hadde han stått i spissen for kampen mot miljødrapet. Etterfølgeren hans, Raimundo de Barros, sier at det kan godt være at han sjøl er den neste som står for tur, men likevel vil verken han eller kameratene hans gi opp kampen.

Ødelegginga av skogene i Brasil bygger, som overalt ellers, på en eksportmodell for økonomien. Småprodusentene og småeiendommen blir utelukka. Produksjon for sjølberging blir sett på som bakstreversk. Storproduksjonen er også storforbruk av energi. Derfor trenger de å legge stadig mer regnskog under vann med vannkraftanlegga sine. Dette gir igjen penger i kassa for vannkraftentreprenørene. I Brasil er det planlagt 165 nye dammer, hvorav 79 i Amazonas, fram til 2010.46 Det ser ut som om de mektige entreprenørene får lov til å sette i verk nye, innbringende prosjekter som en del av betalinga for forrige prosjekt. Og hvis de gjør det, er det kanskje ved hjelp av den norske delegaten til Verdensbanken, som i hvert fall i minst to runder har vært med på å sikre kreditter til slike prosjekter. Det brasilianske folkets behov, og spesielt indianernes behov, er det ingen som spør om.

På dette punktet bør all tvil ryddes til side. Det er ikke de fattige folkenes vedsanking eller det tradisjonelle svedjebruket som er truselen mot regnskogen, eller de andre livsviktige skogene i verden. Den rike verdens rovdrift på disse skogene har pågått i hele kolonialismens epoke. I Nepal har hensynsløs skogdrift for profitt vært drevet fra 1700-tallet. Under 1. verdenskrig blei det eksportert 1,7 mili. m3 teak hvert år, og flatehogsten nådde langt inn i de fjerneste av-krokene av Himalaya. Det samme har skjedd i svært mange land. I dag er det fortsatt tømmerprofitten som driver fram avskoging. I tillegg kommer damprosjekter, industrianlegg,

68gruvedrift (særlig strip-mining) og rydding for markedsjord-bruk. Det er først når alt dette skjer samtidig og i stor skala at sankinga blir et problem. En fattig tømmerhogger og ved-selger i Sudan sier det slik:

«Vi tar trær som hører til andre mennesker. Vi feller dem når de er for unge. Vi betaler aldri avgift.. . Vi lever under elendige forhold etter at dyra våre sulta i hjel under tørken. Vi må ha noe å leve av. Hva ellers skal vi gjøre?»47

En av de få typene u-hjelp som kan oppsummeres som nokså entydig suksess er noen typer treplanting. Det bedrer lokalmiljøet, stopper ørkenspredning, er gunstig for jordbruket, kan mestres lokalt osv. Men det betyr ikke at enhver treplan-tingsaksjon er vellykka. Både Timberlake48 og Agarwal49 viser at myndighetene i slike

kampanjer ofte er mer «tre-orientert» enn menneskeorientert. Et visst antall hektar med ny skog kan gi prestisje i byråkratiet, en fjær i hatten, men hvis ikke folk er med på å skape premissene, viser det seg ofte at nyplantingene blir vanskjøtta, at de blir brukt som ved osv. Det samme skjedde i Kina under mange av de velmente treplantingsaksjonene der. Folk på grasrota veit utmerka godt hva skogen betyr for dem, derfor reiser de seg mot skog-dreperne. Men de ser seg samtidig lite tjent med treplanting som ikke tar hensyn til deres interesser. Det har f.eks. hendt at byråkrater har satt i gang treplantingsaksjoner på tradisjonelle beiteområder. Det har skjedd at folk i området der det plantes trær ikke får bruke skogen i hverdagen.

Men regnskog kan ikke plantes. Der hvor det drives flatehogst er den tapt for alltid. Med dagens tempo kan all verdens regnskog utryddes bare få år inn i neste århundre.

69U-HJELP OG MILJØKRISE

I det nordlige Tanzania skulle Canada gjennomføre et viktig jordbruksprosjekt. For å gjennomføre dette måtte de fjerne de folka som bodde på jorda fra før. Så utplasserte de en stor mengde kanadiske maskiner og utstyr og rydda området for skog og annen vegetasjon. Slik lagde hjelperne en kunstig prærie, slik kanadierne gjerne vil at en hveteåker skal se ut. Sa sådde de hvete. Etter få år var jorda så utvaska og erodert at det gikk djupe canyon-liknende kløfter gjennom åkrene. En betydelig økologisk katastrofe i det lokalmiljøet. Nå er det å tilføye at i denne delen av Tanzania spiser ikke folk hvete. Likevel kan Canada oppsummere prosjektet som en suksess: det blei gjennomført etter tempoplanen, kanadiske firmaer fikk kontrakter og prosjektet ble betalt.

Canada fulgte opp suksessen med å bygge et bakeri i Dar es Salaam. Det var et fellesprosjekt med Tanzania Milling Corporation. Canada ga Tanzania et lån på 7 millioner kroner, men utstyret kosta 15,8 millioner. Og alt sammen skulle kjøpes fra Canada. Bakeriet var imidlertid en kopi av et bakeri i Alberta, Canada. Det var velisolert og bygd for å tåle 30 minusgrader. I Tanzania er det sjelden under 20 pluss-grader. Derfor blei det ofte for varmt for bakeriarbeiderne, slik at bakeriet måtte stenge i perioder. For å sikre markedet til bakeriet fikk alle småbakeriene i Dar es Salaam inndratt sine konsesjoner. Bakeriet fikk monopol og hundrevis av kvinner mista jobbene sine. På toppen av det hele var den tanzanske hveten uegna for dette bakeriet, slik at det i stedet måtte importeres hvete fra Canada. Dette var også en suksess, fordi prosjektet var ferdig i tide og Canada fikk eksportert kapitalvarer og hvete. Men befolkninga fikk dyrt brød og upålitelig matforsyning. (Når bakeriet stengte på grunn av varmen.)50

I Afrika er det kvinnene som dyrker den jorda som famn

70lien skal leve av, mens det er mennene som har blitt de som dyrker de produktene som er beregna på markedet (cash-crops). Hjelpeprosjekter går ofte til cash-crops, og derfor går opplæring og kapital til mennene, mens kvinnene ikke bare utelates, men svært ofte biir direkte skadelidende. I et afrikansk land, skriver Susan George i «Hvorfor den andre halvparten dør», ble det satt i gang et hønseprosjekt. Men det ble ikke sørga for vann. Resultatet var at oppgaven med å hente 25 liter vann pr. dag pr. 100 høner bokstavelig talt falt på kvinnenes skuldre. Det moderniserte jordbruket har ført til mer slit for kvinnene. I Malawi trudde u-hjelperne at folk var tilbakeliggende fordi de ga opp et nytt jordbruksprosjekt etter ett år. Men nærmere undersøkelser viste følgende: Tidligere hadde folk i dette distriktet klart seg på et sjølbergings-jordbruk. Med det nye jordbruket blei de avhengige av markedet, men de hadde ingen transportmidler for å nå dette markedet. Unntatt kvinnenes skuldre og føtter. Etter en sesong sa kvinnene: «aldri mer!».31

I boka «Afrika i krise» viser Timberlake hvordan mange u-hjelpsprosjekter direkte biir årsak til økologiske katastrofer. Brønnboringa tvers over Sahel-beltet har gitt slike resultater. De har endra vandringsrutene til kvegnomadene og skapt reine leire rundt hver brønn. Der blir vegetasjonen så overbeita at den ikke klarer å overleve. Resultatet biir ørken, en så gold og næringsfattig ørken at ei ku ikke kan gå tvers over den uten å sulte i hjel. Rundt hver brønn er det skapt en perfekt sirkelrund ørken. Disse brønnørknene danner i dag et belte over Afrika.52

UNC7AD og ny økonomisk verdensordning Den tredje verden satte søkelyset på det skjeve bytteforholdet

mellom industriland og u-land. Opprettelsen av OPEC og nasjonaliseringa av oljekildene var et varsel om økende misnøye og vilje til aksjon. De rike landa lovte dialog og utjam-

71ning av bytteforholdet gjennom konferanser, samtaler og gradvise tiltak. UNCTAD - FNs konferanser for handel etc. satte opp timeplaner og produserte tonnevis med papir. Men i alle vesentlige spørsmål blokkerte industrilanda utjamning. På UNCTAD i Manila tok Norge standpunkt for norsk rederkapital og mot u-landas skipsfartskrav.

Prinsippene for NØV skulle være:

- Råderett over ressursene

- Økt markedsadgang

- Bedring av bytteforholdet

- Globale råvareavtaler

- Økte finansielle overføringer uten betingelser

- Økt industrialisering

- Økt adgang til teknologi

- Økt bistand

Men 10-15 år etter at krava fikk oppslutning i verdensmålestokk er bytteforholdet blitt enda verre. Industrivarene er blitt mye dyrere og u-landas råvarer har falt gjennom bånn. I 1975 kunne et tonn kaffe kjøpe 290 fat olje, i 1983 bare ca. 90. Kaffens evne til å betjene renter på utenlandske lån falt med over 60 prosent i samme periode. Kjøpekrafta til sukker og kakao har falt med henholdsvis 50 prosent og 85 prosent i samme periode.

Det er ikke bare det at det ikke har blitt bedre etter alt snakket om utjamning. Det er i denne perioden det virkelig er blitt drastisk mye verre.

Cash-crop

Både u-hjelps rådgivere og den internasjonale storkapitalen rådet og tvang u-landa til å satse på cash-crops (kapitalprodukter fra jordbruket) framfor matproduksjon og allsidig næringsutvikling. Tankegangen var besnærende: Dere har mulighet til å dyrke kakao. Det er en vare med høy pris på verdensmarkedet. Hvis dere konsentrerer dere om det, vil

72dere tjene så mye at dere både kan kjøpe den maten dere trenger og maskiner og andre industrivarer på verdensmarkedet.

Den beste jorda har gått til en produksjon folket ikke har behov for, men som er diktert ut fra interessene til internasjonal agrobusiness. De fattige landa prøver å møte prissaksa med å produsere enda mer cash-erops. Dette fører til rovdrift på ressursene, det fører til ørkenspredning og annen økologisk krise. Det blir som en narkoman som stadig må ta mer stoff for å henge sammen.

Dette forholdet er ikke bare etablert mellom u-landa og de vestlige imperialistiske landa. Sovjet følger i sin samhandel med den tredje verden akkurat samme politikk. For eksempel har Sovjet sørga for at Cubas monokultur av sukker har blitt opprettholdt og forsterka. Sovjet skaffer seg fosfat fra Marokko, jute og råbomull fra India, kakao fra Ghana og bauxitt fra Guinea etter nøyaktig samme mønster som de vestlige landa praktiserer: billige råvarer ut, dyre industrivarer inn.

HVORFOR GJELDSKRISE

«.Det nytter ikke lenger å benekte de enorme utenlandsldnenes bidrag til miljøplyndringa, den omfattende utarminga og det etnologiske mordet, f - Susan George

Børskrakket 19. oktober 1987 var så klassisk at det kunne vært brukt som lærestykke i kritikken av den politiske

økonomien. Riktignok er det ikke mulig å forutse dagen for et økonomisk sammenbrudd ved hjelp av marxistisk økonomi. I så fall hadde det jo, som Marx' gode venn Engels bemerka,

73vært en grei sak å finansiere de revolusjonære partiene, Men at sammenbruddet ville komme var det meget enkelt å se. I en kommentar høsten 1987, før den svarte tirsdagen i oktober, var jeg inne på årsakene til den krisa som vi nå har sett. Jeg pekte på den fullstendige ubalansen i verdensøkonomien, gjeldskrisa i den tredje verden, stagnasjonen i amerikansk økonomi og det gigantiske underskuddet på USAs handelsbalanse. Artikkelen avslutta med følgende profetiske ord: «Hvor lenge vil Japan og Vest-Tyskland, for ikke å snakke om folkene i den tredje verden, være med på å betale gildet? Og hvor hardt blir fallet den dagen regninga presenteres?»

Det kunne være fristende å si at krakket i oktober var nettopp det fallet jeg varsla. Så har man liksom lykkes som profet. Og fallet var stort, nærmere bestemt nesten dobbelt så stort som det legendariske fallet i 1929. Men likevel var ikke fallet er så stort at det endrer på de grunnleggende årsakene til denne krisa. Japan og Vest-Europa tør ikke la dollaren falle til bunns. USA griper til enda mer proteksjonisme, noe som kanskje kan redde dagen på kort sikt, men som bare vil skape nye problemer på litt lengre sikt. Og, viktigst av alt, det er ingen tegn til at utplyndringa av den tredje verden biir mildere. Det er ingenting som tyder på at kapitalismen klarer å skape ny vekst i den tredje verden, slik at det kan oppstå et nytt og potensielt uhyre stort marked.

Hva er bakgrunnen for denne krisa? Hvor djup og alvorlig er den?

Tidlig på syttitallet var det et stort overskudd av internasjonal kapital som søkte etter investeringsmuligheter, ikke minst såkalte petrodollar, oljeinntekter fra OPEC-landa. Denne kapitalen fant fram til vestlige banker, som igjen trengte steder å investere denne kapitalen. I de rike industrilanda var det stagnasjon og begynnede krise. Det var lite profitt å hente på å investere der. Kapitalismen er som system ikke opptatt av penger i seg sjøl, men penger som kapital,

74dvs. ny investering, ny akkumulasjon. Det måtte finnes områder der en kunne investere. Valget falt på den tredje verden. Bankene så å si tryglet en del land, slik som Mexico, Nigeria, Venezuela, Brasil og andre om å låne, låne til billig rente. Når vi ser bort fra de millioner av dollar som ble brukt til å feite opp de sveitsiske bankkontiene til korrupte statsledere, ble mesteparten brukt til produksjon og import. For de imperalistiske landa var det siste svært viktig. Pengeflommen inn i den tredje verden bidro til å dempe krisa i OECD-landa utover i 70-åra. 40 prosent av eksporten fra USA, Japan og EEC gikk til den tredje verden i 1980, mot 30 prosent i 1970. Den tredje verden ble et marked som holdt hjula i gang i nord.

Mot slutten av tiåret endra bildet seg. En ny global depresjon hadde startet i 1979, og for gjeldslanda betydde det bl.a. store problemer med eksportmarkedene, med importprisene og med rentene på låna. Lånerenta for til himmels. For hver prosent renta økte, økte u-landas gjeld med 3-4 milliarder dollar. Samtidig falt prisene på råvarene fra den tredje verden med minst 1/3, mens prisene på varer disse landa måtte importere steig i samme periode. Så godt som alle eksportinntektene skulle betales rett ut igjen for å dekke rente- og avdragsutgifter.

Den samla utenlandsgjelda for utviklingslanda var i 1986 nesten 1000 milliarder US-dollar. Veksten i gjelda har vært eksplosiv: i begynnelsen av 1970-åra dreide det seg om ca. 100 milliarder, ved inngangen til 80-åra passerte gjelda 450 milliarder dollar, og fem år etter var dette beløpet mer enn fordobla igjen. 1 1988 betalte utviklingslanda 276 milliarder mer til de rike landa enn de fikk i lån og nye bidrag.53

USAs eksport til Latin-Amerika falt med 1/3 mellom 1981 og 1984. En million årsverk gikk tapt i USA. For OECD-Europa var tapet av markeder i Afrika viktigst. Europa mistet sju millioner årsverk på tre år. To-tre millioner ar-

75beidsplasser i OECD gikk tapt på grunn av importnedskjær-ingene i den tredje verden-landa i 1981-84. Når krisa i Vesten ikke har blitt større, skyldes det blant annet at USA har basert sin økonomi på å la omverdenen betale. Det er ikke Brasil, men USA som er verdens største gjeldsland. Hvis USA ble stilt overfor ei gjeldssanering over natta, viser nye tall at kanskje 4 millioner arbeidsplasser ville gå tapt. På toppen av dette vil USA ha verden til å betale stjernekrigsprogrammet. Verden betaler dette gjennom en oppblåst dollarkurs og

billige kreditter. Det er påvist at Reagans Strategic Arms Initiative, romvåpenprogrammet SDI, var militært vanvidd og teknologisk umulig, men som gullkanta marked for en kriseridd amerikansk industri, kunne det kanskje fungere som en galgenfrist. Men hvor lenge?

Gjennom gjeldskrisa blir u-landa flådd tre ganger:

- Først må de betale vår krise ved å kjøpe vår overproduksjon.

- Så må de betale ågerrente på dette lånet.

- Så måtte de stramme inn sin egen økonomi, svekke skolevesenet, redusere helsetilbudet, skjære ned lønninger osv. etter diktat fra IMF for å betale lånet.

Gjeldskrisa tvinger de fattige landa til å drive rovdrift på ressursene sine. Regjeringene i disse landa er ofte i lomma på pengefondet og internasjonale banker. De reagerer på gjelds-regninga ved å sende den videre til sitt eget folk. De skjærer ned på et helsestell og et skolevesen som fra før av er for dårlig. De tvinger gjennom lønnsnedslag og nedskjæring av de lille som finnes av sosiale velferdstiltak. Susan George peker på at en av de offentlige budsjettpostene som strykes aller først er miljøtiltak.54 Hun forteller hvordan Brasil gir opp brannvernet i naturparkene, hvordan Costa Rica gjør landets nasjonalparker avhengig av private gaver, hvordan Mexico sparker noen av sine få miljøembetsmenn samtidig som man tapper ned det dyrebare grunnvannet for å dyrke

76eksportgrønnsaker til USA. For å sikre eksportinntektene gir myndighetene konsesjoner til gruvedrift i sårbare områder, vannkraftutbygging av regnskogen, flatehogst og annet miljømord. Mens de fattige millionmassene som biir de direkte ofrene for IMF-politikkens tvinges til å skaffe seg mat, jord, brensel og andre livsnødvendige ting der de måtte finne det. For enkelte grupper i Mexico er reallønna nå nede på nivå med 1911.1 en rapport om årsakene til sulten i Afrika som er utarbeida for Kirkens Nødhjelp heter det:

«... det internasjonale pengefondet (IMF) har tvunget de afrikanske landene til å foreta drastiske budsjett-tiltak. Den økonomiske avhengigheten og de kravene som de afrikanske landene må oppfylle for å få lån, gjør det nesten umulig for dem å overvinne den krisen de nå er inne i og legge planer for en annerledes framtid...»

«... bankene i de vestlige land styrer vanligvis den nasjonale kredittpolitikken i en retning som favoriserer profittskapende sektorer. Dette går på bekostning av sektorer på landsbygda eller aktiviteter som biir satt i gang på innenlandsk initiativ. Det er altså utenlandske interesser som dominerer Afrika...»

Og dette har Kirkens Nødhjelp dessverre bare så altfor rett i.

Brundtlandrapporten slår fast at gjeldskrisa er en viktig årsak til miljøproblemer i den tredje verden, av samme grunner som vi har vist i eksemplet fra Senegal. Brundtlands regjering sa at den ville tillempe Brundtlandrapporten. Hvorfor tok den da ingen tiltak for å avskrive norske lån til u-landa? Dette ville ikke koste staten noe, for låna vil ikke bli betalt i noe fall. Når det «u-landsvennlige» DNA likevel ikke gjorde noe så opplagt og enkelt, er det av to grunner: For det første: Norge skal ut på verdensmarkedet og slåss med de store. Da nytter det ikke å gi bort et nakketak. For det andre: Et slikt moratorium ville skape en ubehagelig presedens for kapitalen og skade forholdet til IMF og internasjonale ban-

77ker. Dette har ikke norsk kapital råd til hvis den skal ut og konkurrere med de store på verdensmarkedet. Dette står sjølsagt i gapende kontrast til formuleringene i DNAs program: «- Aktiv norsk deltakelse i arbeidet for nye internasjonale regler som sikrer en bedre arbeidsdeling og inntektsfordeling mellom fattige og rike land.

- Arbeide for at utviklingslandene gis like vilkår og rettmessig innflytelse i internasjonale økonomiske organer.» Men skille mellom liv og lære har aldri tatt nattesøvnen fra de som lever av å undertrykke andre.

Det finnes viktige innvendinger mot en summarisk sletting av gjeld, ikke minst at den vil favorisere de mest korrupte statslederne i den tredje verden, de som lånte for å fylle bankkontiene sine og utstyre palassene sine med siste nytt i tekniske hjelpemidler. Men det er ingen tvil om at det er mulig å finne andre måter å slette gjeld på,

måter som styrker grunnplanet og fremmer utvikling for det store flertallet. Her er det ikke fantasien, men viljen det skorter på. Susan George foreslår f.eks. at utviklingslanda skal betale renter og avdrag over en lang periode i lokal valuta, beregnet slik at den ikke skaper inflasjon. Innbetalingene skal gå til nasjonale utviklingsfond som styres av folkets egne representanter. For kreditorene betyr dette det samme som å avskrive gjelda, men for fattigfolk i den tredje verden vil det bety at de får rådighet over ressurser som kan tjene deres egne formål. For regjeringene betyr det at de ikke uten videre kan spekulere i korrupte låneopptak.

DE RIKE LANDAS KRIG MOT DE FATTIGE

Vårt forhold til tragedier og menneskelige lidelser har underlige proporsjoner. Når en Jumbo-jet en sjelden gang faller ned føler vi tragedien sterkt, og mediene dekker den med

78svære bilder og mange detaljer. Tragedien i Lockerbie gikk sterkt inn på oss alle. Men tallet på mennesker som dør av sult og undernæring hvert år er så stort at det svarer til at 300 Jumbo-jet-maskiner skulle falle ned hver eneste dag hele aret gjennom (300x300x365, gjennomfør regnestykket! - det svarer også til fem Hiroshima i uka!) Dette er så ufattelige tall at vi ikke klarer å ta dem inn over oss. Tragedien blir statistikk. I virkeligheten er disse menneskene ikke bare ofre for en gigantisk tragedie, de er falne i den økonomiske krigen mellom imperialismen og verdens undertrykte folk. Og det faller nesten like mange i den krigen hvert år som det gjorde i hele den 2. verdenskrigen. (Og fortsatt opplever vi at folk som kalte seg revolusjonære på syttitallet hevder at kapitalismen av i dag fungerer bra.)

Hvorfor sulter folk i hjel? I følge tradisjonell borgerlig befolkningsteori (Malthus o.a.) sulter menneskene i hjel på grunn av overbefolkning og mangel på mat. Hvor absurd teorien om overbefolkning er, får en et inntrykk av ved å sammenlikne f.eks. Nederland med Sudan. Sudan er et av de landa som er blitt hardest ramma av sultkatastrofen. Men det er svært tynt befolka, bare 8 innbyggere pr. kvadratkilometer, mens Nederland har 348 innbyggere pr. kvadratkilometer og er et av verdens rikeste land. Sjølsagt kan befolkningsøkning skape press på ressursene, men eksemplene Nederland og Sudan viser at rammene ikke er absolutte. Årsakene til sulten må opplagt finnes andre steder.

Sulter folk i hjel fordi det finnes for lite mat i verden? Noen folk trudde det. Som nevnt var det ei slik tenkning som fikk Nobelkomiteen til å gi Fredsprisen til norsk-kanadieren Norman Borlaug.

De nye kornslaga ga faktisk mye større avlinger. Men de krever altså også mye mer kapital. De fattigste bøndene har blitt presset ut av jordbruket. De har mistet livsgrunnlaget og mye av det de oppfatta som sin verdighet. I stedet prøver 79

79de å overleve på og ofte under eksistensminimum. Mens deler av verden produserer mer mat enn det strengt tatt er behov for, sulter det i hjel flere enn noen gang. Ja det produseres så mye mat at produsentene ikke får solgt den til priser som gir profitt. Det bygges opp hele «smørberg» og «melke-sjøer», og mye mat biir simpelthen ødelagt, kjørt på fyllinga, brent; korn blir omdanna til metanol og brukt som drivstoff i biler. Den dynamikken som skapte den «grønne revolusjonen» endra klasseforholda. Småprodusentene og naturalhus-holdninga ble knust og de kapitalsterke og deres pengejord-bruk blei favorisert. India, ett av de landa som har hatt suksess med den «grønne revolusjonen» demonstrerer dette tydelig. Produksjonsøkninga har kommet i de delstatene som fra før av hadde flest rikbønder. Punjab, Haryana og Uttar Pradesh hadde en produksjonsvekst på fra 4,3 til 7,2 prosent i året, mens Bihar og Madhya Pradesh bare hadde litt over 1 prosents vekst i samme periode.53 Bak disse gjennomsnittstalla skjuler det seg ei eksplosjonsarta økning av fattigdommen. Dette skjerper igjen den økologiske krisa, jorda utpines, skogene felles. Stikk i strid med teorien for den grønne revolusjonen fikk vi altså en vekst i matvareproduksjonen samtidig med en vekst i fattigdommen.

Men hvis folk ikke dør av mangel på mat og heller ikke på grunn av overbefolkning, hvorfor dør de da? De dør av sult og underernæring av flere grunner. For det første dør de fordi de blir fratatt mulighetene til å livberge seg på sin egen jord. For det andre dør de fordi de ikke har kjøpekraft til å skaffe seg maten. De er ikke noe marked, og dermed er de uinteressante for matprofittørene. Maten produseres jo ikke først og fremst for at folk skal få nok

å spise. I global målestokk produseres maten for å tjene penger. I den politiske økonomien har vi læn at merverdien skapes i produksjonen. Men den kan ikke realiseres som profitt uten at varene blir solgt på et marked. Hvis de sultne menneskene ikke har

80kjøpekraft så er de fra denne synsvinkelen helt uinteressante. Dette skjer ikke fordi kapitalistene er spesielt onde. Det er en direkte følge av kapitalismen som system. Derfor kan vi i høy grad si at de som dør av sult og underernæring i verden i dag er en del av den prisen vi må betale for «gleden» ved å ha et kapitalistisk system.

Den alvorlige økologiske krisa verden opplever, og som vi hvert år drives djupere og djupere inn i må derfor ses som det den er: Et logisk resultat av kapitalismens hensynsløse jakt på profitt over hele kloden. Men hvordan ser så regnskapet ut for sosialistiske eller planøkonomiske samfunn?

6. Veiskillewww.pdf-arkivet.no/steigan/

2013HVA VEIT VI OM KREFTENE SOM FØRER TIL ØKOKATASTROFEwww.pdf-arkivet.no/steigan/

2013ERFARINGER FRA SOSIALISTISKE LAND

Yi har sett hvordan kapitalismen har redusert uberørt natur til en handelsvare i kampen om å tyne ut mest mulig profitt. Vi har sett hvordan markedsmekanismene fører til rovdrift. Men hvis det er sånn, burde vel sosialistiske land kunne vise til en langt bedre miljøpraksis? En kan si mye om sosialistiske land, men det er i hvert fall ikke snakk om kreftenes frie spill på noe marked. Likevel viser det seg, som vi straks skal komme tilbake til, at sosialisme ikke har vært noen garanti for en god miljøpolitikk. Hvorfor?

Før det er mulig å svare på dette, melder med en gang det første spørsmålet seg: Hva er et sosialistisk land? Jeg stilte dette spørsmålet til ei forsamling av marxist-leninister en gang og ba om skriftlige svar fra sju tilfeldige deltakere. Ikke to ga likelydende definisjoner på hva som er minimumskrav til at et samfunn kan kalles sosialistisk! Dette sier litt om den ideologiske forvirringa som hersker på venstresida. Men det sier vel så mye om den kaotiske virkeligheten. En kan sjølsagt vri seg unna problemet ved å definere sosialismen som et samfunn der alt er godt, og dermed vil ingen samfunn leve opp til definisjonen. Altså vil heller ingen sosialistiske samfunn ha ført noen dårlig miljøpolitikk! Dette er en type sirkeldefinisjon som er svært lite formålstjenlig. Jeg har i stedet valgt å se på land som har innført en sentralstyrt planøkonomi, der alle vesentlige avgjørelser om fordeling av ressurser gjøres planmessig og ikke som et resultat av tilfel-

85dige virkninger på et marked. Blant disse har jeg konsentrert meg om de største planøkonomiene, nemlig Kina og Sovjet. Det er godt kjent at jeg ikke regner Sovjet som noe sosialistisk land, men som ei imperialistisk supermakt. Det burde også være kjent at jeg alt før Tienanmen var svært kritisk til den samla virkninga av de økonomiske reformene i Kina. Men Sovjet innførte en planøkonomi under Stalin, som har vært modeil for de fleste sosialistiske eller «sosialistiske» landa som har oppstått siden, inkludert Kina. De miljømessige virkningene av denne planøkonomien melder seg på lang sikt. På tross av de store politiske forskjellene mellom Stalin og Bresjnev, er det nesten forbløffende hvor lite den sentrale planleggingsmekanismen ble endra fra Stalins tid til Bresjnevs. Og sjøl i dag er det lite nytt som har skjedd i økonomien, pi tross av Gorbatsjovs sjarmoffensiver, perestrojkaen og alt det.

Derfor er det ikke urimelig å bruke studiet av forholdet mellom miljø og økonomi i land som Sovjet og Kina, for å prøve å komme nærmere et svar på hva som er drivkreftene bak, og årsakene til den begredelige situasjonen som har oppstått.

SALTØRKEN SÅ LANGT ØYET REKKER ØDELEGGINGA AV MILJØET I SOVJET

Sjefsredaktør Sergeij Zalygin i Novij Mir mener at Sovjet har kanskje fem eller seks år på seg i kampen mot miljøkatastrofen i sentral-Asia, «Så er det slutt. Siden kan vi snakke om perestrojka eller om hva vi måtte ha lyst på. Da kommer ressursene våre til å være endelig ødelagt.»56

En gang hadde Aralsjøen en utstrekning på 66.000 kvadratkilometer og var verdens fjerde største innsjø. Det er faktisk 86

86ikke så mange år siden. Men i dag er overflaten krympet med kanskje så mye som 40 %, fordi vannstanden har sunket med 13 meter. I den grunne sjøen betyr dette at kystene har flytta seg 70-80 kilometer innover. Tidligere havnebyer ligger flere mil fra sjøen. Fiskebåter står på tørt land, og der sjøen pleide å være er det oppstått en saltørken. Derfor har det oppstått reine saltstormer, der saltet fra Aral fyker utover i det flate slettelandet så langt som 40 til 80 mil fra sjøen. Vinden fører med seg mellom 75.000.000 og 100.000.000 tonn salt i året. Et godstog med samme saltmengde ville blitt 12-16.000 km langt.57 Andrej Monin, medlem av vitenskapsakademiet, beskriver dette slik i Novij Mir: «Man blir møtt av en hvit, tilsynelatende snødekt flate, livløs fra horisont til horisont.» Klimaet i området er sjølsagt helt ute av balanse og helsetilstanden blant folk forverres raskt.

Spedbarndødeligheten er helt oppe i 92 pr. 1000 levende fødte, det vil si på linje med noen av de fattigste landa i den tredje verden. I følge forfatteren Orazbai Abdirajmanov lider 93,7 prosent av kvinnene av kalorimangel på grunn av ensidig og mangelfullt kosthold.5*'

Årsaken til dette dramaet i Sentral-Asia er velkjent. I et gigantisk forsøk på å omdanne Uzbekistan til en stor bomulls- og risprodusent blei vannet fra elvene Syr-Darja og Amu-Darja ledet ut i vanningskanaler og overrislingsanlegg. Når vi ser hva det har ført til, kan vi trygt slå fast at hele prosjektet har vært vanvittig. Den samla vannføringa i disse to elvene var en gang 90 km3 pr. år,

Vanningsprogrammet tok ikke på noen måte hensyn til elvenes bærekraft. Det var ikke noen form for balanse mellom vannføringa i elvene og den vannmengden som ble leda

* Liknende forhold finnes andre steder i Sovjetunionen. Rundt stålverket i Magnitogorsk i Ural-fjella er forholda så ille at forventet levealder i følge lokale kilder er så lav som 53 år, to år mer enn i India. 87

87vekk. Vannføringa fra Amu-Darja er nede i 3 km3 pr. år, mens det er lenge siden Syr-Darja nådde fram til Aralsjøen! Dermed har vi den sjeldne situasjonen at et innlandshav i løpet av et tiår eller så rykker ned fra posisjonen som verdens fjerde største til en utsatt sjetteplass. Med det nåværende tempoet kan sjøen ha forsvunnet helt allerede i 2010! I første omgang rammes tre millioner mennesker direkte av denne katastrofen, men de indirekte virkningene er enda større. Sannsynligvis vil omvandlinga av Aralsjøen til saltørken føre til store forandringer av klimaet langt utover Uzbekistan. (En rystende og god reportasje i National Geographic nr. 2 1990 viser i bilder og satellittfotos hvor ille dette er blitt.)

Lenger øst i Sovjet er en annen innsjø i fare. Det er Bajkal-sjøen som er så stor og djup at den rommer en femtedel av verdens flytende fersk vann sressurser. Den trues av forurensning. En cellulose- og papirfabrikk i Bajkalsk står for 70 prosent av utslippene. Flere dyre- og plantearter er alt i fare, og sjølve drikkevannet som sådan er truet.58 Alt i 1958, da fabrikken blei bygd, protesterte fiskerne, fordi de frykta for hva som ville skje med fisken. I 1966 krevde 30 vitenskapsfolk, forfattere og kunstnere i et åpent brev til myndighetene at sjøen skulle vernes. Men myndighetene hadde et annet syn på Bajkalsjøen. I et sentralkomitevedtak blei det slått fast: «Industrien trenger ferskvann. Bajkalsjøen har store mengder av dette. Men dens verdi består ikke bare i dette at den har så mye vann, men også i at den er et bio-filter med en enorm kapasitet som omdanner det forurensede vannet fra elvene til reint vann. Denne rensevirkninga beror på biologiske prosesser i Bajkalsjøen. Hvis det skulle strømme reint, eller nærmest destillert vann inn i sjøen, da ville livsprosessene opphøre og sjøen ville miste sin renseevne.»59...

Kommentarer overflødige!

Også Svartehavet er meget utsatt. Ikke bare Sovjet, men 88

88også Tyrkia og Donaulanda bidrar til at dette innestengte havet nå er i ferd med å dø. Flere fiskearter er praktisk talt utrydda. Blåskjell- og østersstammene er nede på 10-20 prosent av hva de var for bare noen tiår sia. Makrellen finnes nesten ikke mer. Derimot er det rikelig med alger av ulike slag, enkelte arter har økt 1000 ganger i antall. Og tarmbak-teriene fra all den urensa kloakken formerer seg som aldri før.60

I hele Sovjetunionen er sløsinga med vannressursene et gjennomgående problem. På et plenumsmøte i sentralkomiteen 1984, blei det oppgitt at hele 43 km3 vann gikk tapt på veien fra kilde til bruker. Dette henger

sammen med at ressursene ikke ses på som verdier. «Vann er gratis». Sovjet er et land som i prinsippet har enorme ressurser. I følge offisiell «marxist-leninistisk» ideologi er det ikke noe problem å utvide produksjonen og ressursbruken. Gigantomanien er rådende. Jo mer storstilt, jo mer grensesprengende dimensjoner, jo bedre. (Nettopp gigantomanien er en sjukdom som Krustsjovs og Bresjnevs Sovjet førte videre fra Stalins tid. Den henger sammen med oppfatninga av menneskene som naturens herskere, og med et bestemt dogme om at storstilt statsdrift er sosialistisk, mens små kooperativer er borgerlige. Hvis en vil se denne gigantomanien ført ut i sin ytterste konsekvens, kan man kaste et blikk på de ville prosjektene til den styrtede «sosialistiske keiser» Ceauscescu, ikke minst «moderniseringa» av Transilvania!) Det fantes planer for å sprenge kanaler med atomminer slik at de elvene som munner ut i Nordishavet skulle renne sørover til jordbruksdistriktene bl.a. ved Aralsjøen. Disse planene var vedtatt, og de er fortsatt ikke endelig skrinlagt. At dette kunne føre til voldsom ubalanse i Nordishavet og uforutsigbare klimaforandringer, var argumenter som ikke slo gjennom. Først i de siste par åra har det vært mulig for økologer og opposisjonelle å kritisere disse stormannsgale planene offentlig. 89

89Kampen mot miljøødeleggelser i Sovjet er kommet lengst i de baltiske statene.61 Her går kampen for et levelig miljø sammen med den nasjonale kampen. Siden det er sentralmakta som har tatt beslutningene som rammer folk og dyr langs Østersjøen, blir kampen for livsmiljøet også en del av kampen for den nasjonale uavhengigheten. Den første av de baltiske miljøorganisasjonene oppsto i 1984, nemlig Latvias Økologiske Klubb (eller VAK, Vides Aizsardzibas Klubs). Denne organisasjonen, og de mange som har oppstått etterpå, har bidratt til at miljøkrisa langs Østersjøen har blitt dokumentert. Det viser seg at Rigabukta står for 11 prosent av nitrogentilførselen til Østersjøen, mens Polen står for ca. 20 prosent. De siste tjue åra har fisket blitt redusert med 70 prosent. I sommermånedene fører oppblomstringa av blågrønne alger til at det er nødvendig å innføre badeforbud mange steder. Bare tre mil fra Riga har myndighetene oppretta et område for å ta i mot atomavfall, blant annet fra Tsjernobyl, men angivelig også fra utlandet. Målinger viser en radioaktivitet som er dobbelt så høy som i Sverige dagene etter Tsjernobyl. Sl seint som i september 1988 kunne Baltikum fått sitt eget Tsjernobyl, da en av reaktorene i Ignalinas brant. Kort etter blei det organisert en stor demonstrasjon rundt kraftverket. Kanskje fører motstanden til at videre utbygging av kraftverket innstilles for godt.

I følge en offisiell rapport har halvparten av de nyfødte barna i havnebyen Ventspils i Latvia medfødte skader som kan føres tilbake til miljøet.62 Den lokale amoniakk- og metanolfabrikken bidrar med en vesentlig del av forgiftninga. Dette er så rystende tall, at en vegrer seg for å ta dem på alvor. Det har vært så mye hemmelighetskremmeri omkring miljøødeleggelsene i Sovjet, at det vil gå lang tid før sannheten kommer på bordet. Underveis kan det sikkert forekomme overdrevne rapporter. Men likevel er det ingen tvil om at tendensen i disse rapportene er riktige. Det viste 90

90seg jo for eksempel at en atom katastrofe i Ural, som det gikk rykter om i mange år, og som sjøi amerikanerne tvilte på, faktisk hadde funnet sted. I mange sovjetiske byer er den miljøfarlige produksjonen plassert midt i de tjukkeste be-folkningssentrene. Det forklarer de store menneskelige lidelsene i forbindelse med forgiftninga. Italia hadde sitt Seveso, Sovjet og Øst-Europa har hatt mange, men først nå far vi høre om dem. Nye satellittbilder viser f.eks. at Vest-Finnmark alt nå rammes av giftskyene fra den sovjetiske byen Nikel på Kolahalvøya.

Den nye åpenheten i Sovjet har også gjort det mulig for miljøopposisjonen å protestere mot de nye havneplanene ved Leningrad. Store moloer skal skjerme byen fra Finskebukta. Problemet er bare at de samme moloene vil redusere utskiftinga av vannet drastisk, slik at kloakken fra Leningrad og det sterkt forurensa vannet fra Ladoga vil samle seg opp i det indre bassenget. Tungmetaller og andre giftstoffer vil hope seg opp og avleire seg pa havbunnen. Resultatet kan bli en mega-utgave av det vi kjenner fra enkelte norske terskelfjor-der, der vannet i dybden nærmest er uten liv. I den grunne bukta utafor Leningrad kan denne prosessen ta enda kortere tid, dersom moloene bygges. Ennå kan ingen si nøyaktig hvilke konsekvenser det vil få for lokalklima, for overflate-dyr og for mennesker at sjøen utafor millionbyen dør.

Tsjernobyl ble et slags vendepunkt. Sannsynligvis har verden aldri vært så nær «Kina-syndromet» som den vårdagen i 1986 da dette atomkraftverket like ved Kijev i Ukraina brant ned. Tsjernobyl viste hva slags farer atomkrafta utsetter oss for daglig. Den viste også med all ønskelig tydelighet at jorda er en verden, Atomskya anerkjenner ingen grenser. Den djevelske ironien ved Tsjernobyl er at noen av dem som lever mest i pakt med naturen, nemlig reindriftssamene i Norge og Sverige, var blant dem som fikk atomutslippet mest innpå kroppen. Med radioaktivt for og 91

91radioaktive rein var samene hjelpeløse mot krefter de ikke en gang kan se. Fortsatt i 1990 fødes abnorme husdyr i Kijev-området på grunn av radioaktiviteten. Nye landsbyer må evakueres. Og fortsatt blir svært mye av informasjonen om de virkelige skadene hemmeligholdt.

MILJØKRISA I POLEN, TSJEKKOSLOVAKIA

Etter 2. verdenskrig innførte Polen ei miljølovgiving som var langt forut for si tid, og økologi ble obligatorisk fag i skolen. Dette landet, som var sa langt framme, er nå offer for ei av de alvorligste krisene i Europa.

Natur og Ungdom arrangene sommeren 1988 ei reise gjennom hele Øst-Europa, for å studere miljøproblemene og komme i kontakt med den gryende grønne bevegelsen der. Marianne Gjørv, som deltok i delegasjonen, forteller at Huta Lenina, det «moderne stålverket» i Krakow, bruker teknologi som blei forbudt i Japan for 20 år siden.63 Av de 400 måtene en kan rense utslipp på, var det ikke tatt i bruk en eneste. Resultatet kan merkes. Lufta i Krakow er til å skjære med kniv. Astma, bronkitt og andre luftveisplager er utrulig utbredt. Det eneste som er gjort for å møte problemene er å bygge ut sjukhuset til å ta i mot flere slike pasienter! I Kato-witze er det enda verre enn i Krakow. Sollyset har vanskelig for I trenge gjennom smogen. Beinstrukturen til ungene utvikler seg feil, folk får hukommelsessvikt osv. Vannet i elva Wizla, som er en av de største forurenserne i Østersjøen, brukes fortsatt til drikkevann. I polske byer smuldrer kulturen bort i rekordtempo. Forvitringa er så voldsom at statuene mister armer og ansiktstrekka deres blir utviska på noen få år. I dette klimaet skal mennesker leve og vokse. Arbeidere er til og med blitt lokka til den verste industrien med høyere lønninger. 92

92DDR har en av de knappeste ferskvannsreservene i verden, i forhold til folketallet, bare 17 prosent av elvene er egnet som drikkevannskilder. Forventa levealder for mennesker over fem år har stagnert siden sekstitallet, og i enkelte distrikter går den også ned.64 De øst-tyske industribyene er blant de mest forurensa i verden, og møter stort sett bare konkurranse fra sine granner i Tsjekkoslovakia og Polen.

Men hva er den økonomiske drivkrafta bak den vel så store økokrisa i Øst-Europa? En kan beskylde disse byråkratiske diktaturene for mye, men ikke spesielt for å la markedskreftene råde. Hva er det da? Den kjente tsjekkoslovakiske Charta-underskriveren Ladislav Hejdanek svarer:

«Akkurat nå er situasjonen åpenbar, de har ikke råd til å rense opp. De har latt industrien forfalle etter 1948. Resultatet er at vi sitter med en nedkjørt, forurensende industri, og uten midler til å erstatte den med teknologi som forurenser mindre. Hele filosofien i planøkonomien og de prioriteringene den bygger på, har hatt svært mye å si for øko-krisa i Tsjekkoslovakia. Vi ble tvinga til å være våpensmia til Warzawapakten. Vi skulle satse på stål over alt annet. Men vi har ikke så mye annen energi enn brunkull. Den er svært svovelholdig, slik at den gir store miljøproblemer. Skogen ødelegges, og mange mennesker far problemer med lungene og luftveiene. Ved å tvinge Tsjekkoslovakia inn i en så avlegs modeil, ble vi ikke bare satt tilbake økonomisk, men også økologisk. Den kalde krigen spilte inn i dette veivalget. Kapprustninga var en av årsakene til den uforholdsmessig store satsinga på stål. I stedet skulle vi ha satsa på den avanserte delen av industrien, som vi hadde gode forutsetninger for og som ville gitt mindre miljøproblemer.

Myndighetene har heller ikke noen oversikt over hvor alvorlig situasjonen er. Økonomien og de økonomiske resultatene er omgitt med så mye løgn og svindel. De 93

93som sier sannheten risikerer problemer, derfor holdes viktig informasjon tilbake for myndighetene. Hvis en planøkonomi skal fungere trenger den ubetinget åpenhet, demokrati og frispråk. Hvis det ikke er tillatt å kritisere, vil problemene bli forsterka. Det har skjedd hos oss. I virkeligheten var problemene klare for mange år sia. Men

det var tabu å snakke om dem. I mens har vi plyndra vårt eget miljø. Vi er nede på de aller dårligste brunkulleiene, og svovelen legger seg over alt.»

En rapport som var utarbeidet i 1984 av Vitenskapsakademiet på oppdrag fra myndighetene i Tsjekkoslovakia viste hvor langt øko-krisa var kommet. Den blei stoppa og hemmeligholdt. I vest ble den offentliggjort i det vest-tyske «Die Zeit», forøvrig blei den spredd illegalt av Charta-folkene. I denne rapporten går det fram at industriutslipp sørger for at det hvert år faller 35 tonn fast avfall pr. innbygger over tsjek-koslovakenes hoder! Mye av dette er meget giftig og lagres i jorda og i grunnvannet. Skogene dør og drikkevannet, som for det meste finnes i skogdistriktene, biir stadig mer forgifta. Rapporten meider om urovekkende mange sjukdomstilfeller blant nyfødte, spesielt i nord-Böhmen, der mye av industrien ligger. Hvert tredje nyfødte barn i byen Most rammes, mens det i landsgjennomsnitt gjelder hvert tiende barn. Antall krefttilfeller øker også merkbart. Skader på bygninger og minnesmerker som skyldes forurensning koster staten hvert år mellom 15 og 20 milliarder kroner. Regjeringsrapporten mente at krisa er kommet så langt at mottiltak knapt vil ha noen virkning i inneværende generasjon.65 Ikke underlig at rapporten ble hemmeligstempla.

I oktober 1988 meldte tsjekkoslovakisk fjernsyn at 58 prosent av skogen var ødelagt av luftforurensning. I den tsjekkiske republikken og i det nordlige Böhmen er mer enn to tredeler skadd. Avisa Svobodné slovo meldte i desember samme år at over 90 prosent av soppartene er utryddet og 94

94halvparten av dyreartene i fare. Nové slovo skrev i oktober

1988 at elvene i den slovakiske republikken inneholdt 20 prosent mer kjemikalier og oljesøl i 1988 enn året før. Vannforurensning påfører Tsjekkoslovakia skader til en beregnet verdi av 6,5 milliarder tsjekkiske kroner hvert år. I januar

1989 forteller Rudéprdvo sine lesere at det i et spesielt kritisk tilfelle var så mye som 400 mikrogram svovel pr. kubikkmeter luft i det nordlige Böhmen. (Verdens helseorganisasjon har satt 60 mikrogram som faregrense.)66

Lufta i Praha er en plage, med gjennomsnittlig 136 mikrogram svovel pr. kubikkmeter. Du kjenner den biter i lungene og legger seg som et belegg på tennene. Riktignok er Praha ennå ikke blitt så ille som Beijing var sist jeg besøkte den byen i 1984. Kullfyringa er verst. Jeg opplevde noe liknende i Albania en gang. Det var på den kaldeste tida i februar. I arbeiderstrøkene stakk jernrørspiper rett ut av vinduene. Innafor blei det fyrt med noe som må ha vært dårlig køl. Det svei. Likevel er Albania kanskje et av de landa i Øst-Europa som er heldigst stilt når det gjelder energi, blant annet på grunn av store mengder vannkraft og egne oljeressurser.

I Tsjekkoslovakia er andre byer verre stilt enn hovedstaden. Men smogen er alltid dyr, og når du krysser den vakre Kar-luvo Most på vei til Mala Strana, ser du ofte lektere med brunkuil som bukserer seg oppover mot strømmen i Vltava.

«Satsinga på tungindustrien førte til ei tilsvarende satsing på energi uten hensyn til de samfunnsmessige kostnadene,» sier Charta-underskriver Radim Palous. Men likevel var nettopp miljøspørsmålet et av de områdene der det var mulig å drive kritikk før massebevegelsen slo det gamle regimet over ende. Innenfor det offisielle ungdomsforbundet SSM, oppsto det ei gruppe som kaller seg Brontosaurus, (ut fra tankegangen: «Brontosaurusene overlevde ikke»).

Ved sida av Brontosaurus, som hadde en slags halvoffisiell status, dukket det opp flere uavhengige miljøgrupper i Tsjek- 95

95koslovakia. Denne miljøopposisjonen ble en forløper for den store og fredelige revolusjonen på seinhøsten i det merkelige året 1989.1 denne kampen fant de hverandre, veteranene fra 1968 og de unge, som kanskje blei født i -68.

Journalisten Jiri Dienstbier utdypet denne systemkritikken: Miljøproblemene i Tsjekkoslovakia er egentlig ikke noe frittstående og uavhengig problem: miljøkrisa er egentlig ei systemkrise. Siden jeg møtte han i Praha i mårs 1989 har han blitt utnevnt til utenriksminister. Vi får se om den regjeringa han deltar i er i stand til å gi landet en

sunnere kurs.

Samtalene med opposisjonen i Tsjekkoslovakia bekreftet mine mistanker om at årsakene til den nesten utrolige økologiske krisa i Øst-Europa må spores tilbake til bestemte sider ved den stalinske planøkonomien. Den oppnådde en de! oppsiktsvekkende seire i kampen for å få til en rask vekst i tungindustrien og enkelte prioriterte sektorer. Dette innrømmer også den tsjekkoslovakiske reform økonomen OtaSik67. Men satsinga på tungindustrien ble et uangripelig dogme, å kritisere den var å kritisere sosialismen. Tungindustrien trakk veldige ressurser fra andre sektorer, slik som landbruket, lettindustrien, servicenæringene, slik at de ble underutvikla. Samtidig brannskatta tungindustrien energiressurser, luft og vann. Direktørene kunne bli straffa om de ikke nådde planmålet for stål eller sement, men ikke dersom de brukte for mye energi eller om de slapp ut mye gift.

Tsjekkoslovakia var kanskje det landet som hadde de beste forutsetningene for å skape en avansert sosialisme. Det hadde en avansert industri og teknologi, et høyt utdanningsnivå, en demokratisk tradisjon. Men det ble tvunget av Stalin og Sovjet til å følge blåpapirmodellene fra Moskva. Med skjebnesvangre konsekvenser bade for sosialismen og for naturen i Tsjekkoslovakia. 96

96DEN GODE JORD? ERFARINGER FRA ØKOKRISE I KINA

Da jeg begynte å jobbe med miljøkritikken, hadde jeg ei forestilling om at Kina under Mao representerte et vesentlig alternativ til den vestlige (og sovjetiske) miljøfiendtlige politikken. Det var mye som talte for et slikt syn. Jeg kjenner ikke til noen annen revolusjon der myndighetene umiddelbart etter maktovertakelsen har utstedt ordre om å «plante trær overalt», slik det ble gjort i Kina. NORAD skreiv entusiastisk om kinesisk treplanting for å temme ørkenen, og den meget anerkjente miljøforskeren og kritikeren Norman Myers gir stor ros ti! det kinesiske folkekommunesystemet i sitt Gaia Atlas.68

Da jeg opplevde Kina første gang som nyfrelst norsk maoist, med de rosenrøde brilleglassa som det nå engang betydde, slo det meg, og det slår meg den dag i dag, hvor stor vekt vertskapet la på resirkulering, treplanting og prinsippet om avfall som ressurs. Det ble pekt på fabrikker som nyttiggjorde seg avfallet fra andre fabrikker. Det ble pekt på gjenbruk og vekselvirkning mellom industri og landbruk. Sjøl i dag er dette avanserte prinsipper. Før jeg gikk djupere inn i materien filosoferte jeg en del over hva grunnene kunne være til en slik miljøbevissthet i Kina i forhold til det vi har sett i Sovjet.

Den øst-europeiske, stalinske modellen var gjennomsyra av et maskinsyn på naturen. Dette gjelder også den offisielle Moskva-filosofien. Moskvaskolen var prega av europeisk mekanisk filosofi, f.eks. slik den er formulert av Francis Bacon. Menneskets oppgave er å beherske naturen og få den til a tjene mennesket.

Mao var derimot prega av tradisjonen fra Konfusius og Mencius, av Østens innsyn i motsigelser, harmoni og balanse, Kunnskapen om kontinuiteten mellom de gamle filo- 7

7. vokale 97sofene og Mao var anatema under kulturrevolusjonen. Men dersom en studerer Mao fordomsfritt, er det ikke vanskelig å se at han har røttene sine i kinesisk filosofi. Tenkning om motstridende krefter, om yin og yang, om harmoni, møter deg overalt i kinesisk filosofi. Og Mao gjentok det til stadighet. Han var svært opptatt av klassisk filosofi. Liksom Heraklit så Mao motsetninger i alle ting, liksom Konfusius var han opptatt av harmoni. Et par av hans viktigste verker er kritikker av den mekaniske og ensidige russiske filosofien under Stalin. I en artikkel som kalles «Om de ti viktigste forholda» fra 1956 fremmer han det tilsynelatende paradokset at dersom en ønsker tungindustri bør en satse på jordbruk. «Du vil ha høna til å legge egg, og likevel forer du henne ikke. Du vil ha hesten til å springe fort, og likevel lar du han ikke beite.»69 Det nytter ikke å satse bare på det ene. Det finnes en identitet mellom to sider i et motsetningsforhold, som det gjelder å ta vare på og utvikle. Dette er bare ett av utallige eksempler på at Mao var prega av de gamle tenkerne, og den var en direkte utfordring av den sovjetiske modellen. Han ble sjøl forma gjennom studier av de kinesiske klassikerne, og sjøl om han seinere gjorde opprør mot konservatismen deres, var han prega av dem hele livet. Filosofisk sett er det ingen tvil om at det kinesiske kommunistparti, som var vokst opp, ikke på universitetsinstitutter eller i en europeiskprega industri, men ute blant alminnelige fattigbønder, var et parti som hadde helt andre forutsetninger

for å skjønne de økologiske sammenhengene i livet.

Folkekommunemodellen bygger også på en slik tanke. Den skulle ikke være landsbygd i vanlig forstand, og ikke by i vanlig forstand. Den skulle være en symbiose av landbruk, håndverk og industri. De knappe ressursene skulle utnyttes til siste rest, ingenting skulle gå til spille. En skulle satse på korn, men også på grønnsaker og binæringer. En skulle kombinere det nye og det gamle. 98

98Som modell er dette fortsatt besnærende, og kanskje ligger framtida et sted langs disse linjene.

Problemet er bare at jo mer en går inn på å studere virkeligheten, vekk fra parolene, festtalene og de gode intensjonene, og over til den grå hverdagen, så falmer disse vyene. Det ser ut til at virkeligheten ble ganske annerledes.

Som nylig innvotert medlem i FN deltok Kina på Miljø-vernkonferansen i Stockholm i 1972. Den kinesiske delegasjonens standpunkter er karakteristiske for begynnelsen av syttitallet. De har en skarp og ganske riktig kritikk av den miljøkrisa som er skapt av de imperialistiske landa:

«Vi anser at den sosiale hovedårsaken til (miljøkrisa).. . ligger i at etter hvert som kapitalismen har utviklet seg til imperialisme, har de kapitalistiske monopolgruppene i sin jakt på superprofitter innført et alvorlig produksjonsanarki og kvitter seg etter eget forgodtbefinnende og uten å bry seg om hvordan det går med folket, med skadelige stoffer, som forgifter og forurenser omgivelsene.»70

Men om den kinesiske kritikken var riktig, så var den svært grunn. Det var deler av den grønne bevegelsen i Vesten og ikke kineserne som la fram den virkelig sviende, konkrete dokumentasjonen på at det faktisk var slik. I sitt syn på hva som burde og kunne gjøres for å løse miljøproblemene, la Kina fram en del ganske riktige prinsipper. De gikk inn for streng planlegging, gjenbruk av spillmaterialer, mangesidig utnytting, omdanning av søppel til ressurser, skogplanting osv. Men delegasjonen ga en rosenrød framstilling av hvor langt dette arbeidet var kommet i Kina.71

På to punkter var det kinesiske standpunktet ganske umodent og nokså blåøyd. For det første bagatelliserte Kina den gangen de miljømessige problemene knytta til befolkningsøkning. (Det samme gjorde vestlige maoister på den tida.) I en slags polemikk mot nymalthusianerne ble det gitt meget 99

99optimistiske vurderinger av menneskenes uutømmelige muligheter til å løse miljøproblemene i takt med økt folketall. «Menneskehetens historie har bevist at takten i utviklinga av produksjonen alltid langt overskrider takten i befolkningstilveksten.»72 I denne sammenhengen ble Kina holdt fram som et godt eksempel, for der hadde befolkninga økt med 40 prosent på 23 år, uten at det hadde medført noen miljøproblemer (!). Mindre enn et tiår seinere angret kinesiske myndigheter bittert på denne optimismen og satte inn meget drastiske tiltak for å begrense folkeveksten. En av årsakene til at dette ble nødvendig var nettopp ressursknapphet: for mange munner å mette på et krympende matjord-grunnlag.

For det andre sto Kina, i likhet med India og andre u-land, for en forståelig og rettferdig avvisning av vestlig moralisering over industriforurensning i u-landa. De opplevde det, slik mange fortsatt gjør, som nærmest rasistisk, og i hvert fall nokså arrogant av Vesten å kritisere de fattige landa for industriutslipp, så mye faenskap som Vesten sjøl hadde gjort. Og skulle nå Vesten finne enda et påskudd til å holde de fattige landa nede i permanent fattigdom? Dette fant de seg rimeligvis ikke i, men i kampen for den gode sak; retten til utvikling, ble det feid ikke så få skjeletter under teppet. Sannheten er jo at mye av den nye u-landsindustrien bygde på en svært lite ressursvennlig teknologi. Den spydde og fortsetter å spy ut gift uten spesielt sjenerende kontroll. Mao sa en gang at en skal notere seg kritikk, sjøl om den kommer fra fienden, fordi den kan inneholde noe riktig. Det hadde vært lurt av kineserne i 1972 om de hadde fulgt dette rådet. Så kunne de kanskje ha begynt tidligere å se hvor alvorlige problemer de hadde i sin egen bakgård.

Rett skal være rett, på tross av at det har vært gjort store feil underveis, så har Kina lykkes i noe så oppsiktsvekkende som å mette 22 prosent av verdens befolkning på 7 prosent 100

100av verdens dyrkingsjord. Denne prestasjonen står det respekt av. Men som vi skal se, det har kosta.

AVSKOGING OG JORDEROSJON

På syttitallet var faktiske tall og kritisk dokumentasjon av miljøsituasjonen i Kina utilgjengelig for utlendinger og for de fleste kinesere. De første artiklene og undersøkelsene som motsa den offisielle idyllen ble kjent først i 1978. Seinere har de blitt etterfulgt av et stort antall undersøkelser som alle peker i en og samme retning: Kina er midt oppe i meget alvorlige miljøkatastrofer og årsakene til dem kan i stor grad føres tilbake til den politikken som har blitt ført etter frigjøringa i 1949. Den største samla oversikten over denne økologiske blåmandagen finnes hos den amerikansk-tsjekkiske professoren Vaclav Smil.73 Mesteparten av hans materiale stammer fra kinesiske kilder, sjøl om han også underbygger det med satellittfotografier fra NASA, egne studier og annet kildemateriale. Når det nå er grunn til å tegne et helt annet bilde av det kinesiske miljøet enn det som har vært gjengs tidligere, er det altså fordi forskere i Kina sjøl har begynt å gå til bunns i problemene og fordi de, i hvert fall fram til juni 1989, i større grad fikk lov til å si sannheten om miljøkatastrofene i Kina. Dette gjør også Smils bok til desto mer rystende lesning.

Første gang jeg begynte å ane de økologiske konsekvensene av feilsatsing i kinesisk økonomi, var da jeg leste statistikken fra den offisielle folketellinga på begynnelsen av 1980-tallet. Når en sammenlikner fødselsrater og dødsrater som framgår av denne statistikken, kommer en fram til at det må ha skjedd en veritabel katastrofe i kinesisk økonomi på slutten av femtitallet. Dødeligheten overgikk plutselig de verste 101

101krigsåra, og årskullene sank dramatisk i forhold til de foregående åra. Sjøl om en korrigerer aldri så mye for statistiske variasjoner, er det umulig å komme til noen annen konklusjon enn at Kina må ha opplevd en av de verste hungerkata-strofene i vårt århundre, ja i menneskehetens historie. Hugh Deane, redaktør i US-China Review, mener at antall døde var over 20 millioner og «sannsynligvis nærmet seg 30 millioner».74 Han viser her til Carl Riskin: «China’s Political Eco-nomy» (1987). William Hinton, som er mer positiv til denne perioden enn Deane, svarer at han anser det for å være allmenn enighet om at «utopisme, voluntarisme, komman-disme, gigantisme, likhetsmakeri, overdrivelser og andre onder fulgte med Det Store Spranget, skapte kaos i det økonomiske og sosiale livet og bidro kraftig til produksjonskri-ser, avlingssvikt og til slutt sult.»75 Hvor alvorlig sulten var, gjør han ikke noe forsøk på å vurdere.

De lokale partilederne i Jinan sør for Beijing fortalte en delegasjon fra AKP i 1984 at i deres provins døde mellom en og to millioner mennesker av sult i disse åra. De fortalte om hvordan de sjøl hadde gravd opp smårøtter fra bakken og plukket blader fra trærne for å få noe å spise.

Noen hevder at kinesisk folketelling er bare svindel, gjennomført av Deng for å sverte Mao. Sjølsagt drives det, som alltid før, svindel med tall i Kina. Men det er tvilsomt om den mest kapitalistinspirerte kinesiske leder eller planlegger er tjent med en statistikk som opererer med 20 millioner 30-åringer mindre enn det som faktisk finnes. Dessuten er problemet litt spesielt for Deng og de andre som sitter med makta i dag. De stemte nemlig for «Det store spranget». Hvis det var så katastrofalt som jeg trur, er det liten grunn til at de skulle ønske å få fakta på bordet. Dette stemmer også overens med hva vi har sett siden 1978. Det har ikke kommet en eneste stor studie fra kinesiske myndigheter som har forsøkt å gjøre feila under det store spranget til hovedsak. 102

102Til nå har jeg ikke sett noen fyldestgjørende analyse av omfanget av og årsakene til den forferdelige tragedien. Men jeg har en sterk mistanke. I 1958 ble Kinas økonomi lagt kraftig om. Etter Maos oppmuntring til å satse på landbruk og lettindustri i 1956, ble vekta lagt fullstendig om til å satse alt hva remmer og tøy kunne holde på tungindustri. Denne politikken blei kalt «Det store spranget framover». I løpet av et halvt år skulle Kinas stålproduksjon øke fra fem millioner tonn på årsbasis til over ti. For å få til dette ble kanskje så mange som seksti millioner bønder, gutter og voksne menn for det meste, utkommandert midt under innhøstinga til blant annet å hogge trær og brenne trekulll for de nye bak-gårdsjernverkene. Store skogstrekninger ble ødelagt og hardt tiltrengt arbeidskraft ble tatt fra et jordbruk som alt hadde meget store problemer med å skaffe folk nok mat. Denne utopiske og ødeleggende politikken ble kritisert alt i juli 1959 av daværende forsvarsminister Peng Dehuai i et brev til Mao. ™ I stedet for å lytte til en som hadde vært ute og hørt bøndenes bitre klager, valgte

Mao å utstøte Peng fra partiledelsen og fordømme kritikken som et forsøk på statskupp. Pengs kritikk ble undertrykt i femten år og den virkelige statistikken om det som skjedde blei behandla som en statshemmelighet. Under kulturrevolusjonen var det strengt forbudt å kritisere Det store spranget, og den som gjorde det blei pr. definisjon erklært som en «vandrer på den kapitalistiske vei»77.

Vaclav Smil hevder at «Det store spranget» førte til ei enorm avskoging. Mesteparten av det tilgjengelige tømmeret rundt titusener av landsbyer blei felt i løpet av noen måneder. Det er ikke usannsynlig at nettopp denne kraftige avskoginga bidro kraftig til flom- og tørkekatastrofene som Kina opplevde på slutten av femtitallet. Sammenhengen mellom avskoging og flom og tørke har vi jo vært inne på før, og sjelden har vel avskoginga i noe land blitt gjennom- 103

103ført så raskt og dramatisk som da seksti millioner kinesiske bønder ga seg i kast med oppgaven. På sekstitallet blei avskoginga bremset, og det blei satt i gang treplanting i stor stil for å rette på noe av skaden. Noen av disse prosjektene har fortsatt gjennom åttiåra, bl.a. «Den Store Grønne Muren», som skal stanse den massive erosjonen og ørkenveksten i nord.

Men totalt har avskoginga fortsatt. Smil mener at Maos politikk med «å ta korn som nøkkelleddet» bærer et hovedansvar for dette. Forskningskontoret ved det kinesiske skog-departementet slår fast at felling av skog for å dyrke korn og skogbranner tilsammen har ødelagt 6,7 millioner hektar skog siden 1949.78 Politikken med å «ta korn som nøkkelleddet» var en bærebjelke i Kinas kamp mot sulten. Korn er det viktigste næringsmiddelet i Kina, ris i sør og hirse i nord. Uten korn var hungersnøden et faktum. Derfor var denne politikken høyst forståelig og langt på vei nødvendig. Men var den økologisk holdbar?

Økologisk innsikt tilsier et samspill. Hvis kornarealet skulle økes for enhver pris, så måtte det skje på bekostning av noe. Var det innebygd i planene? Sannsynligvis hadde ikke planleggerne noen innsikt i hvilke ringvirkninger felling av skog og pløying av grasslettene for å dyrke korn ville ha på den økologiske balansen.

I Sichuan-provinsen satte den statlige plankommisjonen opp en fellingskvote som var tre ganger større enn hva som kunne regnes som bærekraftig skogsdrift. Og dette er ikke noe enestående eksempel.

Jorderosjon er et alvorlig problem i Kina. Jeg har et par ganger flydd inn mot Beijing fra vest i morralyset. Det tørre og golde landskapet, ørken og halvørken, er det jeg husker best. Dette er Kinas historiske arv, og ikke noe som har oppstått nylig. Store deler av Kina er i faresonen. Det skal lite til for å forrykke balansen. Under kampanjene for å «ta korn 104

104som nøkkelleddet» og «lære av Dachai» ble det dyrka korn på steder der det aldri skulle vært dyrka korn. Dette var et ledd i en forkrøpling og forvrengning av Maos kornpolitikk, for den opprinnelige utgaven lød: «Ta korn som nøkkelleddet, driv husdyrhold, skogbruk, fiske og binæringer for å skape en allsidig rikdom på landsbygda.» I praksis blei korn svært ofte stilt opp mot resten.

Noe av det mest tragiske er kanskje pløying av grasslettene i minoritetsprovinsene. Her hadde folk en økonomi bygd på husdyrhold. Grasslettene var deres næringsgrunnlag. Gras-røttene bandt jorda og graset var en forny bar ressurs for kveg, småfe og hester. Men så blei husdyrhold langt på vei stempla som borgerlig. I Indre Mongolia og Xinjiang var dette et angrep på mongolenes og uigurenes kulturelle og økonomiske egenart. Slettene blei pløyd og sådd til. De forblåste slettene med sine lange vintre ga liten avkastning på kornet, mens de pløyde markene var lett bytte for nådeløs vind. I den gamle revolusjonsbasen i Shaanxi er nå erosjonen kommet opp i 10.000 tonn pr. km2 pr. år. Da dette området var en revolusjonær base i 1940-åra hadde folk tilgang til fra 400-700 kg korn pr. person, mens de i 1977 var nede i 250 kg pr. person.79 Jorda var utpint, og mye jord var gått tapt på grunn av erosjon. Erosjonen førte til at elvene ble mudra til, ikke minst Kinas svøpe, Huang He, som fører med seg så mye slam at elveløpet mange steder ligger høyt over slettelandet. Høye diker skjermer det tettbefolka landet mot vannmassene. Dikene er imponerende resultater av kollektivt arbeid. Men dette arbeidet ble også satt i fare på grunn av den økte erosjonen. Alvoret i erosjonsproblemet illustreres ved at Kinas tilførsel av kunstgjødsel hvert år tilfører mindre næring enn det som går tapt ved erosjon! Den vilkårlige «gjenvinninga» av

innsjøer som har vært drevet for å skaffe nytt jordbruksland, har også i svært stor grad bidratt til ei forverring av miljøet. Det har forandret lokalklimaet og

105gjerne ført til tørke, samtidig som det nye dyrkingslandet ofte blei ubrukelig etter kort tid.

DEN BRENNENDE ELVA

Forurensning er et eget kapittel i Kina. Tidligere fikk vi høre mange vakre historier om hvordan man gjenvant ressurser fra avfall og motvirket forurensning på den måten. Noe sant var det vel i det. Men virkeligheten er likevel ganske annerledes. Mens det har vært stramme krav til bedriftene om hva de skulle produsere, har det knapt eksistert utslippskontroll. Prispolitikken har dratt i samme retning. Kapitalvarer ble underprisa og tungindustrien fikk store subsidier. Det ga større prestisje til planleggerne og kadrene å starte et nytt kjempeprosjekt, enn å reparere på og utbedre eksisterende fabrikker og anlegg. Dette motvirka sparing på ressursene. Prisen på energi var satt utfra politiske krav, og hadde liten eller ingen sammenheng med de samfunnsmessige kostnadene med å skaffe energien. Folket skulle ha billig energi og industrien skulle hjelpes i gang. Begge deler svært gode formål, men den kunstig billige energien fungerte som ei sovepute. Flvorfor skulle man spare på energi, som er så billig? Resultatet har blitt at Kina har en av verdens mest energisløsende industrier. 1 1978 brukte Kina 4,2 kg kullekvivalen-ter pr. dollar BNP, noe som er nesten fire ganger gjennomsnittet i Vesten, og nesten to og en halv gang det Sovjet brukte.80 Utslipp av karbondioksid, svovel, tungmetaller osv. er skremmende høyt. Smil nevner et sjokkerende eksempel på hvor langt denne forurensninga er kommet enkelte steder: En del fabrikker i Beijing-området har i mange år sluppet ubehandla oljeavfall ut i Ba He elva, der olja etterhvert samla seg i et tjukt lag. 1 1979 kom noen bøn-

106der i skade for å kaste et glødende trestykke ut i elva. Elva blei antent og brant i en halv time!

Kinesiske kilder forteller i detalj om alle disse problemene. Om ødelegging av grunnvannet, om forgifting av ferskvanns-reservene, om ødelegging av naturskjønne områder, om hensynsløs utnytting av enkelte dyre- og plantearter. Grunnen til at fakta om disse forholda nå er kommet på bordet, er at det fra 1979 har blitt lovlig å kritisere slike forhold. Før blei informasjon om slike problemer undertrykt, og dermed var det også vanskelig å få noen diskusjon om årsaker eller mulige løsninger. Antakelig har massakren på Tienanmen-plassen satt en stopper for også denne formen for kritikk.

Sjøl om kinesernes utgangspunkt har vært mye bedre enn Sovjets, ser det ut til at de i store trekk har havna i nøyaktig den samme typen stalinsk planleggingsmodell som Mao kritiserte. En kombinasjon av uvitenhet (som i høy grad er forståelig), ensidig og byråkratisk satsing uten hensyn til miljøet (som kunne vært unngått hvis en hadde tatt lærdommene fra Stalins fed alvorlig), og maktarroganse (som er utilgivelig), har til sammen bidratt til å skape den kinesiske miljøkrisa. Kinas planleggere kan være villeda av det japanske eksemplet. Japan har fått til noe Kina ønsker å få til, derfor er det stor stemning for å gjøre som Japan, Japan har fulgt en politikk med å bli «møkkete først og rense opp etterpå». Det ser ut til at noen i Kina trur at dette er en farbar vei. Her gjør det seg gjeldende noen misforståelser. For det første glemmer man da hvor store ofre det japanske folket måtte gjennom og fortsatt må gjennom på grunn av denne kortsiktige politikken, kvikksølvofrene i Minamata var blant de alvorligste, men langt fra enestående. For det andre glemmer man tall: Kina er så uhorvelig mye større enn Japan, både i folketall og utstrekning. For det tredje glemmer man at det i dag finnes kunnskap om forurensning og metoder til å hindre den som ganske enkelt ikke fantes i 50- eller

10760-åra. Det betyr at dersom Kina satser på det, kan landet unngå en del av de problemene Japan fikk og som landet fortsatt har. (Japanske myndigheter diskuterer om de skal bygge en svær dam i fjellområdene i Kyoto-området for å dumpe kjemisk avfall der. Hva det vil bety for grunnvannet er det ikke alle som tør å tenke på.)81 For det fjerde glemmer kineserne, typisk nok, at Japan har eksportert mange av sine miljøproblemer ved å la fattige land gjøre grovarbeidet med den mest forurensende industrien.

Det at Kina er så svært betyr at landet får helt spesielle problemer. Mens de giftige skyene fra japanske fabrikker raskt blåser ut over havet, vil de i Kina henge lenge over befolknings- og jordbruksområder. Giftige utslipp i

japanske elver, vil, i likhet med i England, ganske fort renne ut i havet. I Kina derimot vil vannet bruke lang tid, det vil bli samla opp i dammer og innsjøer, og mye av det vil sige ned i grunnvannet. Der vil giftstoffer ødelegge grunnvannsreserver som det kan ha tatt tusener av år å bygge opp. Denne ødeleggelsen kan være et faktum i løpet av få år, og når et grunnvanns-reservoar er ødelagt, er det nesten umulig å rense det igjen.

Kinas forsøk på å følge veien med a «bli møkkete og så rense opp», kan ende opp med å «bli møkkete og forbli møkkete». Samtidig har miljøkrav en lav status i Kina, kunnskapen er lite utbredt, miljøgrupper med innflytelse finnes nesten ikke og lovgivinga er på begynnerstadiet. Samtidig fører de nye markedskreftene til stort anarki i produksjon og styring. Under mottoet om å «bli rik først», ofres miljøhensyn på alteret til en kortsiktig profitt. Tidligere blei miljøkrisa skapt gjennom feilaktige administrative beslutninger og feilaktig politikk. Nå risikerer Kina å få nye kriser på toppen av de gamle, men denne gangen som resultat av markedskreftenes relativt frie spill. Det mest urovekkende er at dette skjer i et land der det ikke finnes noen «grønn» oppo-

108sisjon eller noen kanaler der miljøkritikken kan gjøre seg gjeldende for alvor.

Den nye miljøkrisa blir bekrefta i et offisielt dokument fra China Features utarbeidet av Ni Bainan. Han skriver at den nye økonomiske politikken har skapt økende forurensning, og siterer Qu Geping, leder av det nasjonale kontoret for miljøbeskyttelse, som sier: «Vi burde ikke utvikle økonomien gjennom å ofre det livsviktige miljøet vi lever av. Gjør vi det, vil vi overlate en fryktelig arv til våre barn.»82 Det er lite sannsynlig at arkitektene for det kinesiske reformprogrammet hører på det øret. Eller for å si det mer presist: I viktige deler av kinesisk økonomi er det nå profitten som bestemmer hvordan ressursene skal utnyttes. Kombiner det med mangel på renseteknologi, mangel på økologisk ekspertise og mangel på en kritisk opinion, så oppstår en livsfarlig cocktail.

Nå har riktignok 80-åra brakt noe godt også, ikke minst et omfattende skogplantingsprogram, som fra 1978-85 har ført til planting av 6 millioner hektar skog - sannsynligvis det største miljøprosjektet i verden. Det har også blitt innført bedre lover mot miljøødeleggelser. Industrien har fått strengere miljøkrav. Problemet er bare at de nye økonomiske reformene truer med å undergrave det positive som er gjort. De nye landsbyfabrikkene har blitt en stor forurensningskilde, og de som snubler over hverandre for å bli rike først, tar ingen hensyn til om de ødelegger miljøet underveis. Disse problemene innrømmes også langt på vei av det nasjonale kontoret for miljøbeskyttelse, som særlig peker på vannforurensning og luftforurensning i byene som akutte problemer.

Men alvorligere er det at det ideologiske sammenbruddet for kollektivismen i Kina har rasert forutsetningene for et stort felles løft for miljøet. Hvis noen skal bli rike først, er de ikke så nøye med hva som skjer med miljøet. Offisielle kinesiske dokumenter viser at nettopp de nye, privateide småforetakene er blant de verste miljøsynderne.

109HVA HAR DET VÆRT MED SOSIALISMEN SOM HAR SKAPT ØKOKRISE?

De statene som hevder at de bygger på en marxistisk teori har på ingen måte gått i spissen for å løse miljøproblemene. De har tvertimot skapt noen av de alvorligste miljøkrisene i verden. Hva kommer dette av? Er det slik som Vaclav Smil argumenterer for at det er privatisering som er løsenet der kollektiviseringa har skapt ubalanse? Er det sosialismen som sådan som har spilt fallitt, eller er det en bestemt versjon av sosialismen?

Nesten alle sosialistiske land til nå har vært tilbakeliggende land, land som i mange tilfeller ikke en gang hadde nådd fram til et kapitalistisk utviklingsnivå. Da de satte i gang med sin modernisering hadde de ingen sosialistiske forbilder, bare kapitalistiske. Den teknologien og den avanserte produksjonsmåten som var tilgjengelig var den som var utvikla i kapitalistiske land. Lenin overtok Taylorsystemet for rasjonalisering av industrien, Stalin jublet over den amerikanske effektiviteten og dagens Kina tærer med giede industrirasjo-nalisering fra Japan eller Sør-Korea.

Når vi f.eks. kan se at det klassiske vestlig-kapitalistiske synet på forholdet mellom menneske og natur også har vært dominerende i sosialistiske land, har det nettopp sammenheng med hvor de sosialistiske landa henta sine produksjons-forbilder.

Vi som lever i de priviligerte og rike landa bør høre lyden av singlende glass, hvis vi kritiserer de fattige landa

for å ønske seg vekst. Folk som må jobbe i et år for å tjene vår daglønn, ønsker seg sjølsagt vekst. Det skulle bare mangle. Problemet er at glitteret omkring vår vekst har bienda dem så de ikke ser problemene. De har trudd at de kunne herme. Det ser ikke ut til å ha falt dem inn at det kan finnes andre former for vekst. Noen kritikk av vekstbegrepet har ikke

110forekommet, eller i hvert fall ikke sluppet ut. Produksjonen har i store trekk vært lagt opp som den i vest, og det ser ut til at mye av verdinormene har fulgt produksjonsmåten med på veien.

På mange måter får Alvin Toffler83 rett når han sier at sosialismen og kapitalismen egentlig ikke er sa forskjellige. De er annenbølgesamfunn, skorsteinssamfunn og samlebånds-samfunn der eiendomsformene riktignok er forskjellige, men produksjonen er forbløffende lik.

Mens det i Vesten på mange måter er markedets anarki med profittmaksimering og rovdrift som driver fram øko-krisa, har det i de mer eller mindre sosialistiske landa vært en planøkonomi uten økologisk styring, uten økologisk innsikt. Den sosialistiske planen har på en planmessig måte prøvd å oppnå det som kapitalismen oppnår på en spontan og krisearta måte. Samtidig sørger planbyråkratiet for å investere ensidig og svært skjeivt i den prestisjefylte og energikrevende tungindustrien, mens lettindustrien og servicenæringene blir underutvikla. F.eks. mottok tungindustrien i Sovjet 34 prosent av investeringene i perioden 1928-55, mens lett industrien bare fikk 5 prosent og landbruket 12 prosent. Storindustriens andel av industriproduksjonen vokste fra 39,5 prosent i 1928 til 70,5 prosent i 1955.84

Denne ensidigheten representerte ei voldsom belastning på miljøet. Den førte til en dramatisk vareknapphet, en elendig servicesektor, utilstrekkelig husbygging og som det er påvist i flere studier: den bidro til å reversere den opprinnelige kvinnefrigjøringa. Kvinnene ble nødt til å sørge for det familien ikke kunne få fra lettindustrien og servicenæringa. Og siden kvinnene tradisjonelt fantes i disse annenrangs sektorene, bidro disse sektorenes lave status til også å svekke kvinnenes. Hilda Scott har i en innsiktsfull analyse av kvinnenes kår i Tsjekkoslovakia vist hvordan denne utviklinga gjenreiste kvinneundertrykkinga i en ny form.85 Den første

111femårsplanen var meget ærgjerrig. Industriproduksjonen skulle øke med 57 prosent innen utgangen av 1953. Likevel ble planmålene justert ytterligere opp, til 98 prosent vekst! Og tungindustrien skulle ha et resultat på 230 prosent av 1948-nivået. Dette var å drive en brutal kapitalakkumulasjon på bekostning av landbruket, arbeiderklassen og ikke minst kvinnene. En del tradisjonelle handverksnæringer, både på landsbygda og i byene, var kvinnenes enemerker og ga dem en viss økonomisk sjølstendighet i familien. Det var vanskelig å få gjort reparasjoner, fordi håndverkerne ble tvunget til å stenge. Det var vanskelig å få tak i variert mat, fordi bøndenes markeder ble forbudt. Super sentraliseringa av økonomien betydde at svært mye av denne virksomheten ble forbudt som «kapitalistiske haler», som det het i Kina. I dag veit vi at denne planleggingsmodellen, med dens enorme tung-industrifiksering, også var en katastrofal miljøpolitikk.

Vi ser altså at den kritikken av sosialistiske lands kvinnepolitikk, som er utvikla ikke minst av Kjersti Ericsson, faller sammen med den kritikken vi kommer til hvis vi nærmer oss problemet fra en økologisk synsvinkel. Mye tyder på at vi nærmer oss noe som kan bli en marxistisk kritikk av den sosialistiske politiske økonomien, slik den har framstått til

o

na.

Når planleggingsbyråkratiet ikke bare mangler innsikt i økologiske forhold, men dessuten er en arrogant elite med liten respekt for folkets kunnskaper om miljøet sitt, skjerper dette problemene.

Det ser også ut til at den spesielle sosialistiske doktrinen som ble utforma i Sovjet på 20- og 30-tallet har vært spesielt anti-økologisk. Denne doktrinen, (dvs. kalles gjerne) sta-linsk, men kritikken rammer ikke bare Stalin. Trotsky og hans gruppe var like tungindustrifiksert som Stalin, og foreslo flere av de økonomiske løsningene som Stalin seinere skulle slå inn på gjennom femårsplanene og tvangskollekt i-

112viseringa. De løsningene som Sovjet valgte, som var diktert av helt bestemte historiske forhold, og som også møtte store problemer, har siden fått stå som sjølve definisjonen på sosialistisk politikk. Og disse normene har vært så effektive at de preger venstresida i to så forskjellige land som Somalia og Norge opp til i dag.

ØKOLOGI OG DEN STALINSKE PLANMODELLEN

Stalin sjøl sa lite om miljøproblemer. I sine kongressrapporter snakka han av og til om slike problemer som tørken, der han går inn for treplanting som et (utvilsomt nyttig) tiltak.86 Ellers er det, som rimelig kan være, produksjonen og atter produksjonen som preger beretningene. Den desperate situasjonen Sovjet sto i er sjølsagt en høyst reell bakgrunn for denne ensidige fikseringa på flere tonn stål og flere tonn korn. Det var også noe tidstypisk i dette. Se på DNAs plakater fra trettiåra; svære skorsteiner spyr ut svart røyk, som et symbol på at hjula skal i gang og folk skal få arbeid. Mora mi var i tramgjeng før krigen og reiste rundt på lasteplan og sang «Vi er barn av stålet og betongen», altså fei vekk gråbein-gårder og alt det gamle rukkelet, opp med moderne og luftige leiligheter og fabrikker. Verken det idylliske nærmiljøet eller hensynet til naturen fikk spille noen sentral rolle.

At nøden og fattigdommen stiller det sånn er forståelig, men det kan ikke hindre oss i å se etter hva som er til å lære av og hva som eventuelt kan eller ikke kan brukes som en modell.

Imperialismen har vært svært så aktiv i å presse de sosialistiske landa inn i ei tungindustri-prioritering. Interven-sjonskrig, blokade, trusel om invasjon og trusel om full krig, har uten tvil ført til at de ulike sosialistiske landa, enten de 8

8. Vt,skille 113ville eller ikke, har vært nødt til å prioritere tungindustri. Det er ikke bare et imperialistisk verdensmarked som har vært med på a underminere og pervertere sosialistiske samfunn. Eller som Stalin uttrykker dette i en tale i 1931: «Vi ligger femti eller hundre år etter de framskredne landene. Vt må ta igjen dette forspranget på ti år. Enten gjør vi det, ellers blir vi knust.»87 Naziinvasjonen i 1941 viste at dette ikke bare var tomme ord.

En av de mest sentrale definisjonene til Stalin, er den han gir av den sosialistiske økonomiens grunnlov.

De vesentlige trekkene og kravene ved sosialismens økonomiske grunnlov skulle kunne formuleres omtrent som følger: Sikring av den maksimale tilfredsstillelsen av samfunnets stadig voksende materielle og kulturelle behov gjennom en uavbrutt vekst og fullkommengjør-ing av den sosialistiske produksjonen på grunnlag av den høyeste teknikken.88

Utvendig sett er formuleringa grei nok, fordi den knytter planøkonomien til samfunnets materielle og kulturelle behov, og ikke til f.eks. planleggings byråkratiets oppfatninger. Dette hadde fått betydning dersom den sovjetiske (stalin-ske) planmodellen faktisk hadde lagt folks materielle og kulturelle behov til grunn for planene sine. Da ville det vært umulig å se bort fra folks behov for forbruksvarer, kvinnenes behov for hjelpemidler til å gjøre dagliglivet lettere, osv., slik det faktisk ble gjort.89

Men denne grunnloven åpner ikke for noen form for kritikk av sjølve vekst begrepet. Det er uavbrutt vekst, punktum. For folk som nesten ikke har noe, er dette forsåvidt et brukbart utgangspunkt. Det er tilsynelatende lenge til de står i fare for å møte noen fysiske grenser for veksten. Men bare tilsynelatende. Det har vist seg at på enkelte områder

114knytta til tungindustrien går det ganske raskt å møte disse grensene. Det er grenser for hvor mye energi du kan bruke på å produsere et tonn stål før energisløsinga i seg biir et problem. Det er grenser for hvor mye avfall du kan pøse ut i drikkevannet før det biir en helsefare. Det er grenser for hvor hardt du kan utnytte grunnvannet osv. Det er nettopp overskridelsen av disse grensene som har gitt de svære økologiske problemene i Sovjet, Kina, Tsjekkoslovakia osv. lenge før en har metta folks materielle, for ikke å snakke om deres kulturelle behov.

Den ukritiske behandlinga av vekstbegrepet avskjærer en fornuftig debatt om forskjellen mellom kvalitativ og kvantitativ vekst. Det er ikke et en-til-en forhold mellom et samfunns materielle nivå og antall tonn stal det

samfunnet produserer. Det kunne jo tenkes at framgangen kunne bestå i at man fant måter til å klare seg bedre med færre tonn stål, eller at framgangen besto i å produsere like mange tonn stål med mindre innsats av arbeid og energi. Slike forbedringer fantes det ingen måleredskaper for innafor den stalinistiske økonomien.

Sannsynligvis bidro sjølve det økonomiske planleggingssystemet aktivt til miljøfiendtlige prioriteringer og tiltak. Det var sannsynlig at bedriftslederne ville få problemer om de ikke klarte å oppnå planmålet for antall tonn tallerkner (!) eller rujern, men det fantes ikke noen særskilte mekanismer som kunne straffe dem dersom de siøste med energi, eller tømte kjemikalier ut i elvene. Tvert om; en kan godt si at den ensidige vekta på antall tonn produsert premierte bedriftslederne for å ikke la seg affisere av slike «underordna» hensyn som miljøet i jakta på planmåla. Det fantes målsettinger for økning av energiproduksjonen, men ikke for energiøkonomisering. Uno Abrahamsen skriver i en kronikk i Klassekampen at det finnes ei gruppe økonomer/plan-leggere i Sovjet i dag som ser på land som en gave fra naturen,

115og derfor uten pris. Dette kan føre til at heller ikke ødelegging av natur opptrer som noen økonomisk størrelse i regnskapene.90

Ressursgjenvinning ville, i et slikt system, framstå som sløsing med tid og arbeidskraft. I motsetning til sitt motstykke i Vest, styrte ikke den stalinske direktøren fabrikken ut fra en maksimalprofitt. Men i likhet med sin vestlige kollega, ville han oppdage at dersom han kutta noen svinger her og der, ville han bli premiert. Den vestlige kapitalisten har fram til nå nesten uten risiko kunnet forgifte omgivelsene, og det samme gjaldt i enda høyere grad den sovjetiske direktøren.

Stalin og hans gruppe i SUKP hadde også et nokså ensidig syn på teknologi. Teknologien var framskreden eller tilbake-liggende, basta. Den sosialistiske økonomien skulle tuftes på den høyeste teknologien. Dette positivistiske synet på teknologisk framgang var også tidstypisk. I dag ser vi mye klarere at ikke alle teknologiske framskritt er samfunnsmessige framskritt. Det kan hende at bruken av dem truer sjølve livsgrunnlaget for menneskeheten. Det kan hende at de bare tilsynelatende er svært framskredne, men i virkeligheten er ganske primitive. For å minne om et eksempel som er nevnt tidligere: Norsk havbruk pøser inn kapital og medikamenter, mens de kinesiske fiskedammene i Tang-dynastiet var ytterst velutvikla som økologiske systemer der nesten ikke noe gikk til spille. Hva er mest avansert? Moderne u-hjelp har gang på gang vist oss hvor primitiv såkalt moderne teknologi kan være i forhold til mange tradisjonelle teknikker. Jeg vil være en av de siste til å awise moderne teknologi, vi trenger den og den har mye å gi, også miljømessig. Men ikke all moderne teknologi betyr et framskritt og ingen teknologi kan brukes ukritisk.

Det er i dag ikke ressurser nok på jorda til at noe stort utviklingsland kan neglisjere miljøspørsmålet slik Stalins

116Sovjet gjorde. Til det er situasjonen for kritisk. Vi i de rike landa har simpelthen fjerna reserven, eller det vil si; våre overklasser har gjort det, noe som for sa vidt kommer ut på ett sa lenge vi ikke har vett på å kvitte oss med dem. De økologiske krisene som industrilanda har skapt, blokerer i dag i virkeligheten u-landa fra å følge samme type vekstmodell som den det ennå var mulig for Sovjet og til og med Kina å følge.

ETATISME ELLER SOSIALISME?

Det kan være grunn til å reise diskusjon om det vi til nå har kalt sosialisme i Sovjet, Kina, Albania eller andre lite utvikla land egentlig burde kalles noe annet. Marx (og Engels) mente at sosialismen, eller egentlig kommunismen, bare kunne oppstå og bestå under helt bestemte vilkår. De to grunnleggende forutsetningene for en slik økonomi er for det første høyt utvikla produkt ivkrefter og for det andre et politisk og sosialt utvikla, revolusjonært, proletariat. Dersom disse forutsetningene «ikke er til stede, så er det likegyldig for den praktiske utviklinga om ideen om denne omveltninga er blitt forkynt hundrevis av ganger - slik kommunismens historie beviser.»91

Disse forutsetningene var helt opplagt ikke til stede i de fleste sosialistiske revolusjonene. Russland var langt mindre tilbakeliggende enn Kina, men sjøl Russiand var dominert av føydale og halvføydale forhold. Proletariatet hadde vokst uhyre raskt, særlig på slutten av 1800-tallet og i begynnelsen av vårt århundre. Og

særlig hadde det blitt skapt en meget konsentrert storindustri i byene, der titusener av arbeidere møttes under samme tak. Denne raske urbaniseringa og konsentrerte utviklinga av storindustrien og industriproletaria-

117tet, skapte en subjektiv forutsetning for oppstand, for revolusjon. Men massen av det russiske samfunnet var fortsatt [-tilbake]-] {+til- bake]+} iggende. I landet som helhet mangla produktivkreftene, og for så vidt også klassen til å drive samfunnet fram til en virkelig sosialisme. Da bolsjevikene plutselig satt med makta, etter en kon og nokså ublodig revolusjon i 1917, var de klar over dette dilemmaet.

De hadde avanserte ideer om hva slags samfunn de ønsket, men mulighetene for å realisere drømmene var det verre med. Bedre ble det ikke da imperialistmaktene hadde rasert landet ytterligere gjennom intervensjonskrigene fra 1918-1922. Lenin håpet intenst på at revolusjonen skulle få unnsetning fra en revolusjon i ett eller flere framskredne land, først og fremst Tyskland. Da dette håpet brast, forsøkte han å ta konsekvensen av gapet mellom ønsker og realitet gjennom å utvikle «den nye økonomiske politikken», NEP. NEP var en innrømmelse til virkeligheten. Man gjeninnførte en del kapitalistiske forhold, simpelthen fordi utviklinga av produktivkreftene var kommet for kort til å unnvære dem. I virkeligheten var dette også en innrømmelse til Marx. «Denne sum av produksjonskrefter, kapitaler og sosiale samkvemsformer - avgjør også om den revolusjonære rystelsen, som periodisk gjentar seg i historien, vil være sterk nok til å omstyrte grunnlaget for alt bestående eller ei.. ,»92

Unnsetninga fra Vest kom ikke. Sovjet måtte gå løpet aleine. Dette var grunnlaget for de intense fraksjonskampene i Sovjet i 1920-åra, og som altså Stalin gikk seirende ut av. Navnet på den politikken de valgte, ble kalt «sosialisme i ett land». Det var ei linje for å bruke statsapparatet til å revolusjonere samfunnet ovenfra. De manglende forutsetningene skulle stampes fram fra jorda med tvang. Det er dette den egyptiske marxistiske økonomen Samir Amin kalier etatisme. Dette er en fellesbetegnelse han bruker for den over-

118gangsøkonomien og - politikken som har blitt ført i land som Sovjet og Kina. I følge Amin har revolusjonene i disse landa hatt en sosialistisk ideologi, mens klasseinnholdet har vært folkelig-demokratisk i utgangspunktet, og ikke prole-tarisk-sosialistisk.93 Revolusjonene seira i virkeligheten på grunnlag av ei brei folkelig allianse som inneholdt mange forskjellige klasseinteresser. På den måten var de sosialistiske revolusjonene på mange måter av samme type som de borgerlig-nasjonale. Men bare de sosialistiske nådde målet med nasjonal uavhengighet, fordi de lyktes i å få til ei «frikopling» fra imperialismen, som ga en helt annen manøvre-ringsmulighet i forhold til det imperialistiske verdensmarkedet.

Sosialismen var ikke mulig som noe kortsiktig prosjekt, men mer som et langsiktig mål. På tross av dette gikk både Sovjet og Kina inn for økonomiske og politiske tiltak som lå langt utenfor hva som var mulig. Dette bygde på stats- og partibyråkratiets tru på politikkens allmakt, trua på at politiske kampanjer kan fylle det vakuumet som fantes i de materielle forutsetningene. Derav de grove utslaga i retning av voluntarisme som gjorde så stor skade i begge disse landa, og deres etterfølgere.

Noe av tragedien for disse landa, lå i at kommunistene ikke så, eller ikke ville se, rekkevidden av sine egne problemer. De vågde ikke å ta teorien sin på alvor, og forsøkte i stedet å glatte over det veldige gapet mellom teori og virkelighet. Dette måtte bli halsbrekkende. I stedet for å få en nøktern og jordnær diskusjon om hvordan de gigantiske motsetningene mellom samfunnets ideologiske overbygning og de halvføydale, halvkapitalistiske produksjonsmåtene skulle løses, fikk en se de besynderligste forsøk på å benekte problemet.

Dette betyr ikke, slik Reiulf Steen hevder94 at den revolusjonære veien spilte fallitt. I et land som Kina ble sjøl nokså

119moderate reformer fort revolusjonære, fordi de umiddelbart støtte mot interessene til de føydale jordeierne og imperialistene. Massenes umiddelbare interesser kunne bare sikres gjennom en revolusjonær maktovertakelse. Men derfra burde perspektivet på omdanninga av samfunnet sannsynligvis vært et annet. Den enorme revolusjonen i produksjon og eiendomsforhold som Kina gjennomførte fra 1949-56 var antakelig allerede mer enn nok for en generasjon. Dersom en hadde brukt kreftene på å konsolidere disse seirene, framfor å forsøke å tvinge fram «20 års utvikling på en dag», er det mulig at utviklinga på lang sikt hadde blitt mye bedre. Da hadde

man helt sikkert støtt på andre problemer, som store klasseskiller innad og press fra verdensmarkedet fra utsida. Men problemet forsvinner ikke ved å late som om det ikke eksisterer.

«Hvis man innbiller seg at det er mulig a komme ut av konkurransen gjennom forordninger, så vil man aldri bli kvitt den. Og hvis man driver tingene så vidt som til å foreslå at man skal avskaffe konkurransen, men opprettholde lønna, så foreslår man å forordne det rene nonsens. Men nasjonene utvikler seg ikke ifølge kongens befalinger. Før de fabrikerer den slags forordninger, må de i det minste forandre sine industrielle og politiske eksistensbetingelser, følgelig hele sin eksistensmåte grunnleggende.»95

De sosialistiske landa har gjort mange slike forsøk på å fjerne problemer gjennom forordninger, med det resultatet at de bare har gjenoppstått i en annen form. Slik har man f.eks. forsøkt å late som om verdiloven ikke eksisterer ved å sette vilkårlige priser på f.eks. energi, med de konsekvensene det har hatt for miljøet.

120STATSEIENDOM ELLER ARBEIDERKOLLEKTIVER?

I den stalinske doktrinen er statsbedrift og statseiendom idealet for sosialistisk virksomhet. Storkollektiver ble til enhver tid definert som prinsipielt bedre enn små kollektiver. Dermed ble f.eks. husdyrhold i Somalia eller grønnsakdyrking i Kina skumle kapitalistiske virksomheter. Denne dyrkinga av staten har gjort det mulig å framstille reaksjonære og folkefiendtlige prosjekter som tvangsflytting i Etiopia og Romania som «sosialistiske».

De sosialistiske landa har operert med begrepet «høyere og lavere kollektiver». Det høyeste nivået er statsdrift. I dette har det ligget et sterkt imperativ om å gjøre alle kollektiver så store som mulig så fort som mulig. Vi veit at dette har skapt en ny form for fremmedgjøring, et stats-livegenskap. Hadde det ikke vært mulig å være mye dristigere i å satse på frivillige produsent kollektiver? Hvorfor denne patriarkalske skepsisen til at arbeidsfolk ikke skulle være istand til å styre produksjonen på grunnplanet? Denne debatten var oppe mellom Lenin og arbeideropposisjonen i 1921, der Lenin sto på sentralismen. Og sjølsagt må det finnes en samordnende politikk som forener arbeiderkollektivene, men måtte det gjøres gjennom detaljstyring? Kunne det ikke like godt vært gjort med utgangspunkt i at staten kontrollerte «kommandohøydene» i økonomien, slik som finans, transport osv., men overlot de konkrete beslutningene på grasrota til dem som hadde best forutsetninger for å løse dem?

DEMOKRATIET SOM FORSVANT

Sosialismen ønsket å skape et mer demokratisk samfunn enn de borgerlige parlamentariske samfunnene, der folk i stor grad bare får stemme hvert annet eller fjerde år, men poli-

121tikerne ellers gjør som de vil. Og framfor alt der hele økonomien er unndratt demokratisk kontroll og overlatt til en liten klasse kapitaleiere. I stedet utvikla de sosialistiske landa seg til samfunnssystemer der valgene var de reine farser og der all opposisjon og kritikk ble undertrykt. Ødeleggelsen av det sosialistiske demokratiet har også fått alvorlige konsekvenser for miljøet, fordi det ikke har væn mulig å framføre noen organisert kritikk av disse sidene ved den økonomiske politikken. Den som ikke har støtta den vedtatte veksttakten eller tvangskollektiviseringa eller den enøyde satsinga på tungindustrien, har vært definert som «et borgerlig element», en «vandrer på den kapitalistiske vei», en «småborger». Og vedkommende kunne prise seg lykkelig hvis han bare ble frosset ut av politikken. I mange tilfeller førte slike anklager til tap av jobb, forfølgelser, fengsling osv. Dermed fratok disse landa seg sjøl evnen til sjølkorrigering. Det fantes ikke korrektiver innafor systemet som kunne motvirke feil i økonomien eller politikken. En organisert grønn opposisjon var utenkelig. Dette er forklaringa på at det kunne gå så langt, at katastrofene kunne bli så omfattende som de faktisk har blitt.

Dermed kan vi oppsummere at heller ikke sosialismen, slik vi har sett den til nå, har representert noen vei ut av økokrisa. Hva er det da som må til hvis vi skal ha noen mulighet til å unngå dommedagsvisjonene?

122DET STORE GAPET MELLOM INNSIKT OG HANDLINGwww.pdf-arkivet.no/steigan/

2013ROMAKLUBBEN

I 1972 utkom rappporten fra Romaklubben under navnet «Grenser for vekst». Blant hovedaktørene var den seinere BI-sjefen Jørgen Randers. Blant sponsorene var Fiat og annen europeisk og amerikansk storkapital,

Rapporten tegna et dystert bilde av det økologiske framtidsperspektivet for jorda. Karakteristisk nok åpna den med et sitat av daværende FN-generalsekretær U Thant fra 1969 der burmeseren sa at dersom ikke verden kom sammen innen ti år for å løse de økologiske problemene i fellesskap, sa var han redd det ville være for seint. Budskapet i rapporten var at den ekspoten-sielle veksten (altså slik tall øker når de stadig multipliseres med et tall som er større enn 1) ikke kunne fortsette. Gruppa studerte forbruket av lagerressurser, energi, den økende forurensninga over hele kloden, befolkningsveksten osv. og kom til at dersom den klassiske veksten fortsatte uhindra, så ville den i neste omgang føre til ei drastisk forverring av alle livs* vilkår på kloden. De fant for eksempel at med den vekstraten som fantes i 1970, ville de fleste av de ikke-fornybare ressursene på jorda være på det nærmeste uttømt i 2070.96 De fant at praktisk talt all forurensning ser ut til å øke ekspotensielt, og de fant at forurensninga i stor grad sprer seg over hele kloden. De la blant annet fram materiale som viste en rask vekst i blyforurensning på Grønland og i Antarktis. Alt den gangen ble det pekt på de farene som det økte karbondioksidinnholdet i atmosfæren representerte for framtidige gene-

125rasjoner. Gruppa baserte seg i stor grad på ulike datamodeller for ressurser, befolkning, kapital osv. og la vekt på å ikke være for pessimistisk i vurderingene. Uansett hvordan de vridde og vrengte på modellene, ble sluttresultatene nedslående. De kom til at med den veksten som var vanlig rundt 1970, ville verden stagnere før midten av neste århundre og gradvis kveles i sin egen dritt. Sjøl om de dobla de antatte ressursene på jorda var resultatet nokså likt, med det unntaket at da ville forurensninga sprenge alle grenser. De fant heller ikke noen vesentlige utsikter til at ny teknologi i seg sjøl ville være i stand til å løse problemene. Og reduksjoner av forurensingene med 10,20,30 prosent ga ingen bedring i modellenes konklusjoner.

På grunnlag av dette konkluderte rapporten med at den eneste farbare veien for menneskeheten (og for en fortsatt kapitalisme, min merknad) var å søke et likevektssamfunn så snart som mulig. Gruppa var sterkt opptatt av å stanse befolkningsveksten, og fikk derfor et nokså ny-malthusiansk preg. Men de innså i det minste at befolkningsvekst aleine ikke er det eneste som påvirker framtidig ressursbruk. Derfor gikk de inn for også å stanse veksten i kapitalen. Først da viste datamodellene at en kunne unngå sammenbrudd. Hva slags tiltak mente Randers & co var nødvendige for å få dette til?

1. Stabilisering av befolkninga (dvs. en fødselsrate lik dødsraten) pr. 1975. Stabilisering av kapitalen fra 1990 (dvs. investeringer lik avskrivningene fra da av).

2. Reduksjon av ressursbruken pr. enhet i industrien.

3. Overføring av vekta i samfunnets satsing fra industri til utdanning og helse.

3. Reduksjon av forurensinga pr, enhet i industri- og landbruksproduksjon til en fjerdedel av 1970-nivå.

5. Økt innsats for matproduksjon, sjøl om dette skulle bli ansett som ulønnsomt.

1266. Siden kapitalintensivt jordbruk fører til jorderosjon og utpining av jorda, skulle innsatsen legges i jordforbedrende landbruk, bl.a. kompostering av organisk avfall i byene.

7. Siden de første seks punktene ville tappe kapitalreserve ne, skulle industrikapitalen brukes til å lage langt mer varige produkter, med vekt på reparasjon framfor bruk-og-kast.

På mange måter har utviklinga etter 1970 vært nøyaktig motsatt av det Romaklubben anbefalte. Særlig har kapitalen ikke vist noe magemål. Når annen vekst ikke har vært mulig, på grunn av svikt i markedene, har kapitalen søkt til det alltid kjøpekraftige militærmarkedet. Der har forbruket av all verdens ressurser vært enormt. Det er gode grunner til å anta at våpenfabrikkene sørget for å holde krigen mellom Iran og Irak i gang lengst mulig, for å få avsetning for varene sine. De solgte snart til den ene og snart til den andre parten, for å holde krigsflammene ved like. Det kostet flere hundretusen menneskeliv, men bidro som sagt til å holde etterspørselen ved like i en tid da andre markeder var lite livlige.*

I Vesten har det nok vært en viss nedgang i bruken av enkelte ressurser i forhold til produksjonen som helhet. Et eksempel er energibruk pr. produsert enhet i industrien. Men samtidig satses det stadig mer og mer energi,

kunstgjødsel og gift i et stadig mer forurensende landbruk. Forurensinga fra industrien har også økt, sjøl om det har blitt utvikla noen bedre rensemetoder. Romaklubbens studie viste at en så liten reduksjon av forurensninga på enkelte sektorer som den vi har sett, ikke ville ha noen vesentlig virkning på katastrofeperspektivet. Det var først når en reduserte forurensninga med 75 prosent eller mer at det virkelig var snakk om å bryte ut av kattepina. Som vi har sett har det vært lite av

* Den totale omsetninga av militærmateriell til de to krigførende landa var på over 200 milliarder dollar.

127den overføringa av ressurser til helse og utdanning som Komaklubben mente var nødvendig. Desto mer har gått til sånt som de argumenterte mot, som motorveier, biler, en stadig hyppigere utskifting av kapitalvarer osv. De som trudde de hadde sett bruk-og-kast samfunnet i 1972 er for blåøyde å regne i forhold til hva som har skjedd på de seksten åra vi har hatt siden. I samme periode har hver nordmann økt sitt søppelberg til det dobbelte.

For ikke å snakke om hvor rørende det i dag er å lese om gruppas anbefalinger om å overføre veksten fra de materielle verdier til åndsproduksjon, kunst, musikk og sosialt samspill. Romaklubben hadde sjølsagt helt rett i at ah dette er vekst som i liten grad truer jordas bæreevne, noe en ikke kan si om produksjon av isoporplater eller nøytronbomber.

HVA GIKK GALT?

Romaklubben mangla ikke autoritet da den kom med sin rapport. Den mangla ikke innflytelse i maktelitene. Tvert om, den var elitens rapport til eliten. Likevel gikk alt eller nesten alt annerledes enn det anbefalte. Hvorfor?

Jo, sjølsagt fordi kapitalen har sin egen logikk. En sak er at Fiat-direktør Agnelli kan sponse en rapport som viser at det bærer til helvete med ekspressfart dersom ikke kapitalen stopper sin evige ekspansjon. Men en helt annen sak er hva herr Agnelli gjør med sin egen kapital. Den må jo ekspandere. Han vil jo gjerne fylle veiene med Fiat-biler. Kanskje budskapet om nullvekst var mynta på Volkswagen eller Ford?

Problemet med Romaklubbens rapport er at den tar utgangspunkt i en verden uten klasser. Ikke er de utbytta milliardene i den tredje verden synlige, ikke er kapitalens utplyndring av dem synlig. Motsetninga mellom arbeid og kapital

128i industrilanda er heller ikke synlig. Dette viser seg aller tydeligst når Romaklubben gjør Bertrand Russells ord om arbeidstida til sine. Russel anbefaler at enhver vekst i arbeidsproduktiviteten bør tas ut i form av redusert arbeidstid. Og Romaklubben siterer utførlig hans argumentasjon for dette. Og hvordan gikk det så? Jeg behøver ikke gå i detalj. Fra 1972 har arbeidstida blitt noe redusert, men på ingen måte i takt med produktiviteten. Og på slutten av åttitallet økte arbeidstida igjen og ikke minst innafor Romaklubbens «eget» område, EF, hvor fleksibilitet og nattarbeid og søndagsarbeid og dobbeltarbeid har blitt idealet. Så mye for Romaklubbens bærekraftige utvikling. I dag er vi ikke bare kommet dit gruppa i sine verste perspektiver spådde at vi ville komme rundt 1990. I tillegg til de krisene som var synlige den gangen, har vi fått andre som de ikke en gang hadde muligheter til å forutse. Og i stedet for å ta raske skritt i retning av å løse problemene, slik de anbefalte, tar vi raske skritt i retning av å forverre dem.

Når vi sammenlikner Romaklubbens anbefalinger med det som faktisk har skjedd, ser vi tydeligere enn noe annet at den kapitalismen som også Romaklubben bygger på, ikke er i stand til å ta hensyn til ei langsiktig bevaring av den planeten vi lever på. I stedet for å følge klubbens anbefalinger, viser kapitalen en slem tendens til å følge de lovmessig-hetene som Marx forutså at den ville gjøre: akkumuler eller dø!

BRUNDTL A N D KO MMISJONEN

Rapporten fra FNs kommisjon for miljø og utvikling, eller Brundtlandkommisjonen, inneholder et rikt materiale om den økologiske krisa. Rapporten har klart å samle svært mye 9

9. Veiskille 129av kunnskapene om de økologiske krisene i en tilgjengelig form. På mange måter er det en revolusjonerende rapport. For første gang skriver politikerne under på den analysen som miljøaktivistene lenge

har væn aleine om. Øko-krisa er satt på det politiske kartet på en helt annen måte enn tidligere.

Men kommisjonens rapport lever i et merkelig dobbeltliv med seg sjøl. Les dokumentasjonen i rapporten, les hva disse menneskene fra hele kloden har blitt enige om å advare mot! Les tallene deres og sjekk gjerne det vitenskaplige bakgrunnsmaterialet. På område etter område foneller kommisjonen oss at det går til helvete, og det i et helt upåklagelig tempo. Men hvilke konklusjoner trekker kommisjonen av denne erkjennelsen? Hvis det f.eks. er slik at mellom en fjerdedel og en tredjedel av verdens dyre- og plantearter står i fare for å bli utrydda fram mot midten av neste århundre, slik kommisjonen sier, skulle en vente at kommisjonen skulle foreslå en total omlegging av kursen på denne planeten? Det fremmes en god del vettuge forslag. Og mange av dem er så radikale at regjeringa Brundtland vegret seg mot å følge dem opp, på tross av de forpliktelsene det lå i å ha kommisjonslederen som regjeringssjef.

En bærebjelke i rapporten er det som kalles «vekst og vern». Kommisjonen fremmer det ganske diffuse, men for øvrig nokså unyttige begrepet bærekraftig utvikling. Men kommisjonen gir også følgende ramme for det den kaller en bærekraftig verdensøkonomi:

«Hvis økonomiske, sosiale og miljømessige katastrofer skal kunne unngås i en stor del av utviklingslandene, må det skapes nytt liv i den økonomiske veksten i verden. I praksis betyr det en raskere økonomisk vekst både i industri- og utviklingsland, friere adgang til markedene for utviklingslandenes produkter, lavere rentesatser, mer teknologioverføring og vesentlig større kapitaltilførsel,

130både på forretningsmessige og på særlig gunstige vilkår.»97

Kommisjonen innrømmer at det finnes kritikk mot denne strategien fra folk som frykter at særlig en ny runde med sterk vekst i industrilanda vil presse miljøet enda et stykke ut over grensa for hva det tåler. Den innrømmer også at dette vil bety et økt press på energiressursene og ikke-fornybare råvarer. Likevel insisterer den på at økonomisk vekst er løsninga.

Det er helt tydelig at det er de store imperialistmaktene som har vært drivende i å sikre seg frikort til fortsatte miljøødeleggelser på denne måten. Representanten fra EFs miljøkommisjon uttalte seg omtrent ordrett på den samme maten, slik han er sitert seinere i rapporten.

«For det første er det helt nødvendig med fortsatt økonomisk vekst hvis problemene med miljøødeleggelser og fattigdom, særlig i den tredje verden, skal bli løst. For det andre må vi få miljøvern og økonomisk vekst til å harmonere. . .. For det tredje er det utbredt enighet om at innføring av strenge miljøstandarder stimulerer til fornyelse, fremmer oppfinnsomhet og øker sysselsettingen. For det fjerde må det svært omfattende holdningsendringer til for å nå målet om en bærekraftig utvikling, et godt miljø og en anstendig levestandard for alle,»98

Her er det ikke snakk om at de fattige landa trenger økonomisk vekst for å løse sine miljøproblemer og for å frigjøre seg fra fattigdommen. Her dreier det seg om global økonomisk vekst, uten unntak. Allerede det første punktet er en forvrenging av kommisjonens egne oppdagelser. Det er ikke slik at de økologiske problemene er skapt av fattigdom, eller at fattigdommen hindres av mangel på produksjon på jordkloden. Det er tvert i mot slik at det samles en ufattelig rikdom på den ene polen, mens den fattige verden synker ned i en vanvittig fattigdom. Når industrilanda tvinger u-landa

131til å bruke den beste jorda si til å dyrke luksusvarer til de rike landa, skaper det både fattigdom og økokatastrofe. Dette er jo samtidig utvilsomt en form for økonomisk vekst! Er det noen grunn til å tru at mer sånn økonomisk vekst vil gjøre miljøproblemene mindre? Vil bioteknologien brukes til å snu verdistrømmen tilbake til de fattige landa, eller vil den føre til en enda verre skjevhet? Vil enda mer effektive måter til å tappe ressursene på havbunnen eller i Antarktis føre til en balanse mellom miljø og vekst?

Kommisjonen dokumenterer jo i sitt eget tallmateriale at det aldri har vært slik til nå.

ENERGIPROBLEMET

Kommisjonen lanserer ulike scenarier for å anslå virkning-ene av framtidig energibruk. I et lavt scenario forutsettes det at verdens samla energibruk bare skal øke med 12-13 prosent (fra 9,9 til 11,2 terawatt) fram til år 2020. I et høyt scenario er det anslått ei økning på 250 prosent (9,9 til 35,2 TW). Men sjøl i det høye scenariet vil ikke verdens befolkning komme opp på et energiforbruk som svarer til gjennomsnittet for de rike landa i dag. Da måtte nemlig produksjonen øke med 450 prosent (til 55 TW).

Hvis utjamninga i verden skulle skje på den måten, ville menneskehetens timeglass renne ut fortere enn noen dommedagsprofet har vågd å spå. Ei samling på den rike verdens gjennomsnittlige energiforbruk vil skape en drivhuseffekt som vi bare kan forestille oss når mara rir oss som verst. Ozonlaget ville vel være tapt, og hele energibalansen på kloden ville antakelig gå samme veien. Sjøl det høye scenariet som kommisjonen regner med vil få store økologiske skade-

132virkninger, forutsetter faktisk en kraftig reduksjon av energibruken i nord, til fordel for det fattige sør.

Det lave scenariet forutsetter at den rike verden senker sitt gjennomsnittlige energiforbruk med 50 prosent, mens den tredje verden øker sitt med 30 prosent. Som alle kan forstå, vil det på tross av dette fortsatt være ei djup kløft mellom fattige og rike. Det lave scenariet har ikke tatt seg bryet med å spørre EFs representant om hvordan han skal kombinere en halvering av energibruken med den formen for økonomisk vekst som han forestiller seg. Dersom de rike landa skulle nå et mål som kommisjonen tydeligvis ser som helt nødvendig for våre barnebarns livsvilkår, må sjølsagt nedtrappinga av energibruken starte øyeblikkelig. Ikke minst gjelder det et land som Norge, for vi bruker mye mer enn et gjennomsnittlig industriland. Vårt forbruk pr. innbygger ligger faktisk på et nivå som er 300 ganger hva et land som Mali i Sentral-Afrika bruker. Vi bruker 100 ganger mer energi enn det svarte Afrika. Dette hindrer ikke den norske regjeringa i å legge planer for økt energiforbruk i Norgel Økt vannkraftutbygging, gasskraft, økt bilbruk osv. inngår i alle regjeringas konkrete planer for framtidas Norge. Syse har aldri gitt inntrykk av å ha tenkt en alvorlig tanke om miljøspørsmål, men hvordan fikk tidligere statsminister Brundtland Norges energipolitikk til å harmonere med kommi-sjonsleder Brundtland?

Hvis kommisjonen har rett i sine energiscenarier, er situasjonen faktisk meget alvorlig, fordi det betyr at sjøl en lav vekst i forbruket, som fører til en altfor liten grad av utjamning, i seg sjøl truer med å aksellerere drivhuseffekten et langt stykke ut over det faretruende nivået den har i dag. Å ta kommisjonen på alvor ville bety å lage hurtigvirkende planer for en drastisk senkning av det gjennomsnittlige energiforbruket i et land som vårt, for ikke å snakke om USA, Japan og Vest-Tyskland, Hvis dette ikke skal skje i form

133av en alvorlig senkning av levestandarden, må det skje i form av en radikal omlegging av måten samfunnet fungerer på.

Kommisjonen dokumenterer at det skjer ei altfor rask tapping av verdens lagerressurser, en urovekkende rask ødelegging av jordas artsmangfold, en tilsvarende skummel rasering av regnskogen. Likevel presterer EFs miljømann i kommisjonen å skape en framtidsvisjon der miljø og en uspesifisert økonomisk vekst vandrer harmonisk hånd i hånd. Riktignok snakker han om at miljøstandardene vil stimulere til fornyelse og oppfinnsomhet til gavn og nytte for såvel miljø som vekst.

Det er kanskje urettferdig å legge så stor vekt på de orda fra EFs representant som kommisjonen sjøl siterer. Men problemet er at det han sier er helt på linje med kommisjonen. Vekstbegrepet som sådan biir på ingen måte problematisert. Når vi ser hva den typen vekst vi har opplevd i etterkrigstida har gjort med planeten vår, burde det være på høy tid å diskutere hva slags økonomisk vekst vi har råd til. Hva slags vekst er bærekraftig?

Det er gode grunner til at kommisjonen ikke går inn på dette problemet. Det ville nemlig true sjølve maktbasisen til de rike landa og de multinasjonale selskapene om noe slikt skulle komme på tale. Dermed blir det en skrikende kontrast mellom Brundtlandkommisjonens nyttige dokumentasjon og de anbefalingene den gir. Kommisjonsrapporten harmoniserer ting som ikke lar seg harmonisere. Den dekker over de uhyre bitre klassekonfliktene som ligger under prioriteringa av verdens ressurser. Dermed kan de virkelig ansvarlige unndra seg kritikk, ja de kan framstå som om de er på parti med arbeidet for ei bærekraftig utvikling.

På tross av at miljøkrisa i dag har helt andre dimensjoner enn den hadde da Romaklubben skreiv om grenser for vekst, ser det ut til at Brundtlandkommisjonen prøver å glatte over hele problemet ved hjelp av formelen «vekst og vern». Men

134kommisjonen tilbyr ett viktig våpen, nemlig et krav til alle regjeringer og alle institusjoner på kloden om å legge fram et miljøregnskap for politikken sin. «Miljøvern og bærekraftig utvikling må bli en integrert de! av mandatet til alle departementer, internasjonale organisasjoner og store private organisasjoner. De må bli gjort ansvarlige og regnskapsplik-tige for at deres politikk, programmer og budsjetter befordrer og støtter virksomheter som økonomisk og økologisk er bærekraftige både på kort og lang sikt.»99

BRUNDTLAND VS BRUNDTLAND

Våren 1989 la Brundtlandregjeringa fram sitt program for oppfølging av Brundtlandrapporten. Det hadde på forhånd vært en del polemikk om saka, ikke minst fordi miljøorganisasjonene hadde kommentert førsteutkastet i svært negative vendinger. Akkurat i miljøspørsmål er mange øyne retta mot Norge. Det forplikter å ville framstå som foregangsland. Derfor var også skuffelsen stor da Brundtlands regjering kom med sin stortingsmelding nr. 46. Journalistisk sett er meldinga et godt stykke arbeid. En kan lett få inntrykk av at dette er et dokument som varsler om viktige kursendringer, et radikalt miljøprogram. Men nærmere analyse viser at man på en ubehagelig måte omdefinerte en del av de sentrale begrepene i Brundtlandkommisjonen. Oppgavene ble stilt slik at miljøødeleggelsene vil kunne fortsette i stort tempo.

Den snedigste omdefineringa foretok den forrige regjeringa med begrepet bærekraftig utvikling. Det er fra før av et diffust, men ganske nyttig begrep. Men for å fungere trenger det presisering. I stedet ble det utvanna. I verdenskommisjonens rapport blir enhver regjering, institusjon osv. stilt til ansvar. De blir «gjort ansvarlige og regnskapspliktige for at

135deres politikk, programmer og budsjetter befordrer og støtter virksomheter som økonomisk og økologisk er bærekraftige både på kort og lang sikt.» Dette betyr konkret at den norske regjeringa f.eks. er regnskapspliktig for virkningene av norsk Veiplan eller bygging av storflyplass. Er dette bærekraftig eller er det ikke? Brukt på en slik måte er begrepet ikke bare et uforpliktende honnørord, men et ganske skarpt våpen. Dette skjønte tydeligvis Brundtlands regjering, så den omdefinerte det til et «dynamisk og sosialt vekstbe-grep» som «først og fremst (har) mening i global sammenheng».100 Ved hjelp av dette grepet forsvinner den konkrete regnskapsplikten som verdenskommisjonen innførte. Derfor presenteres heller ikke noe forsøk på å vise at den politikken den står for er bærekraftig. Den lister opp en utrolig mengde tiltak. Mange av dem er konkrete og nyttige. Noen av dem er skadelige. Og noen er så uforpliktende at det knapt betyr noe. Men det gjøres ikke noe forsøk på å måle om disse tiltaka er tilstrekkelige eller om de samla og hver for seg bidrar til å skape «bærekraftig utvikling».

ENERGI

Fra naturens side er Norge svært priviligert med energiressurser. Vi har all denne vannkraften, kull på Svalbard, olje og gass under havbunnen. Sånn sett er vi født med sølvskje i munnen. Vi har ingen knapphet som tvinger oss til å være økonomiske. Dette stiller store krav til ei regjering i Norge. For energi er big business. Staten og energimonopolene tjener store penger på å suge opp olje i Nordsjøen i stort tempo. Forbrenning av fossile brensler er hovedkilden til drivhuseffekten. Derfor er tempoet i oljeutvinninga ei viktig miljøsak i seg sjøl. Dessuten er det totale energiuttaket et problem.

136Verken den forrige eller den nåværende regjeringa ønsker å legge bånd på den norske energiprofitten. Det stilles ikke opp som noe problem at Norges viktigste eksportvare bidrar til C02-utslippet. I stedet defineres Norges utslipp lik det som slippes ut innafor landets grenser. At vi lever av å selge utslipp til andre, er ikke noe problem.

Som nevnt i kapitlet om Brundtlandkommisjonen, forutsetter den at de rike landa senker sitt energiforbruk med 50 prosent innen 2020. Dette er nødvendig for å gjøre det mulig for de fattige landa å øke sitt energiforbruk. Norge, som ligger på topp i energiforbruk innafor den rike verden, burde jo da ha en spesiell forpliktelse til å

senke sitt forbruk av energi. Men nei. «Regjeringen vil arbeide for en gradvis utflating av det samlede energiforbruket fram mot århundreskiftet,»101 Brundtland (som statsminister, ikke FN-repre-sentant) mener altså at Norge skal fortsette å øke energiforbruket i den første tredelen av perioden fram til år 2020. i Energi meldinga ble det lagt opp til en økning i energiforbruket med 29 prosent i perioden 1985-2000, mens oljeforbruket skal øke med 36 prosent.102 Stortingsmelding 46 er dessverre bare ei sandpåstrøing på disse usolidariske prognosene. Hvis dette skal oppfattes som et signal til alle land i verden som bruker mindre energi enn oss, så sier det seg sjøl -at hele energiscenariet til verdenskommisjonen er blast til himmels. I Vest-Europa ellers har energiforbruket stort sett flatet ut på 1975-nivå, i Danmark ligger det vel 10 prosent lavere enn på midten av syttitallet. Norge ligger derimot nærmere 30 prosent høyere enn den gangen, og skal altså fortsette å øke.103

Norges bidrag til drivhuseffekten er mindre enn hva det totale energiforbruket skulle tilsi, nettopp fordi vi baserer elektrisitetsforsyninga vår på vannkraft. Men på noen områder faller Norge likevel igjennom. Eeks. må regjeringa innrømme at vi bruker mer fossile brensler til transport enn

137andre industrialiserte land. Men dette noe pinlige forholdet, tilskrives kjapt og greit «geografiske forhold», altså spredt bosetning og lange avstander. Akkurat som om det skulle være en naturlov at regjeringa legger ned jernbanestrekninger eller satser på langtransport på trailer paralellt med eksisterende jernbanenett. Tog kan frakte det mangedobbelte antall folk med samme energimengde som det personbiler bruker. Overgang fra jernbane til bi! betyr derfor større energiforbruk og større utslipp av C02. Dette er politikk og økonomi og har ikke noe med geografi å gjøre.

Storflyplass har vært en gjenganger på Løvebakken. Lokalpolitikere har dratt i ulike retninger, fra arealene i Hobøl ble båndlagt, til den gradvise utbygginga av t}ardermoen og fram til utbyggingsvedtaket om flyplass på Hurum. Dette prosjektet er så stort, sa kapitalkrevende og vil få så store konsekvenser for økonomi og økologi, at det er oppsiktsvekkende at myndighetene ikke har gjort noe forsøk på å studere om dette er et bærekraftig prosjekt i Brundtlandkommisjonens betydning. Alt tyder på at en slik undersøkelse ville betydd kroken på døra for hele storflyplassen. Mer satsing på tog på mellomdistansene ville sannsynligvis undergravd trafikkgrunnlaget. Den samfunnsmessige merkostnaden av økte C02-utslipp, skogdød og luftforurensning vdle tatt knekken på sjøl de mest nøkterne lønnsomhetsbetraktningene, Men en slik analyse er aldri gjort, og blir sikkert heller ikke gjort, før etterpå når vi får regninga.

Regjeringa Brundtland gikk riktignok inn for økt satsing på energiøkonomisering, men siden det ikke tallfestes noe mål, er det svært lite forpliktende. Derimot var den samme regjeringa klar når det gjaldt å legge større energiavgifter på forbrukerne. Her er det nye skatteinntekt i sikte, denne gangen med miljøprofil.

Norge er ei sinke i forskninga rundt alternativ energi. Olje-rikdommen fungerer som ei solid sovepute. Faktisk var det

138større satsing på alternative energikilder ved inngangen til 1980-åra enn ved utgangen av tiåret. I 1987-kroner ble det investert 60 mill. kr. til forskning i alternativ energi i 1979, og bare om lag 20 mill. hvert år fra 1983-88104 - dette til tross for at Norge har det største vindkraftpotensialet i Europa, og et tilsvarende potensiale i bølgekraft. Det brukes i dag mer penger på forskning i atomkraft i Norge enn på studier av alternative energikilder.

FORURENSNING

Av myndighetenes svært lite bærekraftige energipolitikk følger også en tilsvarende uholdbar forurensningspolitikk. Mens førsteutkastet til stortingsmelding gikk inn for å fryse C02-utslippet på dagens nivå, gikk den endelige meldinga inn for at den kan fortsette å øke fram til tusenårsskiftet, for så å stabiliseres. Til og med fra ei norsk regjering er dette sjokkerende lite ambisiøst. Hvis verden som helhet samles omkring et slikt nivå, vil vi få nettopp de dramatiske klimaendringene som de fleste frykter.

Når man regner med økning av C02-utslippet, har det ikke minst sammenheng med at den samme regjeringa regner med ei økning av biltrafikken med 50 prosent i den samme perioden. Denne økninga er så stor at den

opphever miljøgevinsten av katalysatoren og sjølsagt bidrar vesentlig til å øke C02-nivået, Stilt overfor de alvorlige konsekvensene av C02-utslipp, med drivhuseffekt, klimaendring osv. er det forstemmende at det mest konkrete regjeringa klarer å si om kollektivtrafikken er at den vil «styrke og prioritere kollektivtrafikken i de største byområdene», og «bruke en økt andel av samferdselsmidlene til investeringer i kollektivtra-fikksystemet».

139En tabell i stortingsmeldinga illustrerer at utviklinga av kollektivtrafikken går den gale veien. Ei sammenlikning mellom bensinprisen og prisen på månedskortet i Oslo i faste kroner viser at mens prisen på kollektiv transport har gått opp med 120 prosent fra 1980 til 1989, har prisen på bensin gått ned. I virkeligheten er tallene enda verre, fordi det ikke nevnes at mens det tidligere var skattefradrag for månedskort har myndighetene for et par år siden hevet fritaksgrensene så mye at skattefradraget faller bort. De som reiser kollektivt har altså blitt systematisk straffet for dette gjennom hele 1980-tallet. Dette har sjølsagt stimulert bilbruken og svekket grunnlaget for kollektivtransporten. Trafikken på norske veier har da også blitt fordoblet de siste femten åra.105

Hvordan står dette i forhold til en «miljøpolitisk snuoperasjon»? Det som sies om kollektivtransporten minner mer om en miljøpolitisk dekkoperasjon. Og mistanken om en dekkoperasjon blir enda sterkere når bladet Natur og samfunn106 kan opplyse at samferdselsdepartementet har nedsatt et utvalg som skal utrede Norges tilpasning til EF på transportsektoren. I innledninga til utvalgets rapport sies det at sjøl om miljøulempene ved moderne transport er kommet høyt på den politiske dagsordenen, har utvalget ikke sett det som sin oppgave å foreslå konkrete tdtak for å styre trans-portutviklinga ut fra bestemte miljøhensyn. Det er konkurranseevnen og profitten som settes i høysetet, og derfor legger man også opp til å legge seg flat for EF. I Vest-Tyskland regner man med en vekst i trailermnsporten på 60 prosent i samband med det indre marked i 1992. Det er denne utviklinga vi skal tilpasse oss. Derfor er det ikke så overraskende at myndighetene ikke gjør noe radikalt med C02-utslippet.

Landbruket står for en viktig del av forurensninga gjennom overgjødsling (nitratforurensning) og plantegifter. Utviklinga fra 1945 til i dag har også gått mer og mer i retning

140av industrialisering. Bruken av maskiner og olje, bruken av kraftfor og kunstgjødsel har økt voldsomt, uten at produktiviteten har økt tilsvarende. Fra siste halvdel av 1970-åra har vekslende regjeringer økt effektivitetsnormene i jordbruket, slik at denne utviklinga har blitt forsterka. Arbeidskraft og mer miljøvennlig drift har blitt pressa ut av landbruket; inn med maskiner, plantegift og overgjødsling. Regjeringas politikk med tilpasning til EFs indre marked, gjør at norsk landbruk i enda høyere grad vil måtte bli mye mer kapitalintensivt og miljøskadelig. Fortroppen for denne typen EF-jordbruk finnes i Nederland. Der er landbruket en viktigere forurenser enn industrien. Det er disse Iandbruksbedriftene som vil styre utviklinga og tvinge de få norske bøndene som blir igjen på samme galeien. I forhold til de uhyre sterke økonomiske kreftene som ligger i EF-utviklinga er det heller patetisk at regjeringa ville «tilpasse de økonomiske virkemidlene for å forhindre bruk av produksjonsmidler som medfører miljøskade».107

Samtidig tas det ikke noe oppgjør med «bruk-og-kast»-samfunnet. På tross av den store veksten vi har hatt i søppel-mengden her til lands, ser myndighetene for seg at mengden kommunalt avfall vil øke med nesten 50 prosent fra 1984 til artusenskiftet (fra 1,7 mill. tonn til 2,5 mill. tonn).

NORGE OG DEN TREDJE VERDEN

Det er stor enighet blant de som kjenner rekkevidden av gjeldskrisa i den tredje verden om at den i seg sjøl er et av de alvorligste miljøproblemene verden står overfor. Gjeldskrisa representerer ei blodtapping av den tredje verden som tvinger et par milliarder mennesker inn i ei desperat jakt på ressurser. Hvis dette problemet ikke blir løst, er det lite sann-

141synlig at noen av de store internasjonale miljøproblemene blir løst. Derfor er det svært viktig å legge merke til hva regjeringa vil gjøre i forhold til gjeldskrisa. Norge er et rikt, kapitaleksporterende land. Indirekte og direkte tjener norske bedrifter og finansinstitusjoner, ja også statskassa, på årelatinga av det fattige sør. Hva akter

så regjeringa å gjøre?

Det eneste tiltaket som retter seg direkte mot u-landsgjelda er et løfte om å bevilge midler til gjeldsfondet på NORADs budsjett, «slik at Norge kan spille en aktiv rolle i å bidra til å løse gjeldsproblemene».108 Ingenting om at Norge sjøl vil sanere gjeld eller vil jobbe innafor rikmannsklubben for å sanere gjeld. Hvorfor tok ikke ei DNA-regjering stilling for ei omfattende sanering av gjelda? Gjelda er jo bare et uttrykk for de urettferdige handelsbetingelsene som den forrige regjeringa sjøl sa at den vil bekjempe. Men faktum er at norsk import fra fattige utviklingsland falt fra 6 prosent i 1980 til 4 prosent i 1986-87.105 Handlinger teller mer enn ord.

Det kan kanskje virke underlig at jeg er så gjennomført kritisk til Brundtland-regjeringas oppfølging av Brundtland-kommisjonen. Den representerer da tross alt et stort skritt til det bedre? Utvilsomt. På noen områder, men slett ikke alle, er den antakelig en av de beste i sitt slag i verden. Der ligger dens fortjenester. Men der ligger også dens - og verdens - tragedie. På tross av det positive er innholdet likevel slik at dersom vi ikke når lenger enn hit, så vil økokatastrofene bli større og dommedagsprofetene få rett. Fordi den ikke går til røttene, og ikke kan gå til røttene av ondet så lenge den ikke gjør opprør mot imperialismen og kapitalens rovdrift, blir DNAs politikk i siste instans ei melding om reformismens fangenskap. En del av de som har utforma denne politikken veit at det de legger fram ikke er tilstrekkelig, at neste FN-kommisjon vil kunne oppsummere enda alvorligere problemer om ti år enn hva Brundtlandkommisjonen kunne. Men

142de veit samtidig at de ikke kan bryte med de grunnleggende økonomiske og politiske premissene som er lagt.

MÅLESTOKKER FOR El BÆREKRAFTIG UTVIKLING

I dag finnes det ikke økonomiske måleredskaper for ei bærekraftig utvikling. Det vekstbegrepet som dominerer samfunnsdebatten, er knytta til det håpløse begrepet bruttonasjonalprodukt. Det er en målestokk som like gjerne kan fremme skadelig vekst som nyttig vekst. Vekst i BNP sier ingenting om hvorvidt folkets velferdsnivå er blitt større. Veksten kan komme som bankpalasser eller motorveibyg-ging, eller vekst i tjenester som f.eks. forsikring. Det kan godt registreres som vekst å legge ned et lokalsamfunn med en stor grad av naturaløkonomi og vennetjenester og flytte folk inn til bolignød og sosialkontorkø i storbyene. Disse menneskene biir da i større grad forbrukere av varer og tjenester som gir utslag på BNP, men antakelig er samfunnet som sådan blitt fattigere. Og den økologiske bærekraften er blitt dårligere.

Den gigantiske hovedveiutbygginga rundt storbyene, storflyplassen og de glitrende kjøpepalassene vil bidra stort til økning i BNP. De vil bli registrert som et mål for vår velstand og utvikling. Men det er ikke likegyldig for folk hvor veksten kommer. Det er mulig at en offensiv satsing på kollektivtransport ville gi en lavere økning i BNP, men økologisk og for samfunnets kollektive velstand, ville den være kvalitativt bedre enn hovedveisatsinga. Dette finnes det ingen økonomiske indikatorer for. Sjøl folk som er oppriktig opptatt av miljøvern har ingen målestokk de kan bruke som viser den økonomiske fordelen av å ikke rasere miljøet,

143derfor faller det utafor de kvantitative konsekvensanalysene. Miljøet er interessant og viktig, helt til regnestykkene skal settes opp og avgjørelsene tas. Da er det de klassiske, og ubrukelige, målestokkene som er avgjørende. Det er ikke lett i ei håndvending å skape en slik målestokk, men myndighetene kunne i det minste innrømt at de målestokkene de sjøl bruker, og som er vanlige for regjeringer over hele verden, er for dårlige til å ta miljøproblemene på alvor. En slik erklæring hadde stimulert til kreativ debatt og forskning. Når dette ikke innrømmes, fungerer det som en falsk trygghet. Tilsynelatende har man et godt grep om hva ei bærekraftig utvikling vil si. I virkeligheten er man på nattfersk is. Et riktigere bilde ville en få dersom en i stedet for BNP gjorde et forsøk på å beregne nytteverdien av et prosjekt og deretter trakk fra verdien av de negative virkningene, belastninga på lagerressursene, skadene på miljøet osv.

ARNE NÆSS OG ØKO-FILOSOFENE

Folk som Arne Næss, Sigmund Kvaløy m.fl. sto sentralt i den norske økologiske debatten på 7C-tallet. Fortsatt hører de med blant dem som angrep problemene mest prinsippielt og systematisk. Det er faktisk slik at deler av den grønne opposisjonen i Øst-Europa ved utgangen av 80-åra fortsatt hentet inspirasjon fra skriftene til Arne

Næss. Debatten om økologi og samfunn på 70-tallet skapte begrepet økofilosofi, som fikk universitetsstatus og Arne Næss gikk et skritt videre og utvikla noe han kalte økosofi.

I 1973 formulerte Sigmund Kvaløy en sentral tanke i øko-filosofenes kritikk på følgende måte:

«hiva er mennesket for et vesen, som kan «erobre» verden ved hjelp av mirakuløs teknikk, men i forhold til sitt

144livsgrunnlag opptrer like primitivt som midd i en mel-sekk - som ekspanderer eksplosjonsartet inn i sin egen undergang?»110

Det var viktig å slå fast at mennesket ikke har noen «rett» til å utøve et diktatur over andre arter på jorda. Samtidig som det var viktig å rive ned mennesket fra den sjøltilegna pidestallen. Som jordas hersker og forvalter, gjør mennesket sannelig en slett jobb. Økologisk tankegang, som jo i utgangspunktet ikke er noen filosofi, men ei retning innafor biologien, har den fordelen at den studerer sammenhenger framfor enkeltstående ting. Økofilosofene forsøker å utnytte dette for å frigjøre tenkninga fra ei mekanisk oppfatning av verden, som jo har vært den dominerende innafor europeisk vitenskapstradisjon. Flere økofilosofer fant inspirasjon i buddhistisk og taoistisk tradisjon, nettopp fordi Østens tenkere på en helt annen måte enn vi i Vesten har vært opptatt av prosesser og helhet. For noen har dette blitt ei bru over i religiøsitet og mystisisme, mens f.eks. Kvaløy understreker at den økofilo-sofiske tenkemåten bare likner på buddhismen og taoismen, men at den for å fungere må utfylles av langt skarpere tanke-redskaper enn det en finner der.

Kvaløy skisserte hva han mente er karakteristisk for indu-strivekstsamfunnet. I kortform dreier det seg om fire punkter:

1. Det har sin hovedbasis i produksjon av industriprodukter, og det er ikke noe viktig spørsmål om dette er livsnødvendig-heter eller ei. Suksessen til samfunnstyringa måles ensidig utfra mengden av slike industriprodukter.

2. Veksten i denne produksjonen drives fram av individuell konkurranse. Lojalitet og fellesnytte er ikke utslagsgivende.

3. Den viktigste industriressursen og det viktigste redskapet for å seire over konkurrentene er anvendt vitenskap - teknologi.

4. Det viktigste styringsmiddelet er blitt å overføre samfunnsverdier og menneskelige verdier til målbare størrelser.111

10. Veiskille 145Det Kvaløy tar opp her, minner på vesentlige punkter om den klassiske kritikken til Marx. Marx sa at det karakteristiske for den kapitalistiske produksjonen er produksjon av bytteverdier, ikke bruksverdier. I dette perspektivet reduseres alle menneskelige og andre verdier til varer, bytteverdier på et marked. Konkurransen og ikke bruksverdien, solidariteten eller fellesnytten er avgjørende. Dermed tas også teknologien i bruk, ikke utfra om den gavner folk, men om den tjener krigen mot konkurrentene. Slik kan nyttige teknologier, som ville span arbeid og ressurser bli lagt på hylla, mens teknologier som er ytterst skadelige og nedbrytende bli satt inn i massemålestokk, uten at noen har gjort noe forsøk på å vurdere hva konsekvensene måtte bli på lengre sikt. Også Ottar Brox og Hartvig Sætra har gitt nyttige bidrag til denne delen av debatten.

Arne Næss har i boka «Økologi, samfunn og livsstil» fra midten av syttitallet gitt en omfattende argumentasjon for det han og Kvaløy kaller en økosofisk tenkemåte. Der argumenterer han også overbevisende for at en økologisk forsvarlig politikk er uforenlig med kapitalismen. Med kapitalisme mener Næss i denne sammenhengen storkapitalisme, inkludert byråkratkapitalisme som i Sovjet og liknende samfunn. Han oppsummerer denne argumentasjonen i seks punkter:112

1. Den som rår over kapital, er interessert i størst mulig forrenting og derfor stadig økende etterspørsel etter den varen eller tjenesten han produserer. Derfor vil han sette mye inn på å øke etterspørselen. Mens det fra et økologisk perspektiv er ønskelig å begrense omsetninga ut over dekning av behov som ikke folk trenger intens hjelp av reklame til å vite at de har.

2. Økosofisk er man interessert i å dekke behov, som kan tilfredsstilles hos alle, uten å forstyrre økologisk likevekt, og ved minst mulig arbeid som ikke har mening i seg sjøl. Kapitaleierne ønsker økt kapital, salgspress og arbeidstempo.

1463. Den som rår over kapital ønsker hurtigst mulig takt i forbruket, mens det økosofisk er ønskelig med en lav takt, ikke minst i solidaritet med framtidige generasjoner.

Dette er den overordna argumentasjonen mot at kapitalismen kan fungere økologisk forsvarlig. Men i tillegg kommer:

4. Den som rår over kapital, søker ikke byttehandel for å ende med varer og tjenester han trenger, men med større kapital, profitt. Det finnes ingen garanti for at profitten brukes på en økologisk forsvarlig og samfunnsgavnlig måte.

5. Kontroll av de økosofisk uheldige følgene av punkt 1-4 ser bare ut til å kunne skje ved organisert interessekamp.

6. Stor kapitalmakt influerer industristatenes myndigheter i retning av å beskytte produksjon mer enn konsument og miljø.

På dette grunnlaget trekker Næss følgende konklusjon: «Ansvarsfull økologisk politikk er anti-kapitalistisk, de samfunnstyper man sikter på er uforenlige med kapitalismen.»113

Da jeg diskuterte dette med Næss i mai 1989, var han ikke lenger villig til å bruke begrepet kapitalisme. Han mente at en del kapitalister også har begynt å skjønne hvor det bærer, og at dette var et tegn på at alvoret i situasjonen begynte å skape politiske muligheter for forandring. Men de endringene Næss ønsker i 1989 er fortsatt like uforenlige med kapitalismens grunnleggende vesen, som de krava han stilte på syttitallet.

Om sosialismen sier Næss blant annet:

«Innen kapitalisme må en bedrift gå med overskudd, -innen sosialisme må bedriften innfri produksjonsmål. Beinhard konkurranse om å innfri slike mål har ført til miljø-ødeleggelse og ødeleggelse av desentralisert småindustri i sosialistiske land. ... Sosialistiske og kapitalistiske industrielle storsamfunn synes i dag å stå overfor omtrent de samme problemer og synes omtrent like rigide når det gjelder omlegging av kursen.»114

147Næss er altså klart anti-kapitalistisk, samtidig som han kritiserer den typen sosialistiske land som verden har sett til nå. Som alternativ trekker han opp ei radikal omlegging av politikk og økonomi i retning av et økologisk forsvarlig samfunn. Slik han argumenterer må det være ikke-kapitalistisk samfunn (sjøl om han ikke utelukker kapital i liten og avgrensa målestokk), det må være et samfunn med en høy grad av planøkonomi (med blant annet makt og myndighet til å hindre økologisk skadelig produksjon og økologisk skadelige prioriteringer), med bruksverdiproduksjon fremfor bytteverdiproduksjon. På mange måter argumenterer han altså for at det «grønne samfunnet» må være mer sosialistisk, eller kanskje heller kommunistisk, enn noe sosialistisk land til nå. Der han klart skiller dette samfunn fra de formene for sosialisme som har eksistert til i dag er den vekta han legger på desentralisering, mangfold og lokal deitakelse.

Erik Dammann gjorde også en viktig innsats da han gjennom boka «Fremtiden i våre hender» maktet å gjøre økopoli-tikk til allemannseie. I «Revolusjon i velferdssamfunnet»115 går han videre for å prøve å finne ut hva som må skje med det økonomiske systemet som skaper de økologiske krisene. Han mener at det ikke er småflikking som må til, men en veritabel revolusjon i det globale økonomiske systemet: «Enten man tar utgangspunkt i de økologiske begrensninger, i vår psykiske tilpasningsevne, i de stadig mer skjerpede motsetninger, i ren verdivurdering eller i frykten for atomkrig om råvarekildene, er det klart at industrivekst-systemet ikke kan overleve i det lange løp. Som alle historiske epoker er også den kapitalistiske stordriftens epoke underlagt forandringens lov, og aldri tidligere har en fremskriving av de eksisterende utviklingslinjer talt så klart om et nødvendig sammenbrudd eller faktisk uomgjengelige katastrofer hvis ikke revolusjonen kommer i tide.»116

148De forslaga Dammann kommer med om hvordan samfunnet bør endres, bryter totalt med det kapitalistiske systemet. De har mye sosialistisk i seg, samtidig som Dammann sjøl ønsker å unngå begrepet sosialisme, fordi han mener det fungerer som ei hindring for debatt, mer enn som ansporing.www.pdf-arkivet.no/steigan/

2013ET FORSØK PÅ Å BIDRA TIL EN MARXISTISK TEORIwww.pdf-arkivet.no/steigan/

2013HVA MED MARX?

Det blir ofte antatt at Marx sto for det samme ukritiske synet på vekst og forholdet til naturen som det som var rådende i Sovjet under Stalin. Det er sant at Marx var entusiastisk opptatt av den teknologiske utviklinga og at han hadde stor tro på vitenskapens muligheter. Men å stille han på linje med den anti-økologiske tenkninga i f.eks. Sovjet er å gjøre Marx urett. På tross av at den økologiske krisa ikke hadde slike globale dimensjoner på hans tid, hadde han et velfundert og reflektert syn på forholdet mellom mennesket og naturen, eller rettere: menneskets plass i naturen. Marx så ikke på mennesket som noe som sto utafor eller over naturen, men som en del av den:

«Naturen er menneskets ikke-organiske legeme, nemlig den delen av naturen som ikke er menneskelige legemer. At mennesket lever av naturen betyr: naturen er menneskets legeme og det må stå i stadig forbindelse med det for å ikke dø. At menneskets fysiske og åndelige liv henger sammen med naturen, innebærer ikke noe annet enn at naturen henger sammen med seg sjøl, for mennesket er en del av naturen.»117

Det var ikke Marx, men Lasalle, som framstilte det menneskelige arbeidet som den eneste kilden til rikdom. I «Rand-merknader til det tyske arbeiderpartiets program», også kalt «Kritikk av Gotha-programmet» skriver Marx i det han først siterer programforslaget:

153«Arbeidet er kilden til all rikdom og all kultur.' (sier Gotha-programmet, min merknad. P.S.) Arbeidet er ikke kilden til all rikdom. Naturen er like mye kilden til bruksverdiene (og det er jo slikt materiale all verdi består av!) som arbeidet, som i seg sjøl bare er en manifestasjon av en naturkraft, nemlig menneskelig arbeidskraft.»118 Marx var fullstendig klar over at naturen er kilde til bruksverdi, akkurat som det menneskelige arbeidet, som jo i seg sjøl bare er en form for naturkraft. «Arbeidet er altså ikke den eneste kilden til den bruksverdien det produserer. Arbeidet er dens far ... og jorda dens mor.»119

Sjøl om Marx via mesteparten av tida si til kritikk av kapitalens utbytting av den menneskelige arbeidskrafta, så var han fullt klar over at denne utbyttinga også i like høy grad gjaldt naturen. Det går faktisk ei rett linje fra det Marx sa om dette til det dagens naturvernere sier:

«Og ethvert framskritt i det kapitalistiske landbruket er ikke bare et framskritt i kunsten å plyndre arbeideren, men like mye i kunsten å utplyndre jorda. Hvert framskritt som øker jordas fruktbarhet for en kort periode, er samtidig et framskritt i å ødelegge de varige kildene til denne fruktbarheten. Jo mer et land som f.eks. Nord-Amerikas Forente stater utgår fra storindustrien som grunnlaget for sin utvikling, desto raskere forløper denne ødeleggelsesprosessen.

Den kapitalistiske produksjonen kan derfor bare utvikle teknikken, og kombinasjonen av de samfunnsmessige produksjonsprosessene, idet den samtidig undergraver de kildene som all rikdom springer ut av: Jorda og arbeideren.»120

Og ødelegge de varige kildene til fruktbarheten, er nettopp det det moderne industrijordbruket gjør. Bruken av plante-gifter, kunstgjødsel og hormoner presser ut safta og krafta i livsgrunnlaget. Bruken av jorda, som jo mer enn noe annet

154burde være i balanse med naturen, har i dag kommet til et punkt der den er helt fremmedgjort overfor naturen. Marx innså at det var i den retninga det måtte gå. Hvilke former det ville ta og på hvilken måte det ville skje, hadde han sjølsagt ikke mulighet til å si noe om. Men han resonnerte seg fram til at det måtte gå slik, ut fra det han visste om de økonomiske lovene for det kapitalistiske samfunnet.

Tydeligere enn noe annet så Marx konflikten mellom kapitalens krav om kortsiktig profitt på den ene sida, og

behovet for strategisk hushold med naturen, i skogbruket:

«Den lange produksjonstida (som bare i liten grad består av arbeidstid) med derav følgende lange omslagstid medfører, at skogbruket er uegnet som kapitalistisk privat-foretak, og dette gjelder i like høy grad om et seiskap trer i stedet for en enkeltkapitalist. Kulturens og industriens utvikling i det hele tatt har til alle tider forårsaket en så intensiv skogsrasering, at alle tiltak som er satt i verk for å beskytte skogene til sammenlikning virker ubetydelige.»121

FREMMEDGJØRING

Før Marx for alvor kom i gang med kritikken av den politiske økonomien, var han svært opptatt av hvordan den moderne kapitalismen fremmedgjør menneskene fra produksjonen. Produsentene (arbeiderne) fratas kontrollen over arbeidsredskapene og arbeidsprosessen.

«Det ligger i lønnsarbeidets vesen, når det er underlagt kapitalen, at arbeidets egenart er likegyldig for arbeideren. Han er beredt til å la seg bruke i overensstemmelse med kapitalens behov.» (Marx i «Kapitalen»)

Når kapitalistene gjør arbeideren til en proletar, en lønns-

155slave, blir arbeideren også umyndiggjort overfor produksjonen, hun blir fremmedgjort. Arbeideren blir dermed også fremmedgjort fra naturen. Det fører til at tusen år gamle kunnskaper om samspillet i naturen går i glemmeboka. I stedet for innsikt i dette samspillet, vil fremmedgjøringa gjøre naturen til et middel for det individuelle livet. Proletaren fremmedgjøres også fra seg sjøl og fra sin egen virksomhet. Arbeidets egenverdi blir trengt til side for dette ene: å sikre livsoppholdet. Ellinors vise synger om ei framtid der det blir «like fint å jobbe som å danse», altså det motsatte av fremmedgjøringa. Det fremmedgjorte mennesket er også fremmed overfor helheten, menneskearten som helhet, og er derfor ute av stand til å ta ansvar i forhold til denne helheten. Marx sier om dette:

«En umiddelbar konsekvens av at mennesket fremmedgjøres fra sitt arbeidsprodukt, sin livsaktivitet og sitt arts-vesen er menneskets fremmedgjøring fra mennesket. Når mennesket stilles opp mot seg selv, så står også det andre mennesket fremmed for det. Det som gjelder for menneskets forhold til sitt arbeid, til sitt arbeidsprodukt og til seg sjøl, det gjelder for menneskets forhold til andre mennesker, liksom til arbeidet og objektet for andres arbeid.»122

Fremmedgjøringa av arbeideren fra arbeidsproduktet er ikke noe perifert i forhold til Marx5 teori om utbyttinga. Fremmedgjøringa er helt sentralt for kapitalen i kampen for å redusere den frie arbeideren til proletar. Fremmedgjøringa er det som skjer når arbeideren blir lønnsslave. Den gammeldagse håndverkeren kjente hele arbeidsprosessen. Han hadde sitt eget verktefy og hadde et forhold til det han skapte. Allerede manufakturen løste opp dette forholdet. Arbeidsprosessen ble splitta opp i enkeltdeler. Den enkelte arbeidsoperasjonen ga ikke lenger samme mening. Arbeideren hadde mista kontrollen over produktet sitt, over verktøyet og over seg

156sjøl. I noen yrker har ikke fremmedgjøringa kommet like langt. En tømrer og en rørlegger er mindre fremmedgjort overfor produksjonen enn en samlebåndsarbeider. Jeg innbiller meg at en sjukepleier eller en lærer også i utgangspunktet vil føle seg mindre fremmedgjort. Men så innføres kapitalistiske effektivitetsnormer, arbeidet stykkes opp og det blir umulig å ta ansvar for helheten. Det livsviktige arbeidet med mennesker blir vurdert som om det var arbeid med likegyldige og livsløse ting. Dermed fremmedgjøres også profesjonene.

Erik Dammann gir et godt eksempel på hvordan en arbeider opplever fremmedgjøringas avmakt. Jim Shutt, en faglig tillitsvalgt ved Chryslerfabrikkene i England forteller om sin situasjon:

«- Når du står åtte timer daglig ved et transportbånd og lager biler,

- Og siden etter jobben må du gå en halv kilometer forbi 200 000 usolgte biler til din egen bil,

- Og sitte i bilkø en time på vei til boligen som ligger ved en støyende motorvei i et eksosforgiftet miljø;

- alt dette for å kunne betale avdragene på bilen og for å kunne kjøpe forbruksvarer,

- som gjør det mulig for deg å glemme for et helvete du har på jobben,

- da er det vel ikke så rart om man før eller seinere reagerer over hvor vanvittig det hele er?»123

Men fremmedgjøringa rammer ikke bare arbeideren, den rammer menneskeheten som sådan. For når produsentene er fremmedgjort overfor produksjonen, er det ingen igjen som ikke er det. Det er denne fremmedgjøringa som har gjort den ekstreme utplyndringa av naturen mulig og som opprettholder den. Kampen for å oppheve Iønnsslaveriet blir hos Marx både en kamp for å oppheve den økonomiske utbyttinga, men også for å føre mennesket tilbake til seg sjøl. Først

157da er det mulig å gjøre menneskene til hele mennesker og bli ansvarlig overfor produksjonsprosessen.

Hvordan skulle et fremmedgjort menneske være i stand til å ta ansvar for helheten? Hun har allikevel ingen mulighet til å påvirke helheten. Folk jobber med miljøgifter som de veit at de far kreft av og som de veit er skadelige for naturen, men de gjør det likevel fordi de er lønnsslaver som bare må gjøre det de kan få lønn for å gjøre. Sa djupt ligger røttene til pro-blemet, og før en rykker opp dem er det også umulig å få til ei grunnleggende vending. Hvis vi vil ansvarliggjøre menneskene, må vi med andre ord oppheve lønnsslaveriet.

FABRIKKEIERENS SØNN OG ARBEIDERKLASSENS MILJØ

Friedrich Engels biir ofte framstilt som Marx1 mr. Hyde, som en vulgærmaterialist som forvrengte Marx' teorier før Marx var kald i grava. Dette er svært urettferdig. Noen av de klareste økologiske kritikkene som finnes i den gamle, klassiske marxismen, finnes nettopp hos Engels. Han var opptatt av dette allerede som ung, da han som 24-åring skreiv den svære studien om «Forholda for arbeiderklassen i England». Denne sønnen av en bomullsfabrikant opplevde industrialiseringa på nært hold, og reagerte på holdningene i sitt eget overklassemiljø. Han bestemte seg derfor for å gi ei beretning om de virkelige leveforholda til engelske arbeidere. Ved siden av å være en rapport i nesten Dickensk format om undertrykking, krenkelser og grusomhet, var den også en avslørende studie av det groteske arbeidsmiljøet som fantes i og omkring de engelske fabrikkene.

«I dalbunnen flyter, eller bedre, siger elva Irk, ei smal, kullsvart, illeluktende elv, full av skrot og søppel, som

158den legger fra seg på den grunnere høyre bredden. I tørt vær ligger det ei rekke med avskyelige, svart-grønne, slimete pøler på denne bredden, der det hele tida bobler opp en stinkende gass som sender en fæl stank som er uutholdelig sjøl på brua førti eller femti fot over elva. ... Ovenfor brua er det garverier, beinmøller og gassverk som lar alt sitt søppel og utslipp gå ut i Irk, som også mottar innholdet i naboenes kloakker og doer.»124 Miljømordet er altså ikke av ny dato. Det nye er at det har blitt globalt. Men alt for 150 år sia førte kapitalens miljøøde-leggelser også til menneskelige lidelser. Engels påviste at alt barnearbeiderne hadde alvorlige fysiske skader og at arbeidsfolk mista livet mange ar tidligere enn mennesker som levde i et sunnere miljø. Han var ikke i tvil om hvordan en best burde karakterisere situasjonen:

«Når et menneske skader et annet slik at det andre mennesket dør, kalier vi det drap, og dersom det skjedde med vilje, kalier vi det mord. Men hva skal man da kalle det når den herskende klassen i samfunnet setter arbeidere i en slik situasjon at de dør altfor tidlig? Det er like mye en voldshandling som om den var blitt utført med sverd eller kuler. Alle veit, ikke minst de ansvarlige, at handlinga må føre til død i stor målestokk. Men gjerningsmannen, morderen syns ikke. Man finner heller ikke noe mordvåpen. Likefullt er det overlagt drap med kaldt b!od.»12i

Engels påviste seinere at dette miljømordet, dvs. mordet på mennesker og natur, ikke var noe lokalt fenomen, men tvert om karakteristisk for kapitalismen. Denne interessante, og svært klarsynte kritikken kom i et av hans mest utskjelte verker, nemlig samleverket om naturdialektikken:

«Ettersom de individuelle kapitalistene engasjerer seg i produksjon og handel for å oppnå umiddelbar profitt, er det bare de nærmeste, mest umiddelbare resultatene som

159må tas med i betraktning. Sl lenge den individuelle fabrikanten eller handelsmannen selger en produsert eller innkjøpt vare med den vanlige beregna profitten er han fornøyd, og bryr seg ikke om hva som etterpå hender med

varen og kjøperne. Det samme gjelder virkningene på naturen. Hva brydde de spanske plantasjeeierne på Cuba, som brente ned skogene i fjellsidene og på den måten skaffet seg asken som var brukbar gjødning for en generasjon høyprofittable kaffebusker, hva brydde de seg om at det kraftige tropiske regnet seinere vaska vekk det øvre jordsmonnet for å etterlate seg blanke fjellet! Når det gjelder naturen, akkurat som når det gjelder samfunnet, er den nåværende produksjonsmåten hovedsakelig opptatt av de umiddelbare, de mest håndgripelige resultatene, og er deretter svært overraska over at de fjernere virkningene av disse handlingene viser seg å være helt annerledes. . .»I26

Engels videreførte Marx' synspunkter om det å tørre ut sjølve kilden til fruktbarheten, og han leverte et sterkt innlegg i debatten om menneskets forhold til naturen. Han peker på at mennesket riktignok opptrer som hersker i forhold til naturen. Men han viser også hvordan disse hersker-manerene har sin pris:

«La oss imidlertid ikke rose oss sjøl for mye på grunnlag av våre seire over naturen. For hver slik seier tar naturen hevn over oss. Riktignok sørger hver seier i første omgang for at vi oppnår de resultatene vi ventet, men i andre og tredje omgang har det andre og helt uforutsette følger, som så altfor ofte opphever de første resultatene. Folkene i Mesopotamia, Hellas, Lilleasia og andre steder som ødela skogen for å skaffe til veie dyrkbar jord, drømte aldri om at da de fjernet skogen, fjernet de også oppsamlingssentrene og reservoarene for fuktighet og dermed la grunnlaget for dagens elendige utarming i

160disse landa. Da italienerne i Alpene brukte furuskogen på de sørlige fjellsidene, den samme skogen som ble så høyt verdsatt på nordsida, hadde de ingen anelse om at ved å gjøre dette slo de også beina under meier iindu-strien i dette området. De hadde enda mindre anelse om at de gjennom å gjøre dette, tømte de også vannkildene i fjellene mesteparten av året, samtidig som det førte til desto mer rasende flom i regnsesongen.»127 Som vi ser er eksemplene til Engels svært lik hva som hender i dag. Det er akkurat den typen rovdrift han snakker om, som er så typisk for det som f.eks. skjer i Alpene eller i Himalaya. Men vel så viktig er det å merke seg den prinsip-pielle sammenfatninga av eksemplene: Mennesket kan gjerne innbille seg at det er herre over naturen, men seirene er midlertidige og naturen omgjør gjerne seirene til nederlag i andre og tredje omgang. Vårt såkalte herredømme over naturen innebærer altså ikke at vi på noen måte hersker over naturen slik en erobrer hersker over et fremmed folk, som noen som står utafor naturen.

«Tvert om», sier Engels, «hører vi til naturen med kjøtt, blod og hjerne. Vi eksisterer midt i naturen og alt vårt herredømme over naturen består i det faktum at vi har den fordelen i forhold til andre dyr kan lære naturens lover og anvende dem riktig.»128 Det siste hundreårets misære får en nesten til å si: Ja, mon det!

I sin visjon av sosialismen tenkte Engels seg at en skulle klare å oppheve antagonismen mellom by og land, både for å bedre landbruksproduksjonen og av hensyn til folkehelsen: «Den nåværende forgiftinga av luft, vann og jord kan bare stoppes gjennom en sammensmelting av by og land.»129

Der er ikke bare det at Marx og Engels ikke kan tas til inntekt for en mekanisk maskinoppfatning av naturen. De viste

11. Veiskille 161også en forbløffende «moderne» innsikt i sammenhengen mellom den kapitalistiske jakta på profitt på den ene sida og ødelegginga av miljøet på den andre.

DE TO VARESIRKULASJONENE

Make everything from tory guns that spark To flesb-colored Christs that glow in the dark It's easy to see without looking too far That not much Is really sacred.

- Bob Dylan

For folk flest, for leseren og forfatteren og hjelpepleieren og sjåføren er det en varesirkulasjon som er interessant. Vi ønsker alle penger, gjerne flest mulig av dem også, men pengene er ikke målet, bare et middel til å skaffe oss mat, betale husleia, betale daghjemmet, ferien, strømregninga; kort sagt alt vi trenger for å leve. For å skaffe disse pengene må vi selge den eneste varen vi stort sett rår over, nemlig arbeidskrafta vår. Vi selger en vare (V),

får penger (P), bare for så å kjøpe varer (V), igjen; altså V - P - V. Målet vårt er bruksverdien, vi går veien om penger, men er ikke så mye opptatt av pengene i seg sjøl som av det vi kan kjøpe oss for dem. Vi bytter arbeidskrafta vår mot andre varer. Dette byttet er et bytte av like verdier. Vi kan sjølsagt bli lurt underveis, men sånn i det store og det hele er det et likt bytte som foregår. Verdien av den varemengden vi slutter med svarer til verdien av den varen vi starta med.

For kapitalisten ser varebyttet helt annerledes ut. Ingen biir kapitalist av å bytte smør mot totoms justert furulekt, eller jordbær mot CD-plater. Kapitalisten starter med en

162kapital (P), for den kapitalen kjøper han varer (V); råvarer, energi, arbeidskraft og får igang en produksjon ... av varer. Disse varene selges på markedet for penger (P). Dermed er sirkelen slutt og klar til å begynne på nytt; altså P - V - P. Men det sier seg sjøl at dersom den siste P-en var like stor som den første, så var det bare tullinger som ville sette igang det hele. Det gir god mening å bytte f.eks. en arbeidstime i to flasker rødvin, unnskyld; i tjue liter skumma melk. Men det er lite vett i å bytte 100 kroner i 100 kroner. Den eneste grunnen til at kapitalisten setter igang hele sirkulasjonen er at den siste P-en er større enn den første. Men hvordan kan den bli det, hvis vi fortsatt holder fast på at det stort sett skjer et bytte av like verdier? Jo, Marx viste at denne verdiøkninga foregår i produksjonen. Den egentlige varesirkulasjonen til kapitalisten ser altså slik ut:

P - V.. .(produksjon). .V' - P'. Det er arbeiderens ubetalte merarbeid i produksjonen som er det magiske virkemiddelet som gjør at kapitalisten synes det er interessant å sette sirkulasjonen i sving. Ved å investere P sitter han (dersom alt går etter planen og markedet er villig til å kjøpe produktet) igjen med P', som altså er større enn hans opprinnelige P. For kapitalisten er det altså bytteverdien som er målet og ikke bruksverdien. Bruksverdien er bare interessant som et middel, for uten noen (virkelig eller innbilt) bruksverdi, vil varene ikke være salgbare.

Men ikke bare det. Denne logikken gjør det også helt nødvendig for kapitalisten å øke produksjonen hele tida. Det er ikke nok å komme fram til P', for hvis kapitalisten sier seg fornøyd med det og omgjør P' i luksusmiddager eller en flott villa, så er han jo ikke lenger noen kapitalist; en snylter, javel, men ingen kapitalist lenger. Det meste av P' må reinvesteres i ny og utvida produksjon for i neste omgang å komme fram til P", som så igjen (minus kapitalistens eventuelle luksus-forbruk) investeres for å komme fram til P'" . .. osv.130

163Kapitalisten kan ikke tillate seg noen stillstand. Han kan ikke si at OK, dett var dett, nå har vi lagd så fine og varige produkter at ingen vil trenge nye det neste tiåret, så av hensyn til jordas ressurser tar vi det rolig ei stund. Han er tvert om nødt til å utvide vareproduksjonen hele tida, uten hensyn til om produksjonen går på bekostning av samfunnets langsiktige interesser. Om det ikke i utgangspunktet er behov for flere varer, må det skapes et behov. Sirkulasjonen må holdes igang, koste hva det koste vil.

Ingen behøver å ta mine ord for dette. Det er bare å samle på de reklamebrosjyrene som havner i postkassa en måneds tid. Gjør det, og så ved månedens slutt kan du gå gjennom dem og se hvor voldsomt det agiteres for at du skal kjøpe mest mulig. Alle behov du måtte ha og alle behov du måtte innbille deg å ha, ja sjøl behov du aldri har tenkt over at du har, kan dekkes når som helst. Det er bare å kjøpe, kjøpe, kjøpe. Den liberale kritikken av reklamen er gammal og velkjent. Jeg har ikke tenkt å kjede leseren med å gjenta den her. Det jeg vil ha fram er at det virker fullstendig utenkelig fra enhver kapitalists synsvinkel at vi skulle dempe omsetninga, at vi skulle redusere unyttige behov osv. Det strir altså mot kapitalens vesen, ja den opphører å være kapital, dersom den skulle innordnes Romaklubbens forslag om bare å erstatte den nedslitte kapitalen.

VAREPRODUKSJONEN EROBRER YTTERKANTENE AV KLODEN

Det vi har opplevd de siste tiåra er at de ytterste utkantene på kloden og de mest perifere forhold i et økende tempo er blitt dratt inn i den kapitalistiske produksjonen og blitt omdanna til varer. Kapitalen har kunnet ekspandere ved å

164legge relativt jomfruelige områder under seg. Regnskogen, de store havdypene, den geostasjonære banen,1* polarområdene, alt dette og mer til har plutselig endra karakter fra å være natur til å bli et ledd i den kapitalistiske

produksjonen. Å studere de siste to tiåra er som å lese utdrag av Det kommunistiske manifestet på nytt: Borgerskapet har gjort slutt på alle føydale, patriarkalske, idylliske forhold, oppløst den personlige verdighet i bytteverdi, avkledt all ærverdig virksomhet dens helgenglorie og redusert alle mellommenneskelige forhold til kontant betaling.131

Det er gjennom nykolonialismen at den kapitalistiske produksjonsmåten for alvor har trengt ut i de ytterste utkantene av planeten. Det er nå den kapitalistiske vareproduksjonen for alvor har begynt å gjennomsyre alle forhold og omdanne dem i sitt bilde. Det er akkurat den samme prosessen som har stilt alvorlige spørsmålstegn ved menneskenes mulighet til å overleve på denne kloden.

De som regner på sånt, hevder at verdenshandelen i dag betjener sju ganger så mange varer som for 40 år sia. Sånne gjennomsnittstall vil likevel skjule den eksplosive veksten på enkelte områder. Verdens fattigste halvpart har ikke opplevd noen sånn vekst, sjøl om også de, i kraft av at de har blitt flere, også har bidratt til denne veksten. Den virkelige eksplosjonen har sjølsagt kommet i det rike nord.

Marx pekte for lenge sia på det han kalte «varens fetisj-karakten».132 Med det mente han det underlige fenomenet at vare er noe mer enn en ting. Den er ikke bare en stol eller en frakk. Den er et produkt av menneskelig arbeid, som er beregna på å bli omsatt på et marked. Varen er derfor uttrykk for et bestemt forhold mellom mennesker. Vareberget som vi omgir oss med er ikke et uttrykk for den eneste mulige

* Det vi] si det sjiktet 36.000 km ut i verdensrommet der det er mulig å plassere en stasjonær satellitt, f.eks. for TV-sendinger.

165formen for menneskesamfunn, men for den helt spesielle formen for menneskesamfunn som dominerer planeten jorda i slutten av det tjuende århundre, nemlig den imperialistiske kapitalismen.

For kapitalistene er det helt avgjørende at folk fortsetter å kjøpe disse varene i stadig større omfang. De kan ikke tåle at enkelte land eller enkelte sektorer av samfunnet river seg løs fra varesirkulasjonens tvangsveide. Det som kalies forbrukersamfunnet er ikke noe annet enn et ekstremt uttrykk for dette maktforholdet i samfunnet. En kan godt si at i dette samfunnet har ordet «varefetisjisme» fått enda et nytt innhold. De veldige super-supermarkedene som vokser opp i og omkring de store byene er veldige templer til varekultens høyeste vesen. Som vanlige medlemmer av varens menighet, flokker vi oss omkring disse katedralene, for å delta i det religiøse ritualet, forbrukersamfunnets svar på nadverden, nemlig sjølve kjøpet. Det absurde i denne religionen innhenter oss til tider, og kan føre til sjølforakt eller forakt for de andre forbrukerslavene. Også innafor miljøbevelsen finnes det en tendens til å se forbrukersamfunnet som et produkt av en moralsk svakhet blant vanlige mennesker. Det er menneskenes ærgjerrighet, deres grådighet, deres sløvhet og allmenne slapphet som har skapt varereligionens hellige gral. Ned med massene, leve den miljøbevisste eliten. - Slike synspunkter er heldigvis på retrett, men de har spilt en stor rolle tidligere, og er fortsatt til stede. Det en slik kritikk overser er at det er de grunnleggende maktforholda i samfunnet som har gjort oss til forbrukerslaver i like stor grad som vi er lønns-slaver. De selger oss til og med drømmen om frihet. Du føler deg nedfor og deprimert, hva skal du gjøre? Jo, kjøp noe! Som lønnsslaver står vi fritt til å selge arbeidskrafta vår eller krepere. Som forbrukerslaver har vi omlag den samme valgfriheten. I det moderne samfunnet er lønnsslaveriet og forbrukerslaver iet blitt to sider av samme sak. Forbrukerslave-

166riet er kapitalistenes måte å tyne den siste resten av frihet ut av oss og kryste lønnsslavenes lønnskonti til siste nikkel. Dermed er makta total. I det norske samfunnet fantes det ennå en stor sjølforsynt sektor til langt opp i sekstiåra, en småbruker- og fiskerøkonomi der det meste en levde av kom fra eget arbeid og fra naturen omkring. Strukturrasjonalise-ringa har ikke bare knust denne klassen av småprodusenter, men også knekt denne livsformen. Det finnes i dag knapt noen avkrok av landet som ikke er gjennomtrengt av den kapitalistiske vareøkonomien. Sjøl reindrifta og de tradisjonelle samiske næringene er nå i ferd med å bli fullt integrert i den herskende økonomien.

I internasjonal målestokk ser vi det på klasseforholda i den tredje verden. Mens vi for tjue-tretti år sia ennå hadde

et relativt stort og innflytelsesrikt nasjonalt borgerskap med basis i en hjemlig produksjon, er økonomiene i disse landa nå på en helt annen måte infiltrert av de multinasjonale selskapene og deres agenturer. Den hjemlige produksjonen er knust eller sugd opp av de store monopolene. De dikterer betingelsene på en helt annen måte enn før.

Land og nasjoner som for bare ett eller to tiår sia var basert på naturaløkonomi, eller andre produksjonsformer, er blitt sugd inn i verdensmarkedet og vareproduksjonens tyranni.

I takt med dette har alle menneskelige forhold blitt redusert til reine pengeforhold. Mennesket er blitt fremmedgjort, ikke bare fra naturen, men fra seg sjøl.

Vi så i tilfellet med Senegal hvordan den nykoloniale utbyttinga og ørkenspredninga ikke hadde hver sin bakgrunn, men kom fra samme kilde. Det er den samme prosessen som har skapt superutbyttinga, underutviklinga, sulten og den økologiske krisa.

Rosa Luxembourg mente at kapitalismen bare kunne eksistere så lenge den hadde et uutvikla omland som den kunne drive rovdrift på. Til nå har kapitalismen eksistert lenger enn

167både hun og Lenin regna med. Men den har altså hele tida hatt dette omlandet, denne reserven, å vegetere på, med de menneskelige lidelsene det har ført med seg. Dette har også tydeligvis fungert som et økologisk reservoar. Kapitalismen har til nå sluppet å betale den fulle prisen for hensynsløs rovdrift, nettopp fordi det har vært et svært «uutvikla» omland som kunne ta støyten. Det vi nå opplever er at dette omlandet er infiltrert og i ferd med å bli brukt opp som reservoar. Kapitalismens globale seier krones med at seiers-fruktene råtner.

KAPITALISMEN, KAN DEN LØSE MILJØKRISA?

<iCapitalism is the extraordinary belief that the nastiest of the men for the nastiest of motives will somehow work for the benefit of all.»

John Maynard Keynes

I en anmeldelse av Carter-rapporten, skrev Financial Times i sin tid at hovedkonklusjonen på rapporten er at markedskreftene ikke kan løse miljøkrisa i Afrika. Dette var sterk kost til å komme fra den britiske monopolkapitalens mest prestisjetunge avis (etter at The Times har blitt noe fallert). Men dette synet deles ikke av en av de andre tungvekterne på øyriket. The Economist lar seg ikke vippe av pinnen. Der hevder man fortsatt det synet at kapitalismen ikke bare har en mulighet til å løse øko-krisa, men det er nettopp gjennom privateiendom og markedskrefter at krisa kan løses.133 Det er vel verdt å stanse ved resonnementet, ikke fordi det er særlig vanlig, men fordi det i det minste er konsekvent. Ideen er sånn: Det blir sløst med ressursene, slikt som vann, viltreser-vater, mineraler osv. fordi de ikke eies av noen. Derfor er det ingen som tar vare på dem, og hvem som helst kan bare

168trampe ned, utnytte og ødelegge. Hvis ressursene hadde vært private, så ville derimot noen beskytta dem som sin eiendom og som den kloke bonden sørga for gjenvekst. Altså: øko-krisene må løses gjennom mer privatisering, ikke mer plan.

Det finnes enkelte fakta som taler for en sånn måte å tenke på. Enhver veit at rekkehushager er mer velstelte enn fellesarealene rundt blokkene. I den tredje verden kjenner vi også mange eksempler på at treplanting har slått feil når trærne har vært statseiendom og bøndene ikke har fått noen fordeler av dem, mens treplanting har fungert bra der bøndene sjøl eier og kontrollerer trærne. F.eks. har Lloyd Timberlake flere eksempler på såkalt samfunnsmessig stordrift som nettopp har slått feil av slike grunner.134

Likevel er argumentet akkurat så absurd som det lyder. Det forutsetter for det første at kapitalismen er stedbundet, noe i det minste Economist burde vite at den ikke er. Det er ingenting ved privateiendommen til en skog, en gruve eller noen annen naturressurs som hindrer kapitalismen i å tømme ressursene på kortest mulig tid, for så å trekke seg ut og etterlate seg ei rykende branntomt. Historia er jo full av slike eksempler. Svært mye av den hensynsløse rovhogsten i verden drives utfra nettopp privat eiendom; et selskap kjøper opp et område og kler

det nakent på rekordtid. Her er det motsetning til den bonden som er småprodusent og som lever av jorda og veit at etterkommerne må leve av jorda. I småbondens tilfelle kan privateiendommen godt fungere miljøbevarende. Men når privateiendommen blir kapital, stiller saka seg annerledes. Da er ikke kapitaleieren nødvendigvis en bonde om ti år, men kanskje heller en eiendoms-spekulant, en andelseier i et komandittselskap eller hva som helst. I så fall betyr det ikke noe for han om jorda ikke kan gi gjenvekst om tretti år. Kanske tvert om. En parkeringsplass kan være en vel så effektiv måte å sikre seg grunnrente på som korndyrking. Dersom han kjapt og greit kan reali-

169sere mer av verdien enn det som strengt tatt er bærekraftig, så vil han jo styrke seg som kapitalist. Når elendigheta begynner å melde seg, er han jo sjøl over alle haugene.

Tilhengerne av markedsliberalismen argumenterer som om verden fungerer som et hundre prosent friksjonsfritt marked. Et slikt marked forutsetter nødvendigvis fri flyt av kapital, varer og arbeidskraft. Men der er jo ikke tilfelle. Idealmarkedet skulle tilsi at en bonde i Senegal som blir slått ut av markedsjordbruket, skulle kunne omskolere seg og ta jobb som transformatorvikler eller dataoperatør i Norge. Men ikke minst de ekstreme markedsliberalistene av Carl I. Hagen-typen er knallharde motstandere av denne sida av det frie markedet. Dessuten er det en illusjon å forestille seg at arbeidskrafta kan flyte like lett som kapitalen. Dette styrker tendensen til at kapitalen akkumuleres ett sted og fattigdommen et annet. Dette forsterker monopoltendensene, som sjølsagt er endestasjon for enhver frikonkurranse likevel, og dermed blir de såkalte «objektive signalene» fra markedet forvrengt. Når beslutningene treffes ett sted og de problemene og lidelsene som disse beslutningene skaper oppstår et helt annet sted, er det ikke engang sannsynlig at det vil føre til noen omlegging av politikk eller produksjonsstrategi.

Dersom Economist skulle gjennomføre sin «redningsplan» i ytterste konsekvens, ville det jo bety at noen av de minst privatiserte av alle ressurser også måtte privatiseres, ikke minst atmosfæren og verdenshavene. Den som før har kommet nærmest ei slik oppfatning er så vidt jeg veit Donald Duck, som i historia om «Gullhjelmen» erklærte at han ville innføre pusteavgift; fem øre pustet og ti øre sukket! Economist er vanligvis en kynisk og nøktern observatør, som ofte kan avdekke de materielle interessene bak den ideologiske svadaen. Men når det kommer til spørsmålet om kapitalismens fortsatte eksistens, biir tidsskriftet sjøl ideologisk og propagandistisk. Franpois Ramade skriver i «Ecology of

170Natural Resources» at «en av de mest tragiske feiltakelsene i vestlig økonomisk tenkning ligger i det faktum at den ikke har tatt hensyn til den virkelige stillinga til Homo Economi-cus i økosfæren: ikke utafor den, slik man lenge har trudd, men som en integrert del av den og dermed også underkastet all dens biologiske uvissthet.» Det er denne innsikten Econo-mist og likesinnede har gått glipp av.

Dermed er det langt større grunn til å gå inn på den sosialdemokratiske eller statskapitalistiske ideen, fordi den er hovedideen innafor internasjonalt institusjonalisert miljøvern. Kan denne versjonen av kapitalismen bli reformert slik at den unngår miljøkatastrofen?

De som svarer ja på dette spørsmålet tenker omtrent sånn: Til nå har kapitalismen vært blind i utnyttinga av naturen. Nå ser også framsynte kapitalister at livsmiljøet er trua. Dette betyr også at kapitalens egne markeder, egne ressurser og egne livsbetingelser er trua. Stilt overfor en slik trussel vil den mest avanserte delen av kapitalen legge om. Storkapitalen vil akseptere miljøforskrifter som er langt tøffere enn dem som finnes i dag. De multinasjonale selskapene vil godta ei regulering som verner miljøet. Ja, så oppfinnsomme som kapitalistene er, vil de snart finne ut at det går an å tjene penger på å skape et bedre miljø. Dessuten: den andre bølgens skorsteinsindustri er på vei ut, inn kommer den reinslige tredjebølge industrien.133 Da vil miljøproblemet kunne løses på permanent basis. Etter denne tenkninga er det nødvendig med en mer eller mindre radikal mentalitetsendring og visse former for omlegging av det økonomiske livet. Men det er ikke nødvendig å endre de grunnleggende økonomiske og politiske karaktertrekka ved samfunnet.

Denne tenkemåten er ikke uten et visst grunnlag. En kan f.eks. vise til at kapitalen etter mange tiår med klassekamp endelig aksepterte arbeidervernlover, og at avanserte kapitalister gjerne går inn for velferdstiltak o.l.

for arbeiderne. Det

171er et faktum at visse deler av kapitalen kan ha lettere for å akseptere miljøregler, simpelthen fordi den er knytta til en mindre forurensende industri. Det er et faktum at kapitalen har begynt å støtte enkelte miljøreformer, utfra egeninteresse. Vekst og Vern, fredelig sameksistens mellom kapital og miljøinteresser, ja kanskje miljøvern attpåtil kan bli en kapitalistisk vekstnæring! Enkelte kapitalgrupper har begynt å se mulighetene til å tjene penger på å være miljøvennlige. Og de kan kanskje hente en ekstraprofitt på å være miljøvennlige først! Nå har det nærmest blitt på moten å bruke «miljøpapir», og de produsentene som har vært raske nok til å oppfatte det, opplever i dag fulle ordrebøker og lysende utsikter til stor profitt.

Men hva om forurenserne sjøl må betale det forurensinga koster, ville ikke det gjøre kapitalistene økonomisk interessert i å ta vare på miljøet? Kravet om å la forurenserne betale er et utmerka krav. Det legger ansvaret på rett sted. Det er gode sjanser for at et slikt prinsipp etterhvert vil prege lov-givinga. Men en grunn til at et slikt prinsipp vil vinne fram er ikke minst at de nye kapitalgruppene kan være interessene i å bruke det til å gi skorsteinsindustriene nådestøtet. («Ned med Spigerverket, opp med Aker Brygge!»)

Hva så om det virkelig blir profittabelt å drive miljøvennlig? La oss se litt på dette. Katalysatoren på biler er et ypperlig eksempel på et kapitalistisk miljøprodukt. Fra et kapitalsynspunkt er den ideell. Katalysatoren er en ny dings som alle må ha, altså skaper den et nytt marked. Kravet om katalysator øker utskiftinga av bilparken. Dette gleder sjølsagt bilprodusentene. Katalysatoren øker etterspørselen etter platina og dermed også prisen på dette sjeldne tungmetallet, noe platinamonopolet sjølsagt koser seg over. Visstnok vil også katalysatoren heve energiforbruket, noe oljeprodusentene vil være glade for. Men løser den miljøproblemene? Utslippet av nitrøse gasser vil visstnok bli radikalt redusert, men annen

172forurensning i tilknytning til biltrafikken vil ikke bli borte. Det er heller ingen som veit hva økt utslipp av platina i miljøet vil bety. En nedslitt katalysator skal visstnok forurense enda verre enn en motor uten katalysator.

I stedet for å ta ondet ved rota, i stedet for å gjennomføre ei radikal omlegging av persontransporten over til mer kollektive og mindre sløsende løsninger, lager man en «miljøboks». Mens boksen kan være profittabel for produsentene, ville radikale tiltak true de mektige bil- og oljemonopolene. Derfor er sånne tiltak utelukka.

Prinsippet om å la forurenseren «betale hva det koster» å forurense er på en måte å bruke markedsmekanismen til å styre kapitalen inn i et mer miljøvennlig spor. Min tidligere innvending mot kapitalens bedriftsøkonomiske holdning til miljøet biir dermed til dels imøtekommet. Men det skal ikke mye fantasi til å se begrensningene i denne typen tiltak. Nå er som kjent ozonlaget trua. Uten ozonlag kan det ikke bo mennesker på denne planeten. Den eneste prisen som uttrykker den virkelige verdien av ozonlaget er en pris som går mot uendelig. I løpet av tretti år vil «vi» kanskje ødelegge 20 prosent av ozonlaget. Hvor mye er tjue prosent av uendelig, og hvordan skal denne prisen legges på KFK-produsent-ene? Eller hva er prisen på 3500 indiske fattigfolk som Union Carbide har myrdet i profittens navn? Hvor høy må prisen være for å hindre Union Carbide eller noen annen i å gjøre det samme om igjen? (Selskapet ble dømt til å betale over 400 millioner dollar i erstatning, og sa seg visstnok fornøyd med dommen.) Det er lett å se absurditeten i slike prisbetraktnin-ger. Derfor er det også lett å se at det å la forurenseren «betale hva det koster» å forurense har store begrensninger, når det gjelder å løse miljøproblemene. En slik «pris» kan også fungere slik at kapitalen har kjøpt seg retten til å forurense. Og hvis vi først snakker om prisen på forurensning, må vi sjølsagt i prinsippet se på de totale samfunnsmessige kostnadene

173med å opprettholde en bestemt type produksjon. Det er ikke nok å se på hva det koster å fjerne kvikksølvet fra fjorden. En må også se på helseskader hos folk, på langtidsskader på livet i havet, på fuglelivet, på luftkvaliteten osv. Vi må se på skadene ikke bare for vår generasjon, men også for kommende slekter. Hvilke myndigheter i Norge er villige til å regne ut den reelle prislappen på miljøskadene fra det nåværende økonomiske systemet og presentere den til rette vedkommende?

De nye «miljøproduktene» kan også bidra til å sløve årvåkenheten. Det er jo fint at vi får giftfritt kaffefilter. Men hva med hele den økonomiske og miljømessige kjeden som fører kaffen fra den tredje verden og hit? Hva med

det samla energiforbruket?

AVGIFTSSTRATEGIEN

Kan markedsmekanismen brukes til fordel for miljøet? Vi kjenner mange eksempler på at markedsmekanismen har bidratt til å skade miljøet. Hva om en kunne snu denne virk-ninga den andre veien? Hva om en kunne bygge inn de virkelige samfunnsmessige kostnadene i et pris- og avgiftssystem som fikk produsenter og forbrukere til å skåne miljøet?

Dette er ideen bak flere av de strategiene som utvikles for tida. Arbeidsgruppa for miljø og økonomi er ei gruppe som argumenterer systematisk for avgifter som det sentrale virkemidlet i miljøpolitikken136. En av deltakerne i gruppa, Krf-politikeren Konstali, er blitt statssekretær med gode muligheter til å fremme denne avgiftsstrategien. Deres argumenter er i stor grad henta fra den klassiske sosialøkonomien. De går ikke inn for å avskaffe privatkapitalismen, tvert om, de går inn for å oppmuntre den innafor bestemte miljømessige

174rammebetingelser. Disse rammebetingelsene er miljøavgifter som systematisk skal brukes til å gjøre det kostbart å forurense og lønnsomt å produsere mer økologisk. I tråd med sine klassikere legger de stor vekt på prisene som informasjonsbærere, ikke bare om tilbud og etterspørsel, men nå også om den reelle samfunnsmessige kostnaden ved en type produksjon eller livsstil.

Det finnes allerede en del erfaringer med miljøavgifter. Avgift på engangsbokser til mineralvann og øl er en slik. Den har bidratt til at Norge er mindre forpesta av tombokser enn en del andre land. Flaskepanten virker i samme retning, sjøl om den ikke er en miljøavgift. Derimot virker ikke den 100 prosent importavgiften på biler til Norge som noen miljøavgift, men som et ekstra skattegrunnlag for staten. Skulle den ha virka som en miljøavgift, måtte den ha bidratt til en mer miljøvennlig transport. Men det gjør den jo som kjent ikke.

Problemet med analyser av dette slaget, er at de bygger på et samfunn uten klassemotsetninger og klassekamp og uten imperialisme. Hva er en riktig avgift? Hvem bestemmer hva som er en riktig avgift? Hvis avgiften skal ha den tilsikta virkninga, bør den gjenspeile den samfunnsmessige kostnaden med en bestemt produksjon. Hva er den samfunnsmessige kostnaden med Sveriges atomkraftverk? Skal den beregnes utfra en kombinasjon av de miljøproblemene som skapes ved normal drift og de framtidige lagringskostnadene for avfallet, eller skal en regne inn et mulig Tsjernobyl? Københavns befolkning ville i høy grad måtte betale miljøprisen for et sørsvensk Tsjernobyl. Men de ville ikke på samme måte betale prisen for å kutte kjernekrafta i Sverige nå.

I et klassesamfunn vil de ulike kapitalgruppene meget raskt tilpasse seg et nytt avgiftssystem for å bruke det som et virkemiddel i kampen mot arbeiderklassen. De mest innflytel-

175sesrike monopolkapitalistene vil sørge for å bruke sin innflytelse i stortingskomiteer og embetsverk til å holde miljøavgiftene tilbake helt til de sjøl har erstatningsstoffene klare. Etterpå kan avgiftene brukes til å rydde konkurrenter av banen. Dette vil helt sikkert bli brukt massivt mot konkurranse fra den tredje verden. (Vi ser alt i dag hvordan amerikanske produsenter bruker ethvert påskudd til å kreve importstopp av norsk laks, sist på grunn av den sovjetiske ubåten som sank utafor Bjørnøya.)

Slik det politiske systemet i våre typer land fungerer, vil det ta lengst tid å innføre de avgiftene som trengs mest. Antakelig burde en konsekvent miljøpolitikk kreve en raskt økende avgift på olje- og gassproduksjonen i Nordsjøen. Men det ville involvere så mye kapitalinteresser og så mye statlige interesser, at betenkningene og utredningene ville fly som lus på tjærekost mellom departementene helt til brønnene er tørre. Med de miljøkonskvensene en storflyplass har, burde kanskje avgiftene for å lande på Hurum bli slik at bare den desiderte overklassen hadde råd til å fly. For ikke å snakke om avgiftene for bruk av bil. Det er svært gode grunner til å gjøre det dyrt å bruke bil. Men hva skal så folk flest gjøre når svært mye av samfunnet er bygd slik at en må ha bil? For ikke å snakke om at i et samfunn som vårt, vil en miljøavgift svært fort bli en del av det generelle skattetrykket. Angivelig er alkoholavgiften et virkemiddel til å fremme edruskap. Men det biir ikke spesielt truverdig når Kristelig Folkeparti gjerne balanserer sine budsjettløfter med økt alkoholavgift.

Jeg vil ikke helt avskrive avgifter som et virkemiddel i kampen for en sunnere planet. Jeg trur tvert om at de

under helt spesielle vilkår kan spille en viktig rolle. Men fordi heller ikke miljøavgifter vil oppstå i noe klassemessig vakuum, vil jeg sterkt advare mot å tru blindt på dem. I en rettferdig verden på vei mot en mer økologisk form for produksjon,

176ville miljøavgifter være et svært nyttig virkemiddel. Jeg inkluderer dem gjerne i en ny type sosialistisk planøkonomi, som et supplement til og ei utfylling der planen ikke strekker til. Men så lenge imperialismen rår, vil miljøavgiftene i beste fall bidra til å fjerne gårsdagens miljøproblemer og bli et virkemiddel i utbytting og monopolisering.

Nå kan staten og kapitalen under dekke av miljøprofil sette inn et støt mot vanlige skattebetalere. Den nye utbyttinga heter nå miljøavgift. Vi skal ikke betale for de korrupte gigantprosjektene til Byrådet i Oslo, må vite. Vi skal betale for miljøet. Riktignok er det Byrådet som skal forvalte disse milliardene, til å bygge nye kjøpesentra og motorveier. Eller Staten, til å bygge et nytt Mongstad. Miljøavgifter for å skape et menneskevennlig samfunn, med slike krefter ved makta? O hellige enfold!

12. Veiskillewww.pdf-arkivet.no/steigan/

2013HVA MÅ GJØRES HVA SLAGS SAMFUNNSMESSIGE ENDRINGER MÄ TILwww.pdf-arkivet.no/steigan/

2013REKKEVIDDEN AV PROBLEMET

På ozon-konferansen i London i mars 1989, sa Mostafa Tolba, lederen for UNEP, FNs miljøorganisasjon, at ødeleggelse av ozon-laget ville være like katastrofalt som en atomkrig. En nøktern og saklig observasjon.

Da Worldwatch instituttet presenterte sin årlige «State of the World »-rapport samme år, uttalte instituttets leder, Lester Brown, at verden nå har om lag ti år på seg til å gjennomføre grunnleggende forandringer. Ved inngangen til det neste århundret, vil terningen være kastet. Enten har verden lykkes i å snu de truende utviklingstendensene, eller også vil miljøødeleggelser og sosial nød styrke hverandre gjensidig i en sjølforsterkende negativ spiral.

Dessverre er disse uttalelsene bygd på et overveldende materiale fra virkeligheten. La oss repetere punktvis:

1. Dyrkingsjorda vår forsvinner, den forgiftes og utpines.

2. Ørkenen vokser på alle kontinenter. Tempoet øker.

3. Den artsrike regnskogen, som også spiller en nøkkelrolle i å produsere oksygenet som alt liv er avhengig av, raseres.

4. Ozonlaget tynnes kraftig ut. Solfilteret vårt blir borte.

5. Drivhuseffekten øker så kraftig at den globale temperaturbalansen kan gå til helvete.

6. Drikkevannet forgiftes.

7. Verdenshavene forgiftes.

1818. Det drives sinnsvak rovdrift på generessursene.

9. Dyre- og plantearter utryddes raskere enn noen gang siden dinosaurene døde ut.

10. Viktige lagerressurser tappes ned i en faretruende fart.

Situasjonen er med andre ord ytterst alvorlig. Dette skjer ikke langsomt og med perspektiver på årtusener eller århundrer, men i sprang på år og tiår. Det er ikke en atomkrig som er i emning, men flere.

Disse menneskets kriger mot naturen og mot seg sjøl, er ikke tilfeldige hendelser. De er tvert om nært knytta til det økonomiske og politiske systemet som hersker i verden. I de nøkterne faktaene om de økologiske krisene leser vi nekrologen over et økonomisk system. Det er bare grunnleggende, radikale endringer som kanskje kan snu skuta før det er for seint. Hvis vi ikke gjør det nødvendige, er det ikke bare gravskrifta over et system vi har

foran oss, men beretningen om vårt eget sjølmord.

Noen kalier dette dommedagsprofetier. Hadde de bare hatt rett! Ingen i Troja var glade i Kassandra fordi hun varsla om byens undergang. Men hun fikk rett. Hvis ingen i dag tar på seg Kassandras oppgave, vil det ikke være mulig å snu før nederlaget er et faktum. Det kjente franske oseanografen Jacques-Yves Cousteau sa nylig (januar 1990) at det nærmest ville være ulogisk om vi skulle lykkes. Han mente ødeleggelsene var kommet for langt. Men han innrømte at det tross alt kan tenkes at vi av en eller annen, nærmest irrasjonell grunn allikevel skulle klare det!

La oss like gjerne innse det med en gang. Det er ingen naturlov at menneskesamfunnet skal overleve. Det vil tvert i mot helt sikkert gå under en eller annen gang i framtida. Vi er de første mennesker som opplever ei tid da mennesket for første gang har skaffa seg midler til å gjøre slutt på den formen for liv på jorda som vi setter mest pris på. Hva vi gjør

182eller ikke gjør i de nærmeste tiåra, kan få avgjørende innvirkning på om menneskets framtid på jorda biir lang eller kort. Sjøl om vi umiddelbart skulle klare å gjøre alt som er nødvendig, vil virkningene av de skadene som allerede har skjedd fortsette å plage våre barn og barnebarn. Fedrenes synder vil hevne seg i flere slektledd, for å bli en smule bibelsk. Dessuten vil det helt sikkert ikke bli mulig å gjennomføre alt på en gang. Det vil være treghet i systemet. Det vil stå hard kamp om retninga. På noen områder vil det sikkert også bli gjort nye feil, fordi kunnskapene om virkninger på det globale økosystemet er mangelfulle. Derfor er det realistisk å regne med at sjøl i det best tenkelige scenariet for framtida, vil vi i lang tid får større økokatastrofer enn i dag. Dette er ikke et argument for å bli sittende på sin brede bak. Det er et argument for å få ut fingeren fortere enn svint. Derimot har jeg visse reservasjoner mot påstanden om at innen ti år er det for seint. Den kan fungere lammende og den kan fungere slik at folk unnlater å kjempe for grunnleggende systemendringer som det er lite sannsynlig at vi kan få i løpet av et tiår.

I Buddhas lignelse om det brennende huset, sitter mennesker inne i et hus som brenner. De har svidde øyebryn og klærne har fått brannskader, men de nekter å flykte, for de har ikke sett tegningene for det nye huset. Vi er sånne mennesker. Det er på tide å bestemme seg for å pelle seg ut av det brennende huset, og finne ut hvordan nybygget bør se ut for å unngå at katastrofen fortsetter.

KAPITALISME UTEN IMPERIALISME?

Worldwatch-instituttet mener at en omfattende jordreform i den tredje verden er en avgjørende forutsetning for å snu den negative utviklinga:

183«Hvis ikke mønsteret for fordeling av jord endres, vil tallet på småbønder og jordløse bønder i utviklingslanda øke med nærmere 30 prosent fram til år 2000 til omlag 220 millioner husholdninger. Uten tilgang til sikker eiendom, kreditt og nødvendige tjenester, vil disse menneskene ikke ha noe reelt valg. De vil bli nødt til å utpine jorda og til å dyrke omrader som ikke bør dyrkes.»137 Kan dette problemet løses ved kapitalistiske virkemidler? Til nå er det nettopp konkurransen med internasjonal agrobusi-ness og lokale storbønder som har tvunget disse menneskene bort fra jorda. Skal kapitalen nå på et tiår reversere denne prosessen og få til den største jordreformen i historia? Det kravet Worldwatch stiller her, er faktisk det økonomiske hovedkravet til revolusjonære bevegelser i de fattige landa. Det var dette fattigfolk håpet å få til da de støttet Cory Aquino på Filippinene. Men som et medlem av en av de største jordeierfamiliene i landet og som representant for den herskende klassen, har hun sjølsagt ikke innfridd løftene. Dette er en av årsakene til at fattigfolk på Filippinene nå tvinges til å ødelegge sitt eget miljø. Worldwatch nevner et eksempel fra Palawan, den største provinsen i landet. Jord-eiereliten ville ikke gå med på noen omfordeling av jorda, og de tvang derfor jordløse bønder til å begynne som nybyggere på Palawan. Dette trua de opprinnelige innbyggerne på øya, samtidig som nyrydningene fort måtte oppgis og nye områder ryddes. De opprinnelige innbyggerne hadde utvikla bærekraftige dyrkingsmetoder med blant annet åtte års hvileperioder for jorda. Men på grunn av presset utafra, måtte de oppgi dem og redusere hvileperiodene til to år. Slik ble jorda utpint og avlingene redusert. Fattigfolk ble satt opp mot fattigfolk. Eliten beholdt privilegiene sine. Og det økologiske systemet ble

ødelagt.138

Worldwatch mener at en grunnleggende jordreform er en økologisk nødvendighet. Enig i det. Men i Brasil eier 4,5

184prosent av jordeierne 81 prosent av jorda utafor Amazonas-området, i Peru kontrollerer 2 prosent av jordeierne 78 prosent av jorda.139 Ei økologisk nødvendig omfordeling vil bety ikke noe mindre en omfattende revolusjon mot den herskende klassen i store deler av den tredje verden.

Apartheid er også miljøkatastrofe. 44 prosent av de svarte i Sør-Afrika er tvunget til å bo i Bantu-homelands. Mye av jorda der er ikke engang dyrkbar, likevel er flertallet av innbyggerne eksistens jordbrukere. John Hanks i World Wide Fund for Nature sier at det «neppe er overraskende at nettopp disse områdene har noen av de verste tilfellene av overbeiting, avskoging og jorderosjon på hele det afrikanske kontinentet.»140

Har kapitalismen til nå vist noen som helst evne til å snu disse forholda opp-ned? Er det ikke nettopp slik at den mye tiljublete frie konkurransen med nødvendighet fører til konsentrasjon av kapital, av eiendom og makt? Er det ikke slik at nettopp de store imperialistlanda har bidratt aktivt til å opprettholde apartheid?

Det er sant at kapitalen i sin tid aksepterte arbeidervern-lover - i de framskredne industrilanda. Samtidig iverksatte de samme kapitaleierne ei utplyndring uten sidestykke overfor folk i de mindre utvikla landa. Det er ikke arbeidervern og elskverdig samarbeidsånd som preger de nye industrielle tvangsarbeidsleirene som går under navnet økonomiske soner i den tredje verden. Det som foregår innafor fabrikkportene her er slik at de burde smykkes med Dantes ord: «Den som trer inn her lar alt håp fare». Kan det ikke tenkes at vi får ei liknende utvikling på miljøsida, eller rettere; har vi det ikke allerede? Alan B. Durning skriver i en rapport for Worldwatch at det er en direkte sammenheng mellom miljøkrisa og den økende fattigdommen, og at mens den rikeste femdelen på jorda har økt sine inntekter, har den fattigste firedelen bare sunket enda djupere ned i fattigdom.

185Han anslår at dersom det ikke skjer noe radikalt med fordelinga av rikdommen på jorda vil kanskje halve menneskeheten være under fattigdomsgrensa i midten av neste århundre. Disse fattige milliardene vil ikke ha noe annet valg enn å tyne miljøet sitt langt ut over yteevnen, for i det hele tatt å overleve til neste dag.141

MILJØFASCISME

Hvis vi kaldt og nøkternt vurderer den sannsynlige utviklinga på grunnlag av erfaringer vi kjenner godt, er det ikke miljøvennlig framtidskapitalisme som stiger fram. Det biir for naivt, hvis man, som SV-lederen Erik Solheim i siste valgkamp, roser Volvos Pehr G. Gyllenhammar for hans nye miljøvennlighet. Det er et helt annet scenario som tegner seg. Heller ikke denne gangen vil faen gå i kloster. Heller ikke denne gangen vil kapitalens løsninger tjene interessene til fattigfolk over hele verden.

Det er tvert imot sannsynlig at vi får en økofascisme, en økoimperialisme og en økorasisme. Det er en viss mulighet til at vil oppleve miljøtiltak i Sentral-Europa som faktisk virker. Kapitalen er ikke sentimental. Men når profitten står i fare for å drukne i møkka, så er det mulig å bli kvitt møkka. Deler av industrien er kommet til et punkt der strenge miljølover kan bli et konkurransefortrinn.

Etter å ha solgt sin egen annenrangs og forurensende teknologi til den tredje verden, kan Vesten, med miljøkrava i ryggen, kvitte seg med brysomme konkurrenter i de fattige landa ved å legge en ny handelshindring til de gamle: Ha, ha, vi vil ikke importere varer fra en sånn forurensende industri. Når dere nå en gang er så tilbakeliggende, kan dere ha det så godt.

186Dette er ikke science-fiction. Det er velkjent, og vi så det sist i diskusjonen om drivhusgasser. De sterkeste industrilanda stilte seg negative til Norges forslag om å lage et fond som kunne hjelpe utviklingslanda ut av avhengigheten av KFK o.l. Mens Du Pont og ICI, for ikke å snakke om vår gamle kjenning Union Carbide ganske snart vil ha erstatningsstoffer klare. Som de sjølsagt vil ta patent på, og forlange en blodpris for. Miljøvern som vekstindustri, jommen sa jeg smør!

Økoimperialisme som konkurransefortrinn. Først fører profitten til elendighet, la oss så gjøre profitt på

elendigheten. Dette er det nye credoet til den framskrittsvennlige kapitalisten. Den mest avanserte økoimperialismen ligger i fortsettelsen av bioteknikken. Her støvsuger de samme monopolene regnskogene og andre områder som ennå ikke har blitt utarma av kapitalistisk monokultur for genetiske ressurser. Genematerialet lagres i genebanker. Her utvikler ICI, Bayer, Hoechst eller Du Pont nye arter, som de så selger med patentbeskyttelse til blant annet de fattige landa. De får sine egne generessurser i retur, men denne gangen til en ågerpris. Svartmaling? Hvorfor er det ellers så viktig for USA, Japan, EF og etterhvert også norsk kapital å skape et lov- og regelverk for patentering av liv?

Økorasismen finnes allerede i den internasjonale søppel-bransjen. Den tredje verden er allerede en stor fyllplass for giftavfall fra de rike landa. Internasjonale konvensjoner i FN-regi tar sikte på å redusere dette problemet, men i mellomtida foregår svineriet. Det er også økorasisme å først bidra til å skape økologiske flyktninger gjennom rasering av et område, og deretter å vende ofrene den kalde skulderen når de søker hjelp. Alle beregninger tyder på at tallet på mennesker som flykter fra økokatastrofer som flom, tørke, ørkenspredning osv., i nær framtid vil overgå tallet på de som flykter fra kriger. På toppen av det vil knappe ressurser, vann-

187mangel, matmangel, igjen føre til kriger, økokriger, som skaper enda flere flyktninger. I mellomtida skjerper de rike landa sine innvandringsbestemmelser.

I fortsettelsen av økoimperialismen og økorasismen ligger folkemordet. Alle disse menneskene i den tredje verden er jo en belastning på miljøet. De bruker avlegs, forurensende teknologi, de brenner regnskogen, og ikke er de noe kjøpe-kraftig marked heller. Hvorfor ikke like gjerne la dem stryke med? Det dør allerede langt flere mennesker av sult og underernæring enn det gjorde i den verste hungerkatastrofen på syttitallet. Det kommende sammenbruddet for det moderne markedsjordbruket vil skape en alles kamp mot alle om maten. Etter rekordhøsten i 1986 falt landbruksproduksjonen i det strategisk viktige kornområdet i USA og Canada dramatisk to år på rad. Mens verden ved innledninga av 1987-innhøstinga hadde nok korn på lager til å mette verden i 101 dager, var lagrene ved innledninga av 1989-høsten bare tilstrekkelig til 54 dagers forbruk. Dette er den knappeste marginen siden åra umiddelbart etter annen verdenskrig.142

Det skal uhyre lite til før denne marginen tilintetgjøres. De klimaendringene som vi allerede har begynt å merke, kan være tilstrekkelig. Dette vil drive kornprisene i været, og verdens fattigste milliard vil stille aller bakerst i køen nok en gang. Og denne gangen kan det bli en sult som vil få sjøl de store katastrofene på sytti- og åttitallet til å blekne.

Skal kapitalismen kunne møte dette? Kapitalismen som er så sinnrikt innretta at Italia får millionstøtte fra EF for å ødelegge deler av tomatavlinga, og det i en verden der 14 millioner småbarn sulter i hjel hven år! Stilt overfor økohunger vil de rike landa sikre seg og sitt først. Dette vil sjølsagt i enda større grad tvinge fattigfolk i den tredje verden til å drive rovdrift på morgendagen for å overleve dagen i dag.

188DEN TEKNOLOGISKE UTVEIEN

Marx var henrykt over nye vitenskaplige og teknologiske framskritt og Lenin definerte sosialismen som sovjetmakt pluss elektrifisering. Disse holdningene blir av og til feiltolka som ei tru på teknologiens allmakt. Riktignok har mange kulturelle og politiske framskritt bygd på teknologiske framskritt: Gutenbergs trykkeri var ei forutsetning for å gjøre litteraturen tilgjengelig for millioner. Men ved ethvert tidspunkt i historia står mennesket overfor et knippe av valgmuligheter, også når det gjelder teknologi. Dette gjelder i dag mer enn noensinne. De valgene som treffes er prega av klasse-messige, sosiale, kjønnsmessige og ikke minst økonomiske forhold.

Ut fra sitt vesen kan ikke kapitalismen gjøre noe annet enn stadig å forsøke å erstatte levende, menneskelig arbeid med maskiner. Utviklinga innenfor jordbruket er et ypperlig eksempel på denne tendensen. Fra å sysselsette et flertall av befolkninga, har jordbruket i de ledende industrilanda sunket ned til å sysselsette bare tre-fire prosent. I landarbeidernes og bøndenes sted har vi fått stadig tyngre maskiner, automatiserte prosesser, plantegifter (reduserer lukearbeidet), kunstgjødsel (reduserer arbeidet med organisk gjødsel) osv. Den samme

prosessen har vært i full gang lenge innafor tradisjonell industri. Fra Henry Fords samlebånd til Fiats verksted-roboter.

Denne utviklinga er på samme tid et framskritt og et tilbakeskritt. Den er et framskritt i kunsten å tyne ut merverdi av det menneskelige arbeidet, merverdiraten i automatisert industri er skyhøyt over den klassiske industrien. Den er også et framskritt når det gjelder å fjerne slitsomt og farlig arbeid og overlate det til maskiner, sjøl om dette aldri har vært noe hovedmotiv (jfr. atomindustrien). Den er et framskritt i å behandle store mengder informasjon. Samtidig er

189denne teknologiske utviklinga et tilbakeskritt når det gjelder menneskets forhold til den umiddelbare produksjonen. Den styrker fremmedgjøringa og den styrker forestillinga om mennesket som noe som står over og utafor naturen. Og den er ikke minst et tilbakeskritt i kraft av sin enorme utsuging av menneske og natur, de to kildene til rikdom.

På denne måten underminerer kapitalen seg sjøl mens den styrker seg. Jo mer den styrker seg, jo mer underminerer den seg sjøl. Slik sett forbereder den sin egen undergang, akkurat slik Marx sa. Men det som er nytt siden Marx' tid er at kapitalismen kanskje kan rekke å undergrave muligheten for enhver sivilisasjon, før et nytt samfunn rekker å skyve den ned fra scenen.

Den teknologiske utveien er ingen løsning på dette problemet. Sa lenge valget mellom alle de mulige teknologiene blir foretatt utfra hva som gir mest profitt, og ikke utfra hva som tjener menneskeheten best, vil problemet bare skjerpes.

Bioteknologien er et godt eksempel. Den er kanskje mer revolusjonerende enn noen tidligere teknologi, fordi den dreier seg om å gripe inn i de fundamentale livsprosessene. Men derfor er den også en mer usikker tjener. Bioteknologien kan kanskje i neste århundre utvikle former for liv som produserer mat av oljesøl eller hva det skal være, og som avløser det døende industrilandbruket. Flott, ypperlig. Men propagandistene for biokapitalen glemmer fortsatt at jorda er et økosystem, og at enhver form for tukling med det, nødvendigvis vil få følger som ikke var tilsikta. Det snakkes for eksempel entusiastisk om å utvikle alger som kan ta nitrogen direkte fra lufta, altså uavhengig av jord eller vann. Men hva om denne algen tilpasser seg et liv der den reproduserer seg lystelig mens den svever rundt i lufta og omdanner lufta til algesuppe? For en vidunderlig ny verden!

Det er fare for at de nye økokatastrofene, etter skogdøden og ørkenspredninga, vil bli bioteknologiens blundere. Fan-

190tastene snakker om å utvikle bakterier som bryter ned metall, og ser her muligheten for å fjerne verdens bilkirkegårder og skraphauger. En drømmebakterie for enhver stålkonstruksjon, fra Eifeltårnet til Golden Gate-brua eller stålkonstruksjonene i enhver moderne høyblokk. Det er mulig noen vil si at jeg maler gamleerik på stueveggen, særlig fordi ingen snakker om biokatastrofer i samband med Brundtlandkommisjonen eller Worldwatchrapporten. Men det skal bare et par uhell av den typen til før verdenssituasjonen er dramatisk endra. La oss si at et laboratorium i jakta på en superproduktiv organisme, klarer å «snekre sammen» et virus som har samme egenskaper som HIV, men som smitter gjennom luft, og ikke på den nokså usikre og selektive måten som HIV-viruset bruker.

Nei, løsninga ligger ikke i teknologien. Det er heller ikke slik at den mest avanserte teknologien er den som er mest fancy. Dette viser eksemplet med Tang-dynastiets fiskedammer i forhold til det ensidige og sårbare norske havbruket. Det trengs en kulturrevolusjon i vurderinga av hva som er avansert teknologi. En teknologi som er risikabel, som kan ha vidtrekkende eller uoverskuelige skadevirkninger, som er sårbar osv. er ikke avansert, uansett om den er stappfull av blinkende dioder og kompliserte prosesser. En virkelig avansert teknologi er en som er tilpassa bruk, som er minst mulig skadelig, som tjener folks behov, er bærekraftig på lang sikt, ikke-sløsende osv. Den kan være enkel eller være full av kompliserte forutsetninger. Det spiller ingen rolle.

Derfor kan ikke problemet stilles så enkelt som et valg mellom høy- eller lavteknologi. Informasjonsteknologi er f.eks. svært viktig for å kjempe mot miljøkrisa. Dessuten kan et produksjonssystem som i større grad flytter

informasjon framfor mennesker og varer, bli langt mer fordelaktig fra et energisynspunkt. Datarevolusjonen er den første teknologiske revolusjonen som ikke nødvendigvis krever stadig

191større konsentrasjon av folk i byer. Den gjør det også mulig å gi folk flest en helt annen innsikt i helheten enn hva tidligere teknologier gjorde. Gjør det mulig. Teknologien sikrer ikke noen av delene. Hvis vi skal dra denne typen fordeler av den nye teknologien, krever det politiske og økonomiske systemendringer. Det kravet som må stilles til teknologien er at den er riktig, sett fra menneskenes og miljøets side. Så får den være så komplisert eller ukomplisert den vil.

ARBEIDERKLASSEN OG ANSVARET FOR FRAMTIDA

Det har eksistert en sterk skepsis til miljøbevegelsen i fagbevegelsen, og omvendt. Det er til og med illustrert fotografisk. Skogsarbeidere fra Løvenskiold møter miljøaktivister i Marka. Titania-arbeidere raser mot Bellona.

Skepsisen har ikke vært uten grunn. Da SV og Venstre presterte å støtte de mest flåsete ideene om alternativ produksjon i Tyssedal, samtidig med at arbeidsfolk sloss med ryggen mot veggen for lokalsamfunnet, bidro det til å diskreditere miljødebatten i arbeiderklassen. Og det finnes sjølsagt Stutum-holdninger i arbeiderklassen også. Carl I. Hagen er jo ekspert på å vegetere på de mest tilbakeliggende ideene han kan oppdrive i arbeiderklassen. Slik har det blitt en unyttig konfrontasjon mellom to deler av samfunnet som burde ha felles interesser av å stå sammen mot utbytting av arbeid og natur.

I Sulitjelma ga myndighetene lenge blaffen i alt som het miljøhensyn, men da det ble opportunt het det plutselig at driften på verket måtte innstilles av miljøhensyn. Jeg var en runde på smeltehytta og i gruva i den forbindelsen. Spesielt husker jeg en gammel arbeider som viste meg rundt på

192smeltehytta. Vi gikk på gangveien over ovnene i det en av ovnene blåste ut en ladning røyk. Det svei så jeg trudde lungene skulle rives ut av brystet. Pesende og halvblind famla jeg meg inn i pauserommet, der det var noe mer vanlig atmosfære. Gamlingen kom etter meg med en liten tørr hoste, nærmest et kremt. «Er fin den gufsen fra ovnen,» sa han, «den rensker skikkelig opp. Har ikke vært sjuk en dag etter at jeg kom hit.» Ingen skulle fortelle han at det var noe problem med forurensning fra smeltehytta i Sulis! Sjølsagt var det en livsløgn. Det visste både han og jeg. Men hva skal arbeidsfolk gjøre når de har hus og hjem og kameratskap og framtid knytta til ei sånn bedrift? Her har de gitt helsa si til bedriften og samfunnet, og først når de har blitt sugd tørre, blir de spytta ut igjen med sarkastiske bemerkninger om miljøhensyn.

Det er arbeiderklassen som alltid har lidd mest under miljø-mordet. Det er på dem de kjemiske stoffen utprøves. Det er de som dør langsomt av forgiftning og støvlunge.

Da jeg jobba som transformatorvikler på ASEA Per Kure fra 1971-1975 brukte vi ennå asbest ved sveising. Asbest-p later ble bløtt opp i vann og forma rundt sveisestykket for å isolere mot varmen. Etter sveising var asbesten blitt tørr og måtte brekkes løs. For å holde akkorden, brukte montørene trykkluft til å blåse bort de fibrene som lå igjen. De livsfarlige asbestfibrene ble hengende i lufta i hele verkstedet. Hvor mange som vil få seinskader av dette, vil vi først vite når det er for seint. Nå er slikt forbudt. Den gangen visste vi egentlig hvor farlig det var, men det ble hevda at det var umulig å finne erstatningsstoffer. (Kunnskapene om sammenhengen mellom asbest og lungesjukdommer går tilbake til antikken.) I dag brukes bl.a. barbervatt, som viser seg å isolere tilstrekkelig. Denne historia forteller flere ting. Den viser at arbeiderklassen er direkte fysisk utsatt for de farlige stoffene i pro-

13. Veiskille 193duksjonen. Den viser også at argumentet med at «det er produksjonsteknisk umulig» brukes helt uavhengig om dette er tilfelle eller ei, og sjøl når stoffene beviselig utsetter folk for livsfare. Og dette er ikke en gang historie. Fra kanadisk side drives det i dag en kampanje om hvor ufarlig og bra asbest er! Tilfeldigvis er Canada verdens største produsent av asbest.

Arbeiderklassen har rike erfaringer på dette området, og burde kunne bli ei sentral kraft i kampen for å redde kloden, sammen med fattigfolk i den tredje verden, kvinnebevegelsen og vanlige folk over alt. Det har mangla en teori og en politisk strategi som har knytta arbeiderkampen til miljøkampen. Dette har vært en gjensidig svakhet,

både fra miljøbevegelsen og fra arbeiderbevegelsen. Men na er situasjonen så alvorlig at vi må legge dette stadiet bak oss. Og det er da også i ferd med å skje.

I søpla i Oslo slåss reinholdsarbeiderne mot privatisering. Dette er en kamp for arbeidsplassene. Men de har sett at de ikke kommer noen vei ved å føre en rein forsvarskamp. Derfor har de tatt offensiven. Sammen med Naturvernforbundet, Husmorlaget og andre organisasjoner har de tatt Brundtlandkommisjonen på alvor. De går inn for et framskredent program for kildesortering og resirkulering av avfall. Miljøbevegelsen har lenge sagt at søppel er ressurser på aweier. Hva er vel mer naturlig enn at arbeidsfolka i søpla nå går i spissen for å gjøre ord til handling på dette området. En mer ansvarlig behandling av avfallet vil fjerne farlige giftstoffer, som ellers ville forgifte grunnvannet og atmosfæren. Noe av det kan sikkert bli reine gullgruven, i nærmest bokstavelig forstand. På den måten vil det også minske presset på naturen, fordi stoffer som alt er tatt ut av naturen brukes på nytt. En slik søppelhandtering vil nesten helt sikkert kreve flere årsverk enn i dag. Og hva så? Er det ikke et problem i Norge at det er så mange arbeidsløse?

194Arbeidere, kontorfolk og ingeniører på EB-Hasle (tidligere ASEA Per Kure) sloss for å beholde transformatorfabrikken, etter at den norske ledelsen i det multinasjonale ABB-konsernet gikk inn for å legge den ned. Dette var en moderne og høyeffektiv bedrift. Som en av to trafo-fabrikker i Norge var den strategisk viktig for det norske samfunnet. Så avhengig som vårt samfunn er av sikker strømforsyning, er det merkelig at ikke de som tenker på forsyningssikkerheten for lengst har forbudt en ytterligere innskrenkning av trafopro-duksjonen i Norge. Etter å ha fått en pustepause, da nedleg-gingsplanene ble utsatt, satte fagforeningene i gang å utvikle en strategi for bedriftens rolle i miljøpolitikken. Det er nemlig sånn at det norske strømforsyningsnettet taper store energimengder hvert eneste år på grunn av at mye av utstyret er gammelt. Brundtlandkommisjonen sier at de rike landa må trappe ned sitt energiforbruk. For at dette ikke skal bli en altfor smertefull prosess, må vi i det minste se til at vi bruker energien mest mulig effektivt. Dette bestemte de fagorganiserte på EB-Hasle seg for å gjøre noe med. De la opp en plan som tok sikte på en full restaurering av strømforsyningsnettet i Norge, slik at en kan oppnå den samme produksjonen med et lavere bruttoforbruk av energi. Dette ville sjølsagt bety flere arbeidsplasser i mange ledd. Og dette ville vært arbeidsplasser som hadde bidratt til å vri produksjonen og ressursbruken i mer miljøvennlig retning. Dette er nybrottsarbeid. Antakelig ville sjølve gjennomgangen av strømforsyninga og de løsningene en ville kommet fram til, ført til ny kunnskap om hvordan en kan spare energi andre steder. Prosjektet kunne altså skapt en god sirkel, i motsetning til den onde sirkelen som vi kjenner så altfor godt. Konsernledelsens takk til «sine arbeidere» for at de var så framsynte å utvikle en strategi for produksjon i pakt med framtida, var å legge ned bedriften.

Med utgangspunkt i ei gruppe medlemmer på Norsk

195Hydros forskjellige anlegg i Grenland, lagde Porsgrunn AKP (m-1) i 1988 en analyse av Hydros framtid,143 Hydro har vært det store miljøproblemet i norsk arbeiderbevegelse. Alle i Skien, Porsgrunn og Brevik og de andre stedene der Hydro har sin produksjon, veit at mye av denne produksjonen er farlig for liv og helse. Men samtidig lever de av den. Det klassiske dilemmaet. Sidsel Mørck har jo opplevd hva det vil si å pådra seg pampers og direktørers vrede ved å røre ved denne helligdommen. Hydroanalysen fra Porsgrunn har skapt et nytt grunnlag for en allianse mellom miljøbevegelsen og arbeiderbevegelsen i Grenland. Den tar blant annet opp den kunstgjødselproduksjonen som Hydro har bygd mye av sitt imperium på. Når fagorganiserte, som lever av å produsere kunstgjødsel, peker på behovet for å gjøre jordbruket mindre avhengig av kunstgjødsel, er det skapt et nytt grunnlag for debatt. Porsgrunnanalysen går inn for at forberedelsen til denne omlegginga skjer så snart som mulig, i stedet for at det kommer som et sjokk om ti eller femten år. Den samme innstillinga preger analysen av PVC-produksjonen og bruken av olje og gass. Det ville være å gå for langt a påstå at dette løser de store problemene arbeiderne i kjemisk industri står overfor i det kommende tiåret. Men de har vist en metode som er svært nyttig, altså i stedet for a la seg passivisere av motset-mnga mellom miljøhensyn på den ene sida og arbeidsplasser på den andre, har de gått ut med et program som tar miljøproblemene på alvor for å lage arbeidsplasser i pakt med miljøet.

I Groruddalen i Oslo har ei rekke fagforeninger, med klubbene pa STK-Alcatel, Fabritius, Fellesmeieriet og Jernbane-verkstedet blant de fremste skapt et miljøprosjekt av en helt ny type, nemlig Puls-prosjektet. De har konsentrert seg om Alna-elva og hva fagbevegelsen, bedriftene og befolkninga kan gjøre med den. Groruddalen er utkant i Oslo. Akkurat som Oslo-politikerne gir f. i hva som skjer med folk på Finn-

196markskyslen, gir Storting og bystyre f. i hva som skjer i Gro-ruddalen. Der bor bare arbeidsfolk likevel. Derfor ser dalen ut som en blanding av motorveimareritt og fyllplass for containere. Mens Akerselva har blitt et etableringsområde for jappete teknologibedrifter, og derfor også mer miljømessig interessant, er Alna bare en stinkende kloakk. Fagforeningene bestemte seg for å gjøre noe med dette, og skapte miljøprosjektet Puls. Samtidig som de gjør felles sak for det ytre miljøet i denne arbeider- og arbeidsplassdalen, benytter de anledninga til å rette søkelyset på bedriftenes rolle. De angriper utslipp, men også det indre miljøet. De har begynt med elva, men den er først og fremst en katalysator. Det ligger i forlengelsen av prosjektet å ta opp fabrikkslummen i dalen og kollektivtrafikken. (Groruddalen er den eneste dalen i landet som er vertskap for tre motorveier, samtidig som kollektivtrafikk for befolkninga stort sett er identisk med det som skal til for å frakte dem til og fra jobb.) Industriarbei-derklubbene vil knytte til seg miljøbevegelsen, skolene, beboerforeninger og alle andre som vil ta del i kampen mot miljøødeleggelsene i hverdagen. De stiller også krav til LO-ledelsen om å endre sin miljøpolitikk. Et av krava er at verne-ombudene på bedriftene' skal gis rett til å stanse farlige utslipp på linje med retten til å stanse helsefarlig arbeid. På LO-kongressen 1989 fikk forslaga fra Puls stor oppslutning, og er i dag en del av LOs handlingsprogram. Det som står igjen er å få LO til å følge opp dette i praksis. Sekretariatet har som kjent en enestående evne til å la gode vedtak havne i skuffen.

Miljøengasjementet i arbeiderklassen er noe nytt. Det er en ny tendens. Kan arbeiderklassen ta ansvar for framtida, også når det gjelder miljøet, og gå i spissen for å gjøre noe i praksis? De prosjektene, tiltaka og kampanjene jeg har nevnt er ikke enestående. Det var arbeidsfolk i Odda som reiste krav om fjelldeponi for industriavfallet, som tidligere

197hadde forpesta Sørfjorden. Bedriftsledelsen stritta imot. I ettertid har det vist seg at avfallsmaterialet i fjelldeponiet har blitt reine gullgruven, og da har rimeligvis pipa fått en annen lyd. Jernverksarbeiderne i Rana har også tatt opp kampen for miljøet i samband med kampen for arbeidsplassene.

ALTERNATIV FRAMTID?

Advarselen fra Worldwatch om at vi må handle i nittiåra dersom ikke verden skal oppleve vidtgående katastrofer, fikk store oppslag i pressa. Etterpå gikk planlegginga av motorveier, storflyplasser og regnskogødeleggelser videre som før. Men vi andre bør ta dette på alvor. Det er for mange klokker som viser fem på tolv til at vi kan fortsette å late som om klokka er tre over seks.

Problemet er at verdens politikere ikke kan eller vil ta konsekvensen av en slik innsikt. Brødpolitikerne i de parlamentariske demokraturene er mest opptatt av å sikre sitt eget mandat. Sjøl de mest liberale senatorene i det amerikanske senatet awiste å ta noen som helst hensyn til gjeldskrisa i Latin-Amerika, under slagordet «Det er ingen brasilianske bønder i min valgkrets!» Og de åpne diktaturene behøver ikke en gang å ta slike hensyn. Problemet er jo at det er det rådende økonomiske og politiske systemet i verden som har ført oss opp i den krisa vi kaver rundt i. Det er helt utenkelig at de som bestyrer og har bestyrt dette systemet skal være i stand til å endre det grunnleggende. De har kommet til makta fordi de på en eller annen måte har tjent og tjener det rådende systemet. De økonomiske maktmonopolene, enten de heter IBM, Exxon eller Gosplan, har bragt dem til makta, eller bidratt til at de har beholdt den. Skal så de samme menneskene utforme en politikk som retter hovedskytset mot de

198økonomiske strukturene som de sjøl er produkter av? Bare tanken er så absurd at den knapt kan formuleres. Og erfaringa er minst like dyster. I hele den perioden da verden har blitt lovt at kapitalismen og det imperialistiske verdensmarked skulle bringe framskritt og velstand til alle mennesker, har situasjonen bare gått fra ille til verre. På toppen av sult-katastrofene har vi nå fått de menneskeskapte naturkatastrofene og en serie med økologiske katastrofer er underveis. På tross av dette har de ledende politikerne og ideologene i de rike

landa aldri stilt spørsmålstegn ved sitt eget paradigme, sin egen verdensoppfatning. Susan George skriver at når en utviklingsmodell har vært brukt i flere tiår, og i stedet for å fjerne menneskelig lidelse og undertrykking, har forsterka den, så burde sjølve utviklingsmodellen være moden for revolusjon. Men det skjer ikke.144

De økonomene som står bak denne modellen har lønna si og arbeidsplassen sin knytta til de kapitalsterke institusjonene som er mest interessert i å opprettholde dette systemet. Skånlands argumentasjon om at vi må skjære ned på forbruket og den offentlige servicen, fordi vi bruker over evne, deklameres også av hans kolleger i nær sagt alle land, uansett hvor fattig landet er og uansett hvor lavt dette forbruket er fra før. Når slike mennesker ikke er i stand til å se at hele det systemet de forsvarer, har spilt fullstendig fallitt, er det bare et tegn på hvor fullstendig den ideologiske og teoretiske krisa deres er.

Bedre biir det ikke hvis en prøver å tenke alvorlig gjennom hva som må til for å hindre katastrofa.

199MINIMUMSKRAV TIL EI LØSNING

Stilt overfor den verste trusselen som den menneskelige sivilisasjonen noensinne har stått overfor, skal ingen by oss noe smått. En dramatisk situasjon krever vidtgående endringer. Slik jeg ser det, peker alt det foreliggende materialet på at det er nødvendig med en nær sagt fullstendig omlegging av hele den måten verdens økonomi og politikk er organisert på.

1. Bryt de multinasjonale selskapenes makt. Det er simpelthen umulig å få noen form for kontroll med og styring av de internasjonale miljøproblemene så lenge et lite antall kapitalistiske selskaper forvalter verdens ressurser og dens framtid etter sitt eget forgodtbefinnende. Dessuten er det nettopp disse selskapene som utbytter mennesker og miljø aller mest ekstremt.

Hvordan kan noen seriøst mene at den beste veien til en forsvarlig og langsiktig behandling av verdens generessurser ligger i å la Union Carbide, ICI og Hoechst dirigere dem slik at det gir mest profitt? Hvordan hindre at markedsjordbruket utpiner den siste biten matjord, samtidig med at folk sulter i hopetall, hvis en ikke knekker makta til agrokapi-talen?

Når vi kan vise hvordan gjeldskrisa fører til en gigantisk verdioverføring fra den fattige delen av verden til den rike, så betyr ikke dette at det overføres verdier til hvem som helst i vår del av verden. Verdiene overføres til de store kapitalistiske monopolene, og akkumuleres der som superprofitt. Det er disse økonomiske stormaktene som dominerer det økonomiske systemet i verden.

Brundtlandkommisjonen er uhyre forsiktig med å kritisere de multinasjonale selskapene, på tross av at de i høyeste grad er medskyldige i mange av de økologiske problemene vi opplever. Kommisjonen appelerer til disse selskapene om

200å begynne å tenke økologisk. Men Ingen har gitt oss noen grunn til å anta at disse selskapene ikke også i framtida vil prioritere profitten på topp, med de økologiske konsekvensene det måtte få. Når noen av disse selskapene om litt sikrer seg patent på liv, vil verden være enda mer prisgitt denne usannsynlig lille klikken av monopolkapitalister. For det er virkelig en liten klikk. Det er kanskje 200 selskaper som er så store at de kan diktere regjeringer sine vilkår over hele verden, kanskje færre. Ledergruppene i hvert av disse selskapene består av en håndfull menn, neppe mer enn ti til tjue. Uten å være valgt av noen, sitter denne klikken med mandat til å rå over jordas framtid. De ville fått rikelig sitteplass i den nye byhallen i Oslo. Ingen seriøs miljøpolitikk kommer utenom spørsmålet om å oppheve denne gruppas makt og å sikre samfunnets makt over denne veldige kapitalen.

Verdens ledere har deltatt i årevis på en serie UNCTAD-konferanser for å endre de urettferdige handelsvilkåra, som dømmer de fattige landa til evig fattigdom. De har fylt kilometervis av dokumentsider om ny økonomisk verdensorden, til glede for papirindustrien og konferansehoteller verden over. I hele denne perioden har handelsvilkåra bare gått fra ille til verre. Nå skal de i gang med en ny runde. Nå skal det prates om bærekraftig utvikling så simultantolkene i det minste får nok å gjøre i årevis. Men, så lenge det ikke gjøres noe med de virkelige maktforholda i verden, og da særlig med de multinasjonale selskapene, er det ingen grunn til å tru at resultatet blir det spor annerledes denne gangen.

2. Produksjon for profitt må erstattes med produksjon for behov. Det kan ikke være en bedrifts profittmuligheter som avgjør hvordan miljøet og framtida forvaltes. Den bedriftsøkonomiske profittbetraktninga ser suverent bort fra de

201samfunnsmessige kostnadene. Tilsynelatende er den kapitalistiske produksjonsmåten svært effektiv. Men hovedårsaken til at det tar seg slik ut er at de fulle kostnadene ved denne produksjonsmåten ikke bokføres. Et jordbruk eller en industri som klarer å utarme sitt eget fundament i løpet av en generasjon eller to er ikke lønnsom fra en global synsvinkel, uansett hvor «lønnsom» den er. Hva er så produksjon for behov? Hva er behov? Noen grunnleggende behov er lette å definere. Mat, klær, bolig, helse, utdanning; alt dette er nevnt i drøssevis av internasjonale erklæringer. Likevel er det svært mange mennesker, også i den rike delen av verden, som ikke får en gang slike elementære behov dekka. Ressursene til det finnes, altså må økonomien legges om slik at i hvert fall disse behovene dekkes for alle. Men disse behovene kan dekkes pa ulike måter. Mat kan være graut eller russisk kaviar; bolig kan være ettroms leilighet eller en herregård. Med andre ord snakker vi om et system som må være solidarisk. Det kan ikke tåles at noen lever i luksus så lenge andre ikke får sine elementære behov dekka.

Profittmaksimering må med nødvendighet bety en stadig utvidelse av sfæren for vareproduksjonen, med de mer og mer katastrofale følgene det vil få for miljøet. Jeg refererte tidligere Romaklubben, som mente at det var nødvendig å bryte med bruk-og-kast samfunnet og i stedet produsere produkter med lang levetid. Den høyst borgerlige og respektable Romaklubben hadde helt rett i dette. Men det slår beina under muligheten til å drive uhemma jakt på profitt. Det slår beina under den stadig mer oppjaga varesirkulasjonen og den tingliggjøringa av tilværelsen som det moderne kapitalistiske samfunnet vegeterer på. Og det er akkurat det som må til.

Vi har så mange erfaringer med at den hensynsløse profitt -jakta ender i nettopp økologisk katastrofe, at vi simpelthen ikke har råd til å gi kapitalismen flere sjanser til å bevise det samme på nytt.

202Når markedsliberalistene skal argumentere for profittsystemet, bruker de eksempler som har lite med virkeligheten å gjøre. De argumenterer som om kapitalismen av i dag var en frikonkurransekapitalisme, mens dette systemet faktisk opphørte på begynnelsen av vårt århundre. Det er ikke lenger tilstrekkelig for kapitalen å oppnå profitt. Det hjelper ikke at FNs økonomer regner ut at det vil gi god avkastning pa kapitalen om en investerte i å stanse økrenen. Hvis avkastninga er bedre i bioteknologien eller på valutabørsen, så suges den tilgjengelige kapitalen dit. Den nye teknologiske revolusjonen har ført til at enkelte teknologier har blitt mindre kapitalkrevende. Dermed har spekulasjon blitt et enda mer yndet investeringsobjekt. I denne målestokken har kampen mot ørkenspredninga ingenting å stille opp. Derfor investeres det også så lite. På tross av at det ville gitt et pent overskudd. For i vår del av verden er et pent overskudd bare så altfor lite. I oppropet for utredninga om en Alternativ Framtid sies det slik:

«Vi opplever at det ikke er menneskelige mål, men konkurransen mellom industrilandene som nå bestemmer vår utvikling. For å sikre Norges konkurranseevne må politikerne sette industriens og handelens krav foran innbyggernes ønsker. .. . For å sikre sin vekst må maktblokkene konkurrere om innflytelse over andre verdensdelers energi og råvarer. Mens ressursene minker, øker undertrykkelsen, spenningen og krigsfaren. ... Vi tror Norden i fellesskap kan vise at det finnes en annen vei, hvor solidaritet og menneskelige mål settes høyere enn økonomisk vekstkonkurranse.»145 I marxistisk terminologi er dette det samme som å kreve slutt på et samfunn der profitten styrer økonomien for å skape et samfunn der menneskers behov styrer den. Eller brudd med en økonomi basert på bytteverdi for å skape en økonomi retta inn på bruksverdi. Siden dette oppropet ble formulert

203har den faktiske utviklinga i norsk og internasjonal økonomi gått enda en god del skritt i den retninga som Alternativ Framtid beskriver som negativ. Willoch, Brundtland, Berge og nå Syse har prioritert konkurranseevnen så høyt og folks interesser så lavt at vi nå sitter igjen med nesten 200.000 arbeidsløse, nedbygging av skoler, daghjem, sjukehus, parallellt med at vi får enda flere kjøpesentre og pengepalasser. I 1987 ble det brukt 7,2 milliarder bare til investeringer i inventar til varehus. Det er 4,5 ganger

Miljøverndepartementets budsjett.

Skiftet fra produksjon for profitt til produksjon for behov er noe mer enn ei økonomisk forandring. Det handler om ei total forandring av verdigrunnlaget og prioriteringene i samfunnet. Vi har sett hvordan de sosialistiske landa overtok svært mye av prioriteringene og de filosofiske holdningene sammen med den kapitalistiske teknologien. Vekst for enhver pris, og målt pa nøyaktig den samme måten, ble målestokken på suksess. Naturen ble redusert til økonomiske ver-dier, denne gangen ikke i en markedsøkonomi, men i en planøkonomi. Og det gikk altså omtrent på samme måten. I en slik reduksjonistisk tenkning, forsvant også mye av menneskenes kunnskaper om naturen.

3. Langsiktig plan må erstatte kortsynt anarki. Det lar seg beregne hvor mye jordas bæreevne tåler av belastninger på ulike områder. Det finnes gode oversikter over råvarer og energiforbruk. Den kapitalistiske konkurransen og den «sosialistiske» byråkratplanen har sammen brakt oss på randen av katastrofen. Før det er for seint må de erstattes av former for styring og plan som tar de økologiske forutsetningene på alvor. Men dette må med nødvendighet gå på bekostning av de imperialistiske landa og de imperialistiske utbyttingsforholda som de har etablert.

Alle miljøorganisasjonene stiller mange krav om planøko-

204nomi. Ikke ved at ordet planøkonomi blir nevnt, men ved at det kreves sentral styring og kontroll med hva som brukes av ressurser, hva som slippes ut, hvordan og for hvem det produseres osv. Krava om planøkonomi går faktisk langt ut over det nasjonale planet og over til det regionale og globale planet. Regns kogen angår oss alle, derfor må verdensøkonomien innrettes slik at regnskogen reddes.

Men har ikke planøkonomien spilt økologisk fallitt med uttørkinga av Aralsjøen og katastrofene under Det store spranget? Jo, en viss type planøkonomi har spilt fallitt, nemlig den formen for kommandoøkonomi som ble utforma under Stalin, og som siden har stått som forbilde andre steder. Men dette har ikke fjernet behovet for plan.

Miljøbevegelsen krever overordnede, nasjonale rammer for inntektsutjamning både nasjonalt og internasjonalt, for bevaring av nasjonens samlede ressursmengde og biologiske produksjonsevne og andre grunnleggende samfunnsforhold.146 Dette er et krav om en form for planøkonomi. Det er dessuten et spill for galleriet når høyresida går mot planøkonomi. Alt som heter plan er liksom diskreditert med sammenbruddet for de byråkratkapitalistiske økonomiene. Man overser glatt at de store monopolkapitalistiske seiskapene i seg sjøl er svære planøkonomier. Verdens største industriselskap C. Itoh i Japan hadde 1 1987 en omsetning på 106 milliarder amerikanske dollar, eller ca. 800 000 000 000 kroner.147 Samme år var Norges bruttonasjonalprodukt ca. 70 milliarder kroner. Itoh drives innad som en velorganisert og planmessig styrt bedrift. Forskjellen er at den opererer på et marked der det er anarki og at målet for planen ikke er folkets vel, men eiernes profitt. De kapitalistiske økonomiene bruker i stor grad planøkonomiske tiltak for å styre lønninger, rentenivå og investeringer. Spørsmålet er ikke om det trengs plan eller ikke, men plan om bva og for hvem f

2054. En økologisk planøkonomi av en ny type. Som vist tidligere har den klassiske planøkonomien verken frigjort seg fra kapitalismens vekstoppfatning eller fra dens endimensjonale forhold til naturen. Svaret er ikke å gi opp plan, men å skape en ny type plan, en plan med mange fasetter, og der produsentene på grasrota på en helt avgjørende måte er med å forme planen underveis.

En planøkonomi som er elitens plan over hodene på og eventuelt mot folket, er dømt til å bli både uvitenskapelig og skadelig. All tenkning og alle planer må i siste instans prøves mot praksis. Praksis er den avgjørende prøven for den vakreste tankekonstruksjon. Består den ikke prøven, er det nødvendig a gå den etter i sømmene på nytt. Dette understreker demokratiets rolle i planøkonomien, og vitenskaplighetens rolle. Hvis det er forbudt å kritisere planen, hvis det er forbudt å peke på negative resultater, hvis det svindles med statistikk eller dekkes over alvorlige feil og svakheter, forsvinner muligheten til å rette på teorien eller planen. Når sannheten om de økologiske resultatene av planøkonomiene, i likhet med mye annet, har vært ikke-tema, forsvinner muligheten til

a korrigere kursen underveis. Eller i legge helt om, hvis det skulle vise seg å være nødvendig. Demokratiet er altså ikke bare en sentral menneskerettighet. Det er også en avgjørende produktivkraft.

Når jeg snakker om planøkonomi som ei forutsetning for å løse økologiske kriser, må det være helt klart at jeg mener en helt ny type planøkonomi enn den som stort sett har vært praktisert til nå.

Planen må ikke være ensidig. Den må fange opp de viktigste fasettene i samfunnet og evne å veie dem mot hverandre. Den må ikke være byråkratisk. Den må ikke være byråkratenes tvangstrøye for folket, men tvert om vokse ut fra folkets eget initiativ. Derfor må den også, på en eller annen måte, desentraliseres. Dette er en slags sjølmotsigelse. Plan

206betyr sentralisme. Desentralisering kan bety det motsatte av plan. Likevel finnes det ingen vei utenom det å prøve å forene disse motsetningene. Hvis folk skal kunne ta ansvaret for den økonomiske og økologiske utviklinga, må de ha makt over sin egen situasjon og det arbeidet de sjøl gjør. Makt er noe annet og mye mer enn bare å kunne slippe en stemmeseddel i urna annenhvert år. Jeg kjenner gode marxister som ser på dette forslaget om desentralisering av planøkonomien som den reineste populismen. Men sa ikke allerede Marx at arbeiderklassens frigjøring må være dens eget verk? Og har ikke de klassiske planøkonomiene til nå vært prega av ei formynderholdning overfor folket som har opprettholdt arbeiderklassens stilling som et proletariat, altså en klasse fratatt kontrollen over produksjonen? Er det ikke på tide å gjøre opprør mot denne byråkratiske måten å tenke plan på?

Markedsliberalistene ser på markedet som et effektivt virkemiddel til å formidle informasjon; informasjon om behov og ønsker, informasjon om ressurser og kostnader. Dette er falsk reklame. Prisene i en markedsøkonomi gir slett ikke den informasjonen det reklameres om. De kan like gjerne, for ikke å si som oftest, gi informasjon om at det er et monopol som har kontrollen, eller at fattige land blir plyndra for råvarer på grunn av de rådende maktforholda i verden. Prisen på peanøtter eller kaffe i Norge forteller ingenting om hva denne produksjonen egentlig koster produsentlanda av forsakelser, jorderosjon og ørkenspredning.

Med moderne informasjonsteknologi har planøkonomien fått en støttespiller som kan gi meldinger om konsekvensene av planene mye raskere og mer pålitelig enn et marked. Det er ingenting i veien for at produsentene kan utnytte datanettverk til å tilpasse seg hverandre, supplere hverandre og unngå både overproduksjon og underproduksjon. Informasjonsteknologien er den første teknologiske revolusjonen som ikke forutsetter sentralisering for å oppnå størst mulig slag-

207kraft. Den gjør det også mulig å utvikle «skreddersydd masseproduksjon». Dette er ikke science-fiction. Dette er metoder som er utvikla av storkapitalistiske selskaper, og som alt nå gir kunden mulighet til å påvirke det produktet hun kjøper, uten at masseproduksjonens fordel går tapt. På grunn av at dataprogrammene kan styre ressursbruken og simulere et utall konsekvenser av ulike valg, vil det også være mulig å redusere sløsinga. I et framtidig økologisk samfunn, vil pro-dusentkollektivene sjøl kunne simulere de økologiske virkningene av de produksjonsmåla de setter seg, de vil kunne avstemme disse måla overfor andre produksjonskollektiver og dermed unngå den tradisjonelle planøkonomiens byrå-kratisme. Et medlem av den kinesiske plankommisjon fortalte meg i sin tid at de den gangen satt på store landsomfattende møter for å diskutere fordelinga av maskiner. Denne prosessen må ha vært uhyre tungvint. Og hvorfor la slike beslutninger stige til topps, nar produsentkollektivene kan løse dem bedre og mer rasjonelt? Kanskje en framtidig sosia-lismemodell kan dra nytte av de styringsmekanismene som sosialdemokratiske økonomer utviklet for en kapitalistisk blandingsøkonomi? Norsk landbruk har vært planøkonomisk styrt uten kollektivbruk. Hvis staten har villet øke kornproduksjonen, har den brukt jordbruksavtalen til det. Har den villet øke melkeproduksjonen, har den brukt jordbruksavtalen til det. Bøndene har reagert raskt og disiplinert på disse signalene, antakelig raskere og mer effektivt enn i noen kommandoøkonomi. Riktignok har innholdet i planen vært å styre slik at Norsk Hydros interesser har vært ivaretatt, og slik at maskinprodusentenes interesser har vært ivaretatt. Men det er ingen lov som sier at ikke de samme styringsmekanismene kan brukes til å fremme et økologisk riktig landbruk i en sosialistisk planøkonomi.

I «Det kommunistiske manifest» sier Marx og Engels at målet for revolusjonen av produksjonsforholda er at all pro-

208duksjon konsentreres i hendene på de sammensluttede individene, slik at den «offentlige makt mister sin politiske karakter». Dermed skapes en «sammenslutning der hver enkelts frie utvikling er forutsetninga for alles frie utvikling». Dette likner ikke mye på den umyndiggjorte østeuropeiske eller kinesiske statsproletar. Disse orda i Manifestet er visjonære, men ganske dunkle. Det er ikke klart hva som ligger i dem. Men hva om vi prøvde å konkretisere denne visjonen, hvordan ville den så se ut?

For at produksjonskollektiver skal kunne fungere som frie sammenslutninger av frie mennesker, må de sosialistiske rammebetingelsene sikres. Det vil si at staten må ekspropriere finanskapitalen, den store grunneiendommen, den vesentlige delen av transport- og kommunikasjonsvesenet, industrikapitalen og energiforsyninga. I Norge vil det i praksis bety at den største og tyngste delen av økonomien var sosialisert. Dermed ville staten ha alle forutsetninger for å styre økonomien uten å måtte forfalle til detaljstyring og byråkratisme. Denne posisjonen må brukes til å gi de økologiske rammebetingelsene som produsentkollektivene må fungere innafor.

5. Bryt med bruk-og-kast-samfunnet. De fleste av oss har opplevd å kjøpe en vare som er pakket inn i en eller flere plast-esker, som er pakket inn i et etui som ligger i en ny plasteske. Og varen er kanskje en engangs barberhøvel. Allerede Romaklubben foreslo kraftig omlegging i retning av varige produkter. Siden da har søppelbergene bare vokst. Nå er det på høy tid å gå radikalt i motsatt retning. Kunnskapene og teknologiene for å lage varige produkter er der. Det er et spørsmål om økonomisk prioritering og økonomiske drivkrefter. Ved å innskrenke den stoffmengden som er i omløp, blir det lettere å få til gjenbruk og å innskrenke søppelpro-blemet. I dagens økonomiske system tvinger konkurransen

»4. Veiskille 209produsentene til stadig å lansere nye produkter. Det lønner seg ikke for forbrukeren å reparere en radio. Kjøp en ny med nyeste nytt i støyreduksjon og equalizer! Store deler av rasjonaliseringsgevinsten i datateknologien går tapt i bransjens stadige kamp om å holde konkurrentene ute. Det ligger ingen premiering i å satse på gjenbruk, utskiftbarhet, standardisering, reparasjonsvennlighet. Det må skapes et system som gjør det fordelaktig for produsentene å gå vekk fra engangsproduktene og det store emballasjefor-bruket og over til å produsere holdbare og reparerbare produkter.

Konsumsamfunnet er en del av umyndiggjøringa. Det er bra for de herskende om folks frustrasjoner får utløp i kjøpe-karusellen. Hvis folk trur de kan kjøpe seg lykken, vil de ikke begynne å kreve for mange politiske endringer. Folk er også økonomisk knytta til forbruksspiralen, og her kommer det virkelige slaveriet til uttrykk. Som lønnsslaver er vi avhengige av et høyt forbruk for at det skal være etterspørsel etter arbeidskrafta vår. Da Brundtlandregjeringa ved hjelp av lønnslov og offentlig innstramming klarte å redusere det private forbruket i perioden 1988-89, økte også arbeidsløsheten proporsjonalt. Samtidig etablerte stadig flere norske bedrifter seg i utlandet. I et samfunn basert på lønnsarbeid vil det være slik. Dersom en krever et brudd med forbrukerkarusel-len uten å kreve et brudd med lønnsslaveriet, får en et fattig-domssamfunn med høy arbeidsløshet. Derfor må systemendringene være langt mer radikale, og gå til sjølve rota av det økonomiske systemet.

6. Avskaff lønnsslaveriet. Ved å redusere menneskene til lønnsslaver, fremmedgjør kapitalismen dem fra produksjonen, og gjør dem derfor også ute av stand til å ta ansvaret for produksjonen, og for de følgene den får. En lønnsslave er samtidig en forbrukerslave. For å bryte ned det ekstreme for-

210brukspresset, som både tyner natur og mennesker, må menneskene frigjøres fra utbyttinga.

Vi er ikke bare økonomiske lønnsslaver. Vi er også åndelige lønnsslaver. På tross av at lønnsarbeidet bare har beherska økonomien i Norge i drøyt tre generasjoner, har vi vanskelig for å tenke oss at økonomien kan organiseres på en annen måte.

Kvinnebevegelsen har påvist at det gratis omsorgsarbeidet kvinnene gjør tilsvarer omfanget av det lønna arbeidet. Dette viser at lønnsarbeid ikke engang i dag er enerådende. Fordi dette arbeidet skjer innafor en pengeøkonomi,

fordi det er et privat ansvar og ofte et dobbelt eller trippelarbeid, får det karakteren av ekstrem utbytting. Samfunnet baserer seg på at en del av samfunnsmedlemmene (kvinnene) gjør helt nødvendig arbeid for samfunnet uten vederlag. Å gjøre alt dette arbeidet til lønnsarbeid er en umulighet. Innafor en pengeøkonomi blir derfor kvinnene stående i en umulig posisjon. De vil kvitte seg med en urett, men veit samtidig at full økonomisk godtgjøring for dette arbeidet aldri vil bli mulig. Konflikten lar seg ikke løse innafor et system som er basert på lønnsarbeid. Den klassiske lønnsarbeidermodellen ville vært å opprette en statlig eller kommunal institusjon som tok seg av oppgaven, aldershjem i stedet for kårytelser, barnehage i stedet for barnepass hjemme. Å overføre alt gratisarbeidet til slike institusjoner ville ikke bare være umulig, det ville også være svært lite ønskelig. Vi veit alt nå at den omsorgen institusjonene kan gi, er svært begrensa. En ytterligere sektorisering av omsorgsarbeidet ville bli nokså ille.

Løsninga ville antakelig være å integrere omsorgsarbeidet i den måten samfunnet ellers er bygd opp på. Altså kollektive løsninger, men fortrinnsvis ikke som separate institusjoner. Det er noe abnormt i at konkurransesamfunnet skiller ut stadig flere mennesker som uproduktive, som passive omsorgsmottakere. Gamle mennesker kan godt klare seg

211hvis de får hjelp. Det er siett ikke alle sjukdommer som helbredes best på institusjon. Det er bare vår tid i det vestlige industrisamfunnet som har hatt råd til og som har vært ensidig nok til å definere hele ungdomstida som uproduktiv. Dette skaper også et gap mellom forbruk og ansvar, mellom teori og praksis. Hele dette systemet er modent for nytenkning. Men for at ikke løsninga skal bli en ny runde med privatisering av ansvaret, må det settes nye helhetsløsninger i stedet. André Gorz peker på at mye av det andre produktive arbeidet folk gjør også står utenfor lønnsarbeiderøkono-mien.148 Folk snekrer og driver hagearbeid, pusser båt og plukker bær. Dette er arbeid som er direkte retta inn på å skape bruksverdier. I materiell forstand er det ikke mindre produktivt enn tilsvarende arbeid som kompenseres med lønn. Folk bytter også denne typen arbeid, uten at det egentlig foregår noen økonomisk transaksjon. Den nye teknologien øker mulighetene for å gjøre mer sånt, uten at stordriftsfordelene forsvinner. En personlig datamaskin med optisk leser, modem og laserskriver er et ganske kraftig enmanns-trykkeri. På slutten av Husak-diktaturet klarte opposisjonen i Tsjekkoslovakia å utgi flere boktitler med slike hjelpemidler enn det store offisielle forlaget.

Alt arbeid både i produksjonssfæren og reproduksjons-sfæren må bli likeverdig skapende medmenneskelig sosial virksomhet. Dette betyr å erstatte lønnsarbeidersystemet med et system der menneskene får de grunnleggende behovene dekket innafor et samfunn med gjensidig kollektivt ansvar og solidaritet. Nabohjelp og dugnad er kjente norske begreper. De har fungert i hundrevis av år. I vår tid har de blitt bombardert og undergravd av pengeøkonomien, eller gjenoppstått som svart arbeid. Men det hadde ikke vært noe i veien for å gjenskape slike kollektive løsninger innafor en økonomi som har brutt med vareøkonomien.

Dette er ikke de byråkratiserende kollektivene som en

212finner i Sovjet og andre liknende land, og heller ikke den like umyndiggj ørende formen for sosialdemokratisk institusjons-samfunn. En slik oppbygging av samfunnet vil være økologisk fordelaktig, fordi den reduserer ressursforbruket. Ressursene brukes mest mulig direkte til å løse problemene der de er. Samtidig oppdrar menneskene seg sjøl i den typen solidaritet og medmenneskelig kollektivt ansvar som er den moralske forutsetninga for å komme økokatastrofene til livs.

Dette vil også påvirke boformene. Den sosiale boligbygginga skapte anstendige, rimelige, og for en stor del golde bomiljøer for arbeiderklassen. Den nye privatiseringsbølgen har skapt en ny bolignød parallelt med en ny og sløsende boligluksus. Også arbeiderklassen prøver å få en andel av borgerskapets privilegier og pantsetter framtida si for en enebolig. Men er det dette vi vil? Hadde det ikke vært bedre å få til boformer som kombinerte det kollektive med behovet for det personlige og private? Hva om samfunnet hadde premiert folk som gikk sammen om kollektive boformer? Tomtearealer kunne brukes mer effektivt. Det samme kunne energi og husholdningsmaskiner. Generasjonene kunne komme nærmere hverandre. Ikke noe av dette er utopi. Folk lager bokollektiver i dag. Det er tegnet gode boliger som gjør denne boformen attraktiv.149 Men rammevilkåra er ikke

til stede. Samfunnet premierer de individuelle løsningene og de sterile bomaskinene. Lag et boligfinansieringssystem der kollektivboligen er økonomisk fordelaktig for folk og overlat initiativet til folk sjøl. Da ville en få se et skred av kollektive løsninger. Dag Solstad har beskrevet hvordan den sosialdemokratiske planleggeren som ikke turte å gå over gangen for å låne en liter melk hadde tegnet det han oppfatta som den ideelle kollektive boform på Romsås i Oslo.'1 Slik kollektivisme ender i boligslum og fremmedgjøring.

* «Forsøk pl å beskrive det ugjennomtrengelige», Oktober 1984.

213Et bærekraftig samfunn må også endre forholdet mellom bolig og arbeid. Drabantby- og sovebysystemet har vist seg å være svært forurensende. Når hele arbeidslivet baseres på stadig lengre arbeidsreiser, bindes store mengder energi og kapital til dette ene. Denne transporten stjeler også stadig mer av folks tid, aller mest ekstremt i Japan der folk tilbringer timer på reise til og fra arbeid. Kjøpesentersystemet har betydd ei ny omdreining på den samme spiralen. Nærbutikker forsvinner, du må ha bil for å komme til butikken. Gamle folk, funksjonshemmede, småbarnfamilier uten bil biir mest skadelidende av alle, og miljøet ødelegges. Alternativet er tettere og mindre byenheter og tettsteder der folk i stor grad kan gå eller sykle til jobb, og der alle nødvendige institusjoner og butikker finnes i nærheten. Informasjonsteknologien gjør det mulig å la folk gjøre jobbene nær hjemmet, framfor at de skal pendle milevis.

7. Skap en solidarisk verdensøkonomi. Kollektivismen kan i dagens verden ikke være lokal eller nasjonal. Den må være global. Slagordet om en ny økonomisk verdensordning er rettferdig, sjøl om arbeidet med den ble en fiasko. (Sannsynligvis var også en god del av NØV-krava feilformulert.) Dagens usolidariske verdensøkonomi forsterker miljøproblemene og lar de fattigste av de fattige betale. Når et flertall av verdens befolkning er gjeldsslaver under et økonomisk system som systematisk utplyndrer dem, kan miljøproblemene ikke løses. Denne utplyndringa er i seg sjøl et viktig bidrag til miljøkatastrofene, og kan ikke fortsette dersom vi skal ha håp om å unngå sammenbruddet.

På tross av all uhjelp går verdistrømmen i verden fra de fattige til de rike. Det betyr at et rettferdig verdenssamfunn ikke kan oppstå før de mekanismene som skaper denne utbyttinga fjernes. De rike industrilanda har bygd denne verdistrømmen inn i hele sin livsstil og sin økonomi. Riktignok

214har Norge, med sine rike tilganger på energi, spesielle forutsetninger for kraftkrevende prosessindustri. Men uten bauxitten fra Jamaica, Guinea, osv. ville det ikke bli produsert en eneste barre aluminium. Hvis industrilanda kutta ut alle overføringer til utviklingslanda og samtidig opphørte å rane ressursene deres, ville ulanda oppleve det som en voldsom lettelse. U-landas problem er at de rike landa utbytter dem. Denne utbyttinga ma opphøre dersom regnskogen og atmosfæren skal reddes.

I dette perspektivet er nasjonal sjølberging ikke uttrykk for nasjonalistisk nisseluementalitet, men ei forutsetning for global solidaritet. Vi må regne med ei drastisk omlegging av kosthold og levevaner.

8. Bryt med de patriarkalske, sjåvinistiske og rasistiske strukturene, Kvinnenes økokrise er blant annet et resultat av at kvinnenes kunnskaper tråkkes på og utdefineres i et system som er dominert av patriarkalsk ideologi og kapitalistisk profittmaksimering. Det er uten tvil det hvite, rike «nord» som har skapt den nåværende økokrisa, blant annet ved å sette til side kunnskapene, erfaringene og interessene til flertallet av menneskeheten. Skal kampen for ei bedre framtid lykkes, trenger vi kunnskapene og erfaringene til flertallet av folkene på jorda. Rasisme og kvinneundertrykking gjør dette umulig.

Kvinnene har ikke skapt de nåværende maktstrukturene og økonomiske mønstrene. De har vært holdt utenfor de rommene der avgjørelsene tas. Når de nå gjør krav på «halve himmelen», kommer de på en måte utenfra. De har andre verdier og prioriteringer, og kan føre inn noe nytt og friskt. Kvinnene har en annen kunnskap enn menn om folks behov, om nærmiljøet og konsekvensene av konkurranse-samfunnet. Derfor er det om å gjøre at kvinnene ikke mister forutsetningene for nytenkning når de nå erobrer nye posi-

215sjoner. Kvinnene i Norge har f.eks. bedre forutsetninger enn menn for å se privatbilismens forbannelser. De har på kort sikt mer å tjene på kollektivtrafikk enn hva menn har. Det finnes også en form for kollektivisme blant

kvinner, som kan utnyttes til å bygge et mer solidarisk samfunn.

Det fattige flertallet på jorda veit mye mer enn oss i det rike nord om skyggesidene ved dagens økonomiske verdenssystem. De har kunnskaper om naturen i sitt nærmiljø som ofte overgår det som finnes ved de beste universitetene i Vesten. De har ofte løsninger på samspill med naturen som er overlegne våre teknologiske snarveier. Det er svært viktig at denne ressursen kommer menneskeheten til gode. Det er tragisk når disse tradisjonelle kunnskapene bukker under og land i den tredje verden omdannes til rotløse parodier av de industrialiserte landa, slik vi har sett sterke tendenser til under reformperioden i Kina, og slik det har skjedd i byene i den tredje verden.

9. En ny energibasis. Oljas tidsalder nærmer seg slutten. De kjente reservene dekker forbruket i tretti år til. Legg til en margin for ukjente reserver og likevel vil oljeøkonomien i et historisk perspektiv befinne seg i skumringstimen.

I løpet av denne korte perioden må det skapes en ny energibasis for verdensøkonomien. Det har vært foreslått å satse på kull, der de kjente reservene kanskje kan dekke nåværende energibehov i noen hundre år. Men både i forbindelse med olje og kuli kommer klimakatastrofene inn som den avgjørende hindringa. Samfunnet må så raskt som mulig komme vekk fra de fossile energikildene og over på langt reinere energi.

Finnes det alternativer? Foreløpig bare i liten målestokk. Vannkraft er bare et alternativ for en liten del av energiforbruket i verden. Atomkraft har foreløpig spilt fallitt. Ingen veit om det noen gang biir mulig å bruke fus jonskraft. Og forskninga på alternative energikilder har kommet kort.

216Denne situasjonen maner i det minste til storstilt energi-sparing. Et bærekraftig framtidssamfunn må være et samfunn som får mest mulig velvære for samfunnsmedlemmene på lavest mulig energiforbruk. Med den eksisterende teknologien i dag kan de rikeste industrilanda raskt halvere sitt energiforbruk. Men fortsatt må det skapes alternativer til den dagen oljekildene er tørre. Kan det hende at vitenskapen har løsninger i ermet som bare ikke er kjent ennå? Det har vært så mye profitt og næringsinteresser knytta til oljeindustrien at en til og med kan forestille seg at monopolene kan ha lagt alternativer på is med vilje. Fra tid til annen dukker det opp artikler om en jugoslavisk-amerikansk fysiker og oppfinner ved navn Nikola Tesla. Han arbeidet en periode hos Edison og sto sjøl for over 700 patenter. Som fysiker gjorde han seg så bemerket innafor forskning på magnetisme at den internasjonale enheten for magnetisk flukstetthet bærer hans navn. Han skal visstnok ha funnet opp en elektromotor som var i stand til å hente strøm direkte fra jordmagnetismen. I så fall kunne en bil kjøre omkring med sitt eget kraftverk under panseret. Noen få forskere har prøvd å gjenoppta Teslas arbeid, men de har i stor grad blitt mobbet ut av det gode selskap. Kanskje er Teslamotoren bare tankespinn. Det er sikkert også begrenset hvor mye en kan belaste jordas magnetiske felt i økologisk sammenheng. Men det er påfallende hvor lite som er gjort for å finne ut av dette. Kan det være at forskninga omkring dette er stoppet fordi den truer interessene til oljelobbyen, og kan det tenkes at andre løsninger også støver ned i arkivskuffer av samme grunn?

I Norge har ei gruppe på SINTEF gjort et interessant arbeid der de prøver å utnytte oljeressursene under havbunnen mer effektivt og prøver å gjøre noe konstruktivt for å løse C02 problemet. Torstein Holt og Erik Lindeberg130 har foreslått at det bygges gasskraftverk på skip over kontinentalsokkelen. I stedet for å slippe C02 fra kraftverket ut i atmo-

217sfæren, skal gassen pumpes ned i oljebrønnene under sokkelen. Dette vil øke trykket nede i brønnen, slik at mer olje kan pumpes ut fra hver brønn, Metoden med å pumpe C02 ned i oljelagene er velkjent. Den brukes i USA og andre steder. Men problemet i Nordsjøen har vært mangel på C02. Hvis en har et kraftverk på stedet som produserer C02 som et avfallsprodukt, kan en slå to fluer med en avis: gasskraft uten C02-utslipp, og mer olje fra hvert hull. For Norge er dette uaktuelt. Vi burde trappe ned oljeproduksjonen og kutte ut alle planer om gasskraftverk. Men andre steder kunne det være aktuelt med en slik produksjonsform, forutsatt at den kom i stedet for og ikke i tillegg til annen forbrenning av fossile brennstoffer. Olje, kull og gass er lagra solenergi. Hva om vi klarte a utnytte den veldige solenergien mer direkte? Vann-, vind- og bølgekraft er egentlig bruk av solenergi. Så snart som mulig må det legges tunge restriksjoner på fossile brennstoffer slik at industrien tvinges

til å bruke reinere energi.

Dette er bare antydninger. Poenget er at det må gjøres en stor og nyskapende forskningsinnsats, som det i dag ikke settes av penger til. Og samtidig må det gjøres mye for å senke energi behovet i de rikeste landa.

10. Total omlegging av samferdselspolitikken. Arbeiderpartiet, Høyre og Fremskrittspartiet har sørget for at hovedstadsområdet skal drukne i trafikkproblemer framover. I stedet for å satse kollektivt, satses det på veiprosjekter til milliarder. Det skal bygges storflyplass som vil kreve enda flere veier osv. Resultatet vil bli mer biltrafikk, mer forurensning, mer støy og flere drepte og skadde i trafikken. Dette kombineres med nedlegging av kollektivtransport og elendig service. Hvor finnes det visjoner og strategisk tenkning?

Det er nå mer opplagt enn noen gang at det er på tide å ta et grunnleggende oppgjør med privatbilismen. Og da

218mener jeg privatbilen som viktigste transportmiddel for persontrafikk i byer og byliknende områder. Det er ikke biltrafikken i utkantene som er problemet.

Dette handler ikke om moralisme. (Jeg bruker sjøl privatbil i dag.) Nå må det tenkes prinsippielt.

I 1911 var gjennomsnittshastigheten til hestedrosjene i New York 11 kilometer i timen. En New York-drosje med 200 hestekrefter under panseret har i 1989 en gjennomsnittshastighet på hele 7 kilometer i timen. En gjennomsnittsame-rikaner vil ha tilbrakt to arbeidsår i bilkø innen han når pensjonsalderen. I Los Angeles brukes to tredjedeler av arealet til veier og parkeringsplasser.151 Hvert år får vi tusenvis, titusenvis og hundretusenvis av trafikkskadde, tapte årsverk, store belastninger på helse- og sosialbudsjettene. Bare i Norge har vi 10-11.000 trafikkskadde i året. Forbruket av olje øker karbondioksidinnholdet i atmosfæren og dreper skogen. På diktatorisk vis har bilen grepet inn i byplanlegginga og formet den på sine premisser, og ikke på menneskenes.

I tillegg til dette kommer sjølsagt de direkte private og samfunnsmessige kostnadene til sjølve biltrafikken: veier, bensin, avgifter, vedlikehold, forsikringer osv. Hvor ellers tar vi 400 voldelig drepte som en dagligdags sak i Norge, utenom i trafikken? Til sammenlikning begås det femti-seksti vanlige drap i året. (Tallet på trafikkdrepte i verden totalt er anslått til ca. 250.000, eller noe sånt som tjue jumbojet er i uka! I USA blir det antatt at opp mot 30.000 mennesker dør hvert år på grunn av forurensning som skyldes bilen.152)

Hva er det bilen har å tilby folk? Først og fremst fleksibilitet. Du kan, stort sett, komme dit du vil, når du vil, Du kan kjøre til Middelhavet eller til Sognefjellshytta. Du kan kjøre unger til daghjem og kjøpe varer ei mil unna en gang i uka. Du kan laste opp ski eller byggematerialer eller komme deg til jobben fire mil unna. Du kan kjøre gamle og sjuke til døra. Du kan komme tørrskodd fram i regn og sludd. Dette

219oppleves som verdifullt. En kan godt si at noe av det er luksusbehov, men mye er helt nødvendig. Når det ikke bygges daghjem eller opprettes jobber der folk bor, og det ikke finnes kollektiv transport, så er den moralske pekefingeren verdiløs. Derfor opplever folk 10 kroner for halvtimes parkering eller veibommer - ikke som transportpolitiske eller miljøpolitiske tiltak, men som det det er, nemlig ekstraskatter på vanlige folk. Katalysatoren er - i beste fall - bare en liksomløsning. Fra industriens synspunkt er den ideell. Den skaper en ny industri. Den tvinger folk til å skifte ut bilparken raskere. Den sluker mer energi og den er glimrende nyheter for de få som eier platinagruver. I verste fall bhr den ei ny forurensningskilde, fordi ingen veit hvilken virkning tungmetallet platina vil ha.

En alternativ transportløsning må svare til folks reelle behov. Og den må være dristig nok til å gå til roten av ondet. Litt mer kollektiv transport og litt utsettelse av takstøkning er bare liksomtiltak. Her ma en gå radikalt til verks. Det må bygges et helt nytt kollektivtransportsystem. Det må ha et format som gjenoppbygginga etter krigen. Kanskje det vil koste 100 milliarder eller mer. Det bygges opp med nyeste nytt innen energibruk, kommunikasjonsteknologi, datastyring osv. Det gjøres så finmaska at det dekker kanskje 90 prosent av det behovet som privatbilismen søker å dekke i dag. Det bygges et omfattende sykkel- og gangveinett med en standard som gjør det trygt og fristende å bruke det - altså: lav- og høyteknologi hand i hand. Størsteparten av tungtransporten legges over fra vei til bane. Et nytt kollektivsystem bør for det meste betales over skatteseddelen, slik at de daglige arbeids- og skolereisene er «gratis». For fornøyelsesrei-sing over større avstander må det

betales etter bruk. En god del av investeringene i et slikt system er noe annet enn reint pengebruk. Det vil skape et meget stort antall jobber i industri, bygg- anlegg og service. Det vil erstatte en kostbar pen-

220geflom til utlandet (Ford og Shell for å si det enkelt) med et innenlandsk marked. Etter hvert som dette systemet tar over gjeninnføres lisensordning for bil der søknader må behovsprøves.

Økonomien i dette er ypperlig, både fra forbrukernes og samfunnets side. En gjennomsnittsfamilie bruker 35 000 kr på bilhold i året. For å få råd til dette når skatten er betalt, må de tjene 60.000 kr, dvs. at tredjeparten av en industriarbeiderlønn går ti! bilen!

Det kan ikke gå T-bane til enhver sidestubb eller tog til enhver avkrok. Men lær av de tyske trikk- og T-baneløs-ningene i byene, lær av tyrkiske minibusser, lær av thailandske hurtigbusser, bruk stordrosjer som bestilles over et datanett. Så lenge vi fortsatt må bruke bilen, så premier kompis-kjøring. Legg høye avgifter på varehus som forutsetter at folk bruker bil, gi skattelettelser til butikker som bringer varene på døra til folk. Lær av nederlendere og dansker i bygging av sykkelveier. Lær av byen Basel i å senke takstene på offentlig kommunikasjon umiddelbart. Kort sagt: bruk fantasien, mobiliser folk til å finne løsninger. Problemet er ikke uløselig. Det forutsetter bare evne til nytenkning, fantasi og evne til å lytte til folk.

Sykkelen er en mye mer effektiv energimaskin enn for-brenningsmotoren (beregninger viser at man kan sykle ca. 50 ganger så langt på en bestemt energimengde som det en kan kjøre med bil), men sykkelen kan forbedres ytterligere. Det amerikanske månedstidsskriftet Scientific American har vist fram sykkelmodeller med dobbelt eller tredobbelt så stor effektivitet som de som ruller pa veiene i dag. Flva med en overbygd tandemsykkel med et lite bagasjerom med marsjfart på over 40 km i timen? Et ingeniørteam i Sveits har konstruert en slik doning som kommer opp i topphastigheter mellom 80 og 90 km/t.153

Dette er et radikalt forslag. Men det er i og for seg ikke noe

221sosialistisk forslag. Det lar seg i prinsippet gjennomføre under en kapitalistisk blandingsøkonomi. Skal en komme videre må en sjølsagt gjøre noe grunnleggende med forholdet mellom arbeidsplass og bolig osv. Det fattige Norge som nettopp hadde løsrevet seg fra Sverige klarte å bygge Bergensbanen og i det hele et jernbanenett som vi drar nytte av den dag i dag. Det pinlige er at dette systemet ikke har fulgt med utviklinga, at det rike Norge har blitt for fattig til å tenke så strategisk som det fattige Norge hadde råd til å gjøre. Men sjøl om ei slik løsning av transportkrisa ikke forutsetter en revolusjon, så ser jeg små muligheter til at de politikerne og maktpersonene vi har i dag er i stand til å tenke eller gjennomføre noe så dristig. Men la oss i det minste møte deres tåpeligheter med noe mer enn et resignert nei.

11. Et grønt landbruk. Både kapitalismen og sosialismen har premiert monokulturer og et ensidig landbruk, med de resultatene vi kjenner. Skal jordas fruktbarhet bevares, kommer vi ikke utenom å satse på grønt landbruk. Det betyr allsidighet i produksjon av planter og dyr. Det betyr kompostering og resirkulering. Det betyr piukkhogst framfor flatehogst. Det betyr mye mer bruk av naturgjødsel.

Denne typen landbruk er mer arbeidskrevende. Plante-gifter har erstatta luking og tunge maskiner har erstatta folk. Romaklubben hadde rett da den foreslo overgang til grønt landbruk framfor industrilandbruk. Men det betyr at en ikke samtidig kan drive klappjakt på små og mellomstore bønder, og en kan ikke skjerpe lønnsomhetskrava til landbruket stadig vekk. Et mer miljøvennlig landbruk vil kreve mer arbeid.

Vi har strengt tatt ikke noe valg. Insektene blir mer og mer motstandsdyktige mot insektgiftene. Ei utpint jord krever stigende mengder kunstgjødsel, som havner i vassdragene og overgjødsler dem. Vi får algekatastrofer osv. I stedet for et

222landbruk som fremmedgjør seg fra naturen, må vi få et landbruk som er i pakt med naturen. Det kan godt hende at bioteknologien vil gi oss nyttige redskaper her, men i så fall er det fordi vi får styringa over bioteknologien og ikke lar den løpe løpsk. For i så fall kan vi få overraskelser vi neppe kommer til å like.

Dette betyr nei til EF-tilpasning. Det betyr ja til spredt bosetning og allsidig utnytting av naturgrunnlaget i et land

som Norge, Våre skog- og fjellstrekninger er dårlig egna til jordbruk. Men de produserer store mender biomasse som kan omdannes til mat av beitende husdyr. Kort sagt, sauer er fortsatt ålreite dyr!

Tilbake til naturen? I miljøbevegelsen er det folk som ser med lengsel på fortida, tida før fabrikkene og skogdøden. Dette er et blindspor. Det går ingen vei tilbake. Det lever over 5 milliarder mennesker på jorda og snart er vi seks milliarder. De kan ikke få sine behov dekka ved å gå tilbake til fortidas teknologi. Hvis 5-6 milliarder skai dekke sitt energibehov ved å brenne ved eller torv, vil sjøl en romtemperatur som i middelalderen ikke kunne redde klimaet på kloden.

Et bærekraftig samfunn trenger industrien og teknologien. Men det vil gjøre andre prioriteringer og andre strategivalg. Å fornekte dette, ville i praksis bety å dømme flertallet av menneskeheten til fortapelse.

Hva er behov? Marx drømte om å skape et samfunn der enhver ytte etter evne og fikk etter behov. Han sa at dette forutsetter et overflodssamfunn. Mot dette vil en økolog innvende at ressursene er begrensa. Overflodssamfunnet vil bety sløsing med knappe ressurser. Derfor er Marx' drøm umulig å gjennomføre. Dessuten: hvem avgjør hvilke behov som kan

223dekkes fullt ut? Hvis alle i Norge mente at de hadde behov for I bo i Holmenkollåsen med 12 rom og svømmebasseng, så ville det ikke kunne innfris.

Siden det er begrensa hvor mye energi som kan brukes på jorda hvis en skal unngå klimakatastrofe, så vil dette også begrense hvilke behov som kan dekkes.

Dette er gode innvendinger, om ikke nødvendigvis mot Marx, så i hvert fall mot mange av oss marxister. Forestillinga om det paradisiske framtidssamfunnet er sjølsagt en illusjon. Det beste vi kan håpe på er å lage et rimelig bra samfunn, der alle mennesker får de viktigste behov dekket. Hvis en skal gjøre seg noe håp om å få det til, kommer en sjølsagt ikke utenom å skape et nytt moralsk og filosofisk grunnlag for samfunnet. Behov og dekking av behov har sjølsagt også en moralsk dimensjon. Er det moralsk å benytte f.eks. hundre ganger så mye ressurser som sine medmennesker? Er det moralsk å dekke sine egne behov på bekostninga av andre?

Forestillinga om ei samfunnskake som vi alle må dele er ikke helt reell, så lenge det finnes en snyltende overklasse som raner til seg brorparten før resten av selskapet får satt seg til bords. Men i det øyeblikket det ikke lenger finnes noen slike utbyttere, vil kaka i seg sjøl være endelig. Hva da?

Noen mener at mennesket er så grunnleggende egoistisk at det ikke vil kunne gå inn i en samfunnsmessig kontrakt av denne typen. Kanskje er disse innvendingene riktige. Det finnes dessverre nok av elendighet. Men i så fall er mennesket som art på vei ut av historia. Hvis homo sapiens ikke kan ta den fulle konsekvens av at vi lever i ei ytterst sårbar økologisk nisje, så vil arten utslette seg sjøl relativt raskt.

Noen biologer mener at omsorgsinstinktet er like fundamentalt hos mennesket som overlevelsesinstinktet. Sagt litt skjematisk: det er god egoisme for mennesket å ta hensyn til andre. Stilt overfor et økologisk katastrofeperspektiv blir dette en innlysende erkjennelse. Men spørsmålet er: lar den

224seg overføre til en samfunnsøkonomi? Lar det seg gjøre å skape en økonomi der mennesker premieres på en eller annen måte når de handler i samsvar med fellesinteressene. Jeg trur nemlig ikke det går an å se bort fra at folk ønsker å tilfredsstille sine egne behov. Politisk og moralsk mobilisering kan være gode virkemidler, men de er ikke tilstrekkelige til å få et samfunn til å fungere. På en eller annen måte må økonomien som sådan forsterke solidariteten og fellesnytten.

FRAMTIDA BEGYNNER NÅ

Platon skapte sin visjon om et klasseløst idealsamfunn for 2400 år siden. Thomas More skrev om sitt kommunistiske Utopia i 1516.1 sin ungdomsskrifter skrev Marx om et samfunn der han kunne være gjeter om morgenen og kritiker etter middag, uten noen sinne å bli verken gjeter eller kritiker. I Kvinne ved tidens rand skaper Marge Piercy et øko-kommunistisk framtidssamfunn bygd på en kombinasjon av moderne teknologi og naturkunnskapen til indianerne i New Mexico. I The Voyagefrom Yesteryear lar James P. Hogan sine

framtidsmennesker skape et samfunn uten lønnsarbeid, uten stat, uten kjernefamilie og uten overklasse, på grunnlag av avansert innsikt i økologi og teknologi. Ursula K. LeGuin viser oss en visjon av et klasseløst knapphetssamfunn i økologisk balanse i boka The Dispossed. Utopiene har vært mange, men løsningene har vært få. I dagens verden er det en avgrunn mellom utopiene og virkeligheten for det store flertallet av jordas innbyggere. Hvordan slå bru over denne avgrunnen? Hvis det ikke skapes ei slik bru, blir resultatet lett håpløshet og avmakt. Derfor må vi innse at framtida begynner nå.

15. Veiskille

225På grasrota i hele verden har folk begynt å søke nye veier. Uavhengig av regjeringer og myndigheter har de begynt å ta framtida på forskudd. Kvinnenes nettverk og deres aksjoner for å verne trær eller skaffe reint vann er en del av dette. Blitz-ungdommen i Oslo og boligokkupanter i Hamburg, København og Amsterdam prøver å lage sine egne kollektive løsninger. Arbeidsløse folk i England har oppretta arbeids-byttesentraler der de bytter tjenester med hverandre uten å gå veien om noe marked. På denne måten har de i arbeidsløshetens og markedsøkonomiens midt-England skapt et sosialt nettverk som vender ryggen til staten og kapitalen. Et slikt fellesskap vil sjølsagt innafor kapitalismen sprenges av markedslovene. Dette påviste Marx allerede i forrige århundre. Utopistenes kommunistiske verksteder måtte gå dukken når de ble stilt overfor markedet. Men dette reduserer ikke det verdifulle i folks kommunistiske handlinger.

Det var det samme arbeiderne i Paris gjorde da Napoleon

3. hadde kjørt Frankrike i grøfta. For å unngå sult og nød, tok de makta i sjølve byen i 1871 og organiserte den etter sine egne hoder og sine egne idealer. Det de skapte var en hver-dagskommunisme, et likeverdig samfunn som tok utgangspunkt i folks behov. Dette var en revolusjon, og derfor kom Thiers' bødler og massakrerte kommunen. Det finnes hundrevis av eksempler på at folk tar framtida i sine egne hender. Det blir bare ofte undervurdert. I det tyske området Schwart-zenberg på grensa til Tsjekkoslovakia tok arbeidsfolk makta i noen uker i 1945. De ville skape et samfunn som ikke var kapitalistisk, men som heller ikke var byråkratsosialistisk. På grunn av en misforståelse mellom de allierte fikk området styre seg sjøl noen uker etter Det tredje rikes sammenbrudd.154 Hva hadde skjedd dersom dette eksperimentet hadde fått leve?

1989 har vært et av de største revolusjonsårene i Europas historie. Millionmassene i Øst-Europa har styrta de korrupte

226regimene i land etter land gjennom massemobilisering på gata. Disse revolusjonene har mye til felles med revolusjonene i 1848. Også i Øst-Europa spilte nasjonalismen inn som en viktig drivkraft, slik den gjorde i 1848. Og i likhet med i 1848 var det sosiale revolusjoner, revolusjoner mot undertrykking og utbytting, mot korrupsjon og maktmisbruk. Det som kanskje ikke er så kjent, og som er nytt siden 1848, er at massemobiliseringa i flere land startet som et opprør mot miljørasering. Dette skjedde i Estland, Latvia og Litauen. Også i Tsjekkoslovakia, DDR og til og med Bulgaria fantes det en aktiv og kritisk miljøopposisjon som gikk forut for kjempedemonstrasjonene. Miljøkampen har ført til at folk begynner å stille spørsmålet om makta i hele samfunnet på dagsordenen. Dette er I ta slagordet «Framtida er nå» på alvor. Vestens politikere tar festen for «sosialismens sammenbrudd» på forskudd. De demokratiske, anti-byråkratiske og antikorrupte ideene som bar fram revolusjonene i øst lar seg ikke stanse av en Berlinmur som ikke lenger finnes.

Da folket i Bugøynes averterte i avisene etter noen som ville ta i mot hele lokalsamfunnet, var det så sensasjonelt at Le Monde sendte sin medarbeider til Finnmark for å rapportere om dette enestående fenomenet. Det finnes mange lokalsamfunn i Nord-Norge som er i ferd med å bli like ille ute som Bugøynes. Hva om de gikk enda et skritt lenger? Hva om de erklærte overfor staten: Dere har forlatt oss, vi forlater dere. Vi går i kompaniskap med andre i vår situasjon, vi beslaglegger om nødvendig statens og den sørnorske kapitalens gjeld og skatter. Vi begynner pomorhandel langs kysten, og bytter varer slik forfedrene våre gjorde. Kommer det en utenlandsk eller sør-norsk tråler for å støvsuge havbunnen for fiskeyngel, senker vi den. Kommer det til utpanting stiller vi folk som kaster pantefuten på sjøen. For et ramaskrik det ville bli. For en uparlamentarisk handlemåte! For en frekkhet! Men en slik sjøltekt ville være rettferdig.

227Den ville bety å ta ansvaret for framtida her og nå. Den ville være solidarisk mot kommende generasjoner og mot livet på jorda. Og folk ville bryte ut av passiviteten og handlingslammelsen. De ville lære hva slags krefter de har, og de ville skape nye og spennende ideer om hva slags samfunn de vil ha.

De endringene som må til for å redde jorda krever intet mindre enn den største politiske og økonomiske revolusjonen i menneskehetens historie, så det er på tide vi begynner. Nytter det? Er ikke de endringene som må til på kort tid så store at det er urealistisk? Costeau mente også det, men han innrømte oss en mulighet, nemlig det irrasjonelle ved mennesket. Kanskje er nettopp trua på at det skal være mulig å gjøre det umulige akkurat det irrasjonelle elementet som skal til for å lykkes.SAMMENFATNING ET ØKOKOMMUNISTISK MANIFEST

1. Motsetninga mellom mennesket og naturen omkring det nådde et kvalitativt nytt nivå med jordbruksrevolusjonen for

10.000 Ir sia. Vi kjenner menneskeskapte øko-katastrofer fra denne perioden. Sannsynligvis har overbeiting og utpining av jorda vært med på å gjøre tidligere fruktbart land i Sahara til ørken. De greske åsene var utsatt for nedbeiting av sauer og geiter, og har siden aldri fått igjen den samme skogen som de hadde før.

2. Med jordbruket trådte mennesket fram som en mulig hersker over naturen, og omskapte den for å tjene sine egne formål. Mennesket skapte kulturlandskapet, skapte nye dyre- og plantearter osv.

3. Synet på mennesket som noe annet og løsrevet fra, hevet over naturen er grunnfesta i vestlig tenkning gjennom mange århundrer.

4. Med kapitalismens erobring av verden fungerte denne tenkninga både som ei rasjonalisering av kolonimaktenes herjing og som seierherrenes ideologi for å omdanne verden i sitt bilde. (Også den 2. internasjonale mente at det var kolonimaktens oppgave å «bringe sivilisasjonen» til de «tilbake-liggende folkene». I dag er oppfatninga at «utviklingsland»

229skal «utvikles» til å bli mest mulig lik oss, dvs. det nordvestlige forbrukersamfunnet.)

5. Økokrisa gikk over i en kvalitativt ny fase med kapitalismens verdensomspennende seier. Den moderne økokrisa er kapitalismens/imperialismens egentlige avkom. Krisa gikk fra et lokalt nivå (som den danske kolonimaktas rasering av Rørosvidda eller den engelske frikonkurransekapitalens ødelegging av nærmiljøet rundt industriene i Manchester og Liverpool) til et globalt nivå (ødelegginga av regnskogene, prærien osv.).

6. Marx har grunnleggende rett når han (i polemikk med Lasalle og andre) sier at kapitalismen må utbytte begge de to kildene til verdi, naturen og den menneskelige arbeidskrafta (som i seg sjøl er en naturkraft).

7. Marx har rett når han hevder at den konsekvente utviklinga av kapitalismen i landbruket må føre til utpining av jorda til det ytterste. Den stadige tilføring av kunstgjødsel til jorda i det moderne landbruket viser at jorda sjøl er utpint og ikke greier å gjenreise næringsgrunnlaget.

8. Marx har en teori om naturens rolle i produksjon av bruksverdi som bekreftes av moderne økologisk tenkning. I denne sammenhengen ser Marx mennesket som en del av naturen og underlagt dens lover og ikke omvendt.

9. Marx la på denne måten grunnlaget for en avansert, dialektisk forståelse av forholdet mellom økonomi og økologi, men deretter konsentrerte han seg om den direkte samfunnsmessige sida, nemlig produksjon av bytteverdi. Og bytteverdi handler om forholdet mellom mennesker i et samfunn.

23010. Denne historisk nødvendige spesialiseringa til Marx har skapt forenkla og skjematiske oppfatninger hos marxistene som til forveksling likner Bacons oppfatning av forholdet mellom menneske og naturen (herskerrollen). Som Marx viser i kritikken av Gothaprogrammet (tese 7) var det tyske sosialdemokratiske partiet sterkt influert av ideen om at naturen ikke danner grunnlaget for all verdi. Og det tyske partiet var «fyrtårnet» i datidas arbeiderbevegelse, og har påvirka alt fra det norske sosialdemokratiet til russiske bolsjeviker.

11. De sosialistiske samfunna til nå har, på tross av en del ønsker om det motsatte, stort sett praktisert erobrerrollen overfor naturen. Etter alt å dømme har de ikke bare importert den kapitalistiske

produksjonsteknologien og dens arbeidsorganisasjon (den hierarkiske modellen), men også dens produksjonsideologi (vekstfilosofien).

12. Den stalinske planmodellen basert på det Stalin kaller «sosialismens økonomiske grunnlov» (stadig større tilfredsstillelse av samfunnets stadig større materielle og kulturelle behov) er i sitt vesen anti-økologisk. Det å gjøre tungindustrien til økonomiens «gud» og det viktigste «lokomotiv» ruinerte arbeider-bondealliansen og alliansen mellom menn og kvinner i arbeiderklassen, samtidig som den ruinerte miljøet. Uttørkinga av Aralsjøen og omdanninga av det indre av sovjetisk Sentralasia til saltørken er bare ett av mange eksempler på denne økonomiens miljømessige fallitt.

13. Sosialismen har, i økologisk forstand, gjort det samme med miljøet som kapitalismen har gjort, ikke ut fra profitt-motivet til enkeltkapitaler, men ut fra planbyråkratiets anti-økologiske modeller og mål.

23114. Innafor marxismen representerer Mao et uforløst skritt i riktig retning. Han var ikke utdanna i den tysk-russiske skolen, men i det konfucianske. Det er sterke drag av østlig filosofi i Maos marxisme, motsetninger utelukker ikke hverandre, de utfyller hverandre, harmoni, balanse med naturen. Mao la stor vekt på treplanting med en gang etter revolusjonen for å bedre miljøet, han ønsket å skape byer som ikke utpinte landsbygda og landsbygd som nærmet seg byen uten å bli byer. I den opprinnelige folkekommune-tanken lå det slike økologiske perspektiven Han la vekt på gjenbruk, på utnytting av kinesiske bønders tusenårige kunnskaper om naturen omkring seg, naturmedisin, fiskeoppdrett m.m. Han tok avstand fra Stalins utbytting av bøndene og sa noe så kjettersk i tysk-russiske ører som at dersom du vil ha tungindustri skal du satse på jordbruk og lettindustri.

15. Men Mao forfalt til stalinisme i den praktiske gjennomføringa av den sosialistiske oppbygginga; Det store spranget var en økonomisk og økologisk katastrofe og mer stalinsk enn Stalin. Ståldirektivet (stål som ledende faktor) førte til ensidighet, underutvikling av andre sektorer, rovdrift på energiressursene osv. Energipolitikken som fulgte av dette har gitt verdensrekord i uøkonomisk bruk av energi (vilkårlig lave priser stimulerte til sløsing). Korndirektivet førte til jorderosjon, utpining av jorda og overgrep mot ikke-han-folkegrupper (som mongelene) som ikke var korndyrkere.

16. Imperialismen har en rikelig del av ansvaret for at de sosialistiske landa har prioritert stål og våpen. USA var på randen av å atombombe Kina og true Øst-Europa med krig. Dette påførte fattige land militærutgifter og -prioriteringer som gjorde vondt verre. (Eks. Tsjekkoslovakias hensynsløse fyring med brunkull for å produsere våpen og maskiner i stedet for en produksjon som landets ressurser lå mer til rette for.)

23217. Den moderne kapitalismen ønsker å løse økokrisa, fordi den truer profitten. I noen områder har ødeleggelsen kommet så langt at arbeiderne ikke kan utbyttes effektivt pga. miljøbestemte helseskader. Men akkurat som kapitalismen ikke kan styrke etterspørselen og øke utbyttinga samtidig, kan den ikke intensivere utplyndringa av naturen og redde naturen samtidig. Den er derfor dømt til å mislykkes.

18. Den moderne økokrisa kan kaste menneskeheten ut i sin verste ødeleggelse noen sinne. Vi står overfor de verste miljøkatastrofene på millioner av år, sannsynligvis uopprettelig. (Er regnskogen tapt, så er den og dens millioner av dyre- og plantearter tapt for alltid.)

19. Kapitalen må ekspandere eller dø. Det har ingen hensikt å investere en million for å få igjen en million. Hele målet med den kapitalistiske investeringa er å øke kapitalen. Dette kan bare oppnås ved å omdanne stadig mer jomfruelig område til bytteverdi. Kapitalismen omdanner alt til varer, og det i en målestokk Marx og Engels ikke kunne ha forestilt seg. De siste tjue åra har jordkloden blitt trukket inn i vare-kverna mer enn noen gang, Antarktis, havbunnen, den geo-stasj onære banen i verdensrommet og nå sist arvestoffene, sjølve byggesteinen for alt liv. Dette forsterker, som Samir Amin sier, tendensen til at rikdommen akkumuleres i nord og fattigdommen akkumuleres i sør. Rosa Luxembourg hadde rett da hun sa at imperialismen forutsetter et område som ligger utafor systemet som den hele tida kan trekke veksler på. Miljøkrisa er tegn på at disse vekslene er overtrukket.

20. Skal krisa kunne løses, må energibruken reduseres drastisk. Det kan ikke skapes en bærekraftig verden der

alle mennesker i gjennomsnitt forbruker like mye energi som vi gjør.

233Brundtlandkommisjonens mål om at industrilanda skal halvere energibruken innen år 2020 er forsiktig, men det finnes intet industriland som tar det alvorlig, aller minst Norge. Stoffsirkulasjonen i systemet må minimaliseres og baseres på at stoff som tas ut for det meste også føres tilbake. Rensefilo-sofien har utspilt sin rolle. Dette kan ikke skje uten en global økonomisk og maktmessig omfordeling. Worldwatch som sponses av Industrifondet sier at 200 millioner jordløse bondefamilier må få jord om ikke regnskogen skal forsvinne og ørknene vokse. Det er det største bonderevolusjonære kravet som er stilt i menneskehetens historie.

21. En slik omlegging av verdensøkonomien betyr produksjon av varige produkter, gjenbruk og bruksverdiorientert produksjon. Jfr. Romaklubben som i 1972 kom til at dette var blant de ufravikelige krava til ei bærekraftig utvikling. Dette betyr ikke nødvendigvis stagnasjon og barkebrødtider. Jobber der folk bor er økologisk bedre enn pendling, og billigere. Kollektive transportløsninger og redusert transportten; i hverdagen er billigere og mer økologisk enn motorveiutbygging.

22. En slik type økonomi er uforenlig med et økonomisk system basert på bytteverdi, og det kolliderer fundamentalt med forsøk på å motvirke profittratens failende tendens.

23. Tesen om miljøprodukter og miljøteknologi som satsingsområde for å vitalisere kapitalismen og løse økokrisa er bunnfalske. De forutsetter som alltid kjøpekraft for å kjøpe seg ut av krisa. De som trenger det mest har minst av denne kjøpekrafta allerede nå. De kan ikke låne penger for å kjøpe denne teknologien, fordi de allerede er knust av gjeld. De kan ikke håpe på en rettferdigere fordeling av verdiene på verdensmarkedet så lenge det imperialistiske systemet og de multinasjonale selskapene rår grunnen.

23424. Kapitalismen kan løse deler av den forrige generasjonens økokriser. (Det går visstnok laks i Themsen, sjøl om Maggie Tatcher neppe spiser den.) Men den produserer stadig raskere nye øko-kriser. Gjeldskrisa er allerede en kraftig øko-krise-maskin. Når bioteknologien for alvor biir område for maksimal kapitalinnsats, vil det bli produsert økokriser som verden til nå ikke har turt å drømme om. (Virus uten noen form for motstandere på kloden, mikrober som spiser armeringsjern, superveps med mordinstinkt osv.)

25. Hva slags forandringer må til? (Ei ufullstendig liste av minimumskrav.)

- Profitten må oppheves som drivkraft i økonomien.

- De multinasjonale selskapene og det imperialistiske varebyttet må knuses.

- Det må skapes en ny type planøkonomi, som tar utgangspunkt i folks behov, som har innebygde økologiske rammer og som bygger på folks egen deltakelse i å skape sin tilværelse. Opprør mot byråkratiske, antiøkologiske planer.

- Økonomien må legges om fra bytteverdiorientert produksjon til bruksverdiorientert produksjon.

- Det må skapes en ny energibasis som erstatter de fossile brennstoffene. Transportproblemene må løses på en radikalt ny måte.

- Globale, regionale og nasjonale planer må til. Et bærekraftig framtidssamfunn overskrider nasjonalstaten. Vi snakker om en verdensrevolusjon.

- Avskaffe menneskers utbytting av mennesker, og dermed også oppheve menneskets fremmedgjøring fra produksjonen, naturen og seg sjøl. Først frigjorte mennesker kan for alvor ta ansvar for de økologiske konsekvensene av menneskelig virksomhet.

- Oppheve rasistiske, sexistiske og sjåvinistiske undertryk-kingssystemer. Den kolossale informasjonsbanken som

235inneholder kvinnenes, de nasjonale minoritetenes, de fattige millionmassenes økologiske kunnskaper går tapt fordi de umyndiggjøres, knebles, tråkkes på. Uten disse kunnskapene har menneskeheten ingen muligheter til å lykkes.

26. Dette summerer seg opp til den største økonomiske og politiske omveltninga i menneskehetens historie. En kan kalle dette samfunnet hva man måtte ønske. Det er opplagt ikke kapitalistisk, men det er heller ikke sosialistisk, slik sosialismen til nå har vært praktisert og definert. Det har en del klare likhetstrekk med det Marx kalte kommunisme, men det inneholder også noe nytt; et økokommunistisk framtidssamfunn.

27. Dette målet er både utopisk og realistisk. Det er utopisk fordi framtida aldri vil se akkurat slik ut og fordi målet vil forandre seg på grunnlag av erfaringer. Det er realistisk fordi det samsvarer med de objektive interessene til flertallet av menneskeheten og det samsvarer med de store bevegelsene på grunnplanet over hele verden.

28. Et slikt samfunn er ikke noe som noe parti eller noen genial samfunnsreformator skaper om femti eller hundre eller tusen år. Kampen for det starter her og nå. Den må springe ut av folkenes egen kamp for å gjenvinne framtida. Modellene utprøves også nå. Det finnes kimer av økokom-munisme i grasrotbevegelsene. De må utvikles gjennom kampen, bli kjent og danne forbilder for andre. Dersom disse eksperimentene er noe tess, i den betydning at de åpner for en grunnleggende mye bedre måte å forholde seg til naturen på, må de regne med å bli møtt med makt fra de som tjener så grovt på den nåværende ordninga.

236TAKK

For å kunne samle og bearbeide materialet til denne boka har jeg hatt god hjelp fra mange personer. Mange av dem har djupere innsikt enn meg i økologiske spørsmål, og jeg er svært takknemlig for all støtte. Jeg vil særlig nevne: Haleh Afshar, Kristin Asdahl, Arne Bernhardsen, lan Bryceson, Elin Enge, Kjersti Ericsson, Marianne Gjørv, Torleiv Grue, Per Håkonsen, Geir Johnsen, Luke Moynihan, Jørn Silje-holm, Hanne Svarstad, Knut-Henning Thygesen, Lloyd Timberlake. Jeg har også satt stor pris på diskusjoner med Sigmund Kvaløy, Arne Næss, Ladislav Hejdanek, Jiri Dienst-bier og Radim Palous. Det er også mange som har bidratt med kritikk når jeg har holdt foredrag om dette emnet, kritikk som har gjort at jeg har tatt opp noen standpunkter til nyvurdering og til tider endret dem. I andre tilfeller har denne kritikken også fått meg til å skjerpe mine opprinnelige standpunkter.

Oslo, februar 1990

Pål Steigan

237NOTER

1. Sitert etter Timberlakes upubliserte manuskript.

2. Se f.eks. Norman Myers: «The Gaia Atlas of Planet Management».

3. Se Brundtlandkommisjonens rapport.

4. The Year 2000 Report to the President.

5. «State of the World 1989», Worldwatch Institute, 1989.

6. Se Brundtlandkommisjonen s. 101.

7. Eksemplet Senegal drøftes både av Susan George i «Slik dør de andre» og av mange andre. Min framstilling er henta fra «Ressourcer og økonomisk magt», Mellemfolkeligt Samvirke, 1983.

8. Karl Marx: «Filosofiens elendighet».

9. Myers: «The Gaia Atlas of Planet Management; Managing the Land».

10. Norman Myers: «The Gaia Atlas of Planet Management».

11. Samme sted.

12. Der Spiegel nr. 2, 1988.

13. Se Lloyd Timberlake: «Natural disasters - acts of Men or acts of God?»

14. Arbeiderbladet, 20. februar 1989.

15. Ifølge dr. Hørthe i Aftenpostens aftennr. 29. april 1989.

16. The Independent, 8. februar 1988.

17. Tidsskriftet West Africa 20. juni 1988, sitert i Keesing.

18. I følge Arbeiderbladet 4. januar 1989.

19. I følge Keesing for oktober 1988.

20. John Gribbin: «Himmelhullet», Cappelen 1988.

21. Samme sted.

22. For en god og lærerik kritikk av Gaia-mystisismen og en framstilling av Lovelocks teori, se John Sandvik: «Moderne overtro». J.W. Cappelens Forlag, Oslo 1989,

23. Olav Orheim i kronikk i Klassekampen, 24. april 1989, «Hva skjer med klimaet i Norge?»

24. Norman Myers: «The Gaia Atlas...»

25. Klassekampen 24. april 1989.

26. Ottar Brox: Barentshavet: Nord-Norges felles utmark. Foredrag på konferanse om ressurskrisa i Barentshavet i Honningsvåg, august 1989.

27. Foredrag på konferansen om Barentshavet 23.-25. august 1989.

23828. Bo Landin: «Om trær kunne gråte», Gyldendal 1987.

29. Index on Censorship, nr. 6/7, 3989.

30. Norman Myers: «The Gaia Atlas of Planet Management».

31. Judith Gradwohl og Russel Greenberg: «Saving the Tropical Forests», Earthscan Publieations ltd, London, 1988.

32. I arbeidet med disse spørsmålene har jeg henta mye inspirasjon fra MAGMA, Miljøpolitisk Aksjon for Genetisk Mangfold, c/o Rådet for Natur- og Miljøfag. Jeg vil også vise til Flenk Hobbelmks bok «New Hope or false promise?».

33. Irene Dankelman, Joan Davidson: «Women and Environment in the Third World, Alliance for the Future». Earthscan Publieations Ltd. 1988.

34. Vandana Shiva: «Staying alive, Women and Ecology in India». Norsk utgave, Forlaget Oktober 1989.

35. Kjersti Ericsson: «Søstre, kamerater!», Oktober Forlag 1987, se spesielt s. 90-104.

36. Bina Agarwal: «Cold Hearths and Barren Slopes, The Wood-ful Crisis in the Third World», Zed Books, London 1986.

37. Beskrivelsene av det som skjedde er samla sammen av David Weir: «The Bhopal Syndrome», 1987.

38. El Pals, 4. desember 1988.

39. Economist 2. september 1989 i et eget miljøbilag.

40. Se f.eks. historia om Ali (Wallraff) som var prøveklut for det farmasøytiske selskapet LAB i Neu-Ulm, eller hans opplevelser i kjernekraftverket Wiirgassen. I begge tilfeller dreiv bedriftene bevisst med livsfarlige prosesser og satte bevisst menneskeliv på spill. Giinther Wallraff: «Aller nederst», Pax forlag 1986.

41. En god dokumentasjon av disse aksjonene finnes i Ingvar Ambjørnsen: «Bellona, gudinna som ble vaktbikkje», Cappelen 1988.

42. David Weir: «The Bhopal Syndrome - Where will it happen next?»

43. Sitert etter «Norsk økopolitikk» redigert av Bredo Berntsen, Universitetsforlaget 1979.

44. Fra rapporten «Når Norge legger verden i rør - Norske kraft-utbyggere i tredje verden», 1988.

45. Brundtlandrapporten: «Vår felles framtid», Tiden 1987, s. 49.

46. Opplysninga stammer fra Lucia Andrade, som deltok på seminaret «Stemmer fra sør» november 1988.

23947. Turid Hammer Digerness (1977).

48. Timberlake: «Africa in Crisis».

49. Bina Agarwal: «Cold Hearths and Barren Slopes».

50. lan Bryceson: Foredrag på AKP(m-l)s 3. verdenskonferanse desember 1987.

51. Susan George: «How the other half dies.» ... Finnes også i norsk utgave.

52. Lloyd Timberlake: «Africa in Crisis - the causes, the cures of environmental bankruptcy», The International Institute for Environment and Development, London og Washington 1985.

53. Susan George: «En skjebne verre enn nøden - gjeldskrisa i den tredje verden», Cappelen Forlag 1989.

54. Susan George: «En skjebne verre enn nøden - gjeldskrisa i den tredje verden», Cappelen Forlag 1989.

55. Kalim Siddiqui, kronikk i Klassekampen 2. juni 1989.

56. Stefan Hedlund i Dagens Nyheter, 27. august 1988.

57. Opplysningene bygger på en reportasje i El Pais, 28. november 1988.

58. Tidsskriftet FAKTA, nr. 12, 1987.

59. «Osteuropa Info», 57/58/1984, s. 77ff. Sitert etter Marianne Muller: «Noch nicht zu spät!», Verlag Neuer Weg, 1987.

60. Tidsskriftet FAKTA nr. 3 1989.

61. Henry Kenamets hadde en artikkelserie om miljøproblemene i Latvia og Litauen i den svenske «Miljötidningen» 1-2, 1989 der disse opplysningene er hentet.

62. Arbeiderbladet 12. april 1989.

63. Intervju i Dag og Tid, nr. 2, 1989.

64. Marianne Muller: «Noch nicht zu spät!»

65. Det tsjekkoslovakiske vitenskapsakademiets miljørapport, 1984, sitert etter Marianne Muller: «Noch nicht zu spät!», Verlag Neuer Weg, 1987.

66. Karel Kyncl i artikkelen: «Too little too late?» i Index of Cen-sorship nr. 6/7, 1989.

67. Ota Sik: «Plan og marked», Tiden.

68. Se «The Gaia Atlas of Planet Management» red. Normann Myers, norsk utgave Universitetsforlaget, s. 62-63: The Chi-nese Model.

69. Mao Zedong: «Om de ti viktigste forholda», Verker i utvalg, bind 5, Oktober Forlag 1977, s. 302.

24070. Intervju med talsmannen for den kinesiske delegasjonen i Stockholm, sitert i «Kina i dag» nr. 7/8, 1972.

71. Se for eksempel Vaclav Smil: «The bad Earth», og hans henvisning til kinesiske kilder som i 1979-80 gir en ganske annen framstilling av hvordan miljøvernet faktisk sto i Kina på syttitallet.

72. Fra det kinesiske hovedinnlegget på Stockholm-konferansen, gjengitt samme sted.

73. Vaclav Smil: «The bad Earth - Environmental Degardation m China», ZED Press, London. 1984.

74. Hugh Deane i artikkelen «Mao's rural policies revisited», Monthly Review nr. 10, 1989.

75. William Hinton: «A response to Deane». Samme sted.

76. Peng Dehuai: «Memoirs of a Chinese Marshal», Beijing 1984.

77. Se «Documents of The Great Proletarian Cultural Revolution».

78. Vaclav Smil: «The bad Earth», s. 16.

79. Smil siterer disse og andre tall fra en oppsiktsvekkende artikkel i Folkets Dagblad i 1978, undertegna Tong Dalin og Bao Tong.

80. Verdensbankens rapport 1980.

81. Far Eastern Economic Report 23. juni 1988.

82. China Features, nr. 13, 1988.

83. Toffler: Den tredje bølgen.

84. Robert Bideleux: «Communism and Development», Methuen, London og New York, 1985.

85. Hilda Scott: «Women and Socialism», London 1976.1 Kjersti Ericsson: «Søstre, kamerater!*, Oslo 1987.

86. Se f.eks. Beretning på SUKPs 17. kongress 1934 der tørken i Transvolga-området tas opp på denne måten.

87. J. Stalin: «Spørsmål i leninismen», Forlaget Oktober, Oslo 1976, s. 337. Om bedriftsledernes oppgaver, 4. februar 1931.

88. Josef Stalin, Sosialismens økonomiske problemer i SSSR, pkt. 7.

89. Hilda Scott: «Women and Socialism»

90. Klassekampen 22. sept. 1987.

91. Karl Marx, Friedrich Engels: «Den tyske ideologi», i utgaven fra Bibliotek Rhodos København 1974, s. 49.

92. Samme sted.

16. Veiskille

24193. Jfr. Kronikk i Klassekampen, mai 1989, av Kjersti Ericsson. «Samir Amin om utviklingsstrategier.»

94. Kronikk i Aftenposten februar 1989.

95. Karl Marx: «Filosofiens elendighet», Rhodos 1974, s. 221.

96. «The Limits to Growth», A report for the Club of Rome, London 1972.

97. «Vår felles framtid», Brundtlandkommisjonens rapport, s. 72.

98. «Vår felles framtid», Brundtlandkommisjonens rapport, s. 239. Sitatet er fra Stanley Clinton-Davis i EFs Miljøkommisjon.

99. «Vår felles framtid», s. 224.

100. «Miljø og utvikling», stortingsmelding nr. 46, 1988-89, s. 15.

101. Stortingsmelding nr. 46, 1988-89, s. 84.

102. Stortingsmelding 38, 1986-87.

103. John Hille: «Melding om rikets avstand», sept 1988. Utgitt av Framtiden i våre hender.

104. John Hille: «Melding om rikets avstand», sept 1988. Utgitt av Framtiden i våre hender.

105. Akershus Arbeiderblad siterer Robert Hofstad i Veidirektoratet 1. sept. 1988.

106. Natur og samfunn nr. 1, 1989.

107. St.meld. 46 1988-89, s. 122.

108. St.meld. 46, 1988-89, s. 158.

109. John Hille: «Melding om rikets avstand».

110. «Økofilosofisk lesebok», interimsutgave september 1973, Sigmund Kvaløy: «Økofilosofi som forståelsesnøkkel».

111. Sigmund Kvaløy: «Fra industrivekst til økopolitikk» i antologien «Norsk økopolitikk» redigert av Bredo Berntsen, Universitetsforlaget 1979.

112. Arne Næss: «Økologi, samfunn og livsstil», s. 237-239, Universitetsforlaget 1976, femte og reviderte utgave. De to første utgavene ble utgitt ved Institutt for filosofi under tittelen «Økologi og filosofi».

113. Samme sted, s. 239.

114. Samme sted, s. 242-243.

115. Erik Dammann: «Revolusjon i velferdssamfunnet», Gyldendal, Oslo 1979.

116. Dammann 1979, s. 191.

117. Marx, Engels: «Skrifter i urval», Filosofiska skrifter, Bo Cave-fors Bokforlag, 1978, s. 185 ff.

118. KarlMarx: «Kritikkav Gotha-programmet» (1875), avsnitt I.

242119. «Kapitalen».

120. Karl Marx: «Kapitalen», Første bok, del 3, Oktober Forlag 1983, s. 166-7.

121. Karl Marx: «Kapitalet», Andra boken, Bo Cavefors bokförlag / Clarté 1971, s. 221.

122. Marx, Engels: «Skrifter i urval», Filosofiska skrifter, Bo Cavefors Bokförlag, 1978, s. 185 ff.

123. Erik Dammann: «Revolusjon i velferdssamfunnet», Gyldendal 1979.

124. F. Engels: «The Condition of the Worklng Class in England», Granada Publishing Ltd, 1974. s. 83.

125. F. Engels: «The Condition of the Working Class in England» Granada Publishing Ltd, 1974. s. 126.

126. F. Engels: «Part played by Labour in Transition from Ape to Man. Dialectics of Nature», Moskva 1966.

127. F. Engels: «Part played by Labour in Transition from Ape to Man. Dialectics of Nature», Moskva 1966.

128. F. Engels: «Part played by Labour in Transition from Ape to Man. Dialectics of Nature», Moskva 1966.

129. Friedrich Engels: «Anti-Diihring», Moskva 1969, s. 352.

130. Den klassiske framstillinga av denne varesirkulasjonen kan leses i Karl Marx: «Kapitalen», Første bok, del 1, s 171 ff.

131. Et sammendrag av den ytterst malende beskrivelsen Marx og Engels gir av de borgerlige verdienes og den borgerlige pro-duksjonsmåtens seier over føydalismen. «Det kommunistiske partis manifest», Forlaget Oktober 1971, s. 24.

132. Se Marx: «Kapitalen», Første bok, del 1, s. 85-100, Oktober Forlag 1983.

133. Se f.eks. artikkelen «Profits from the wild» 22. oktober 1988 og lederartikkelen uka før.

134. Se Lloyd Timberlake: «Africa in Crisis», London 1985.

135. Begrepet er lånt fra Alvin Toffler: «Den tredje bølgen», der han kaller jordbruksrevolusjonen for den første

bølgen, den industrielle revolusjonen for den andre bølgen og den nye teknologiske revolusjonen, som pågår nå, for den tredje bølgen.

136. «Økologi og økonomi», Angelsen, Bråten, Konstali, Snekke-vik, Fetsund 1989.

137. «State of the World 1989», Worldwatch Institute 1989.

138. «State of the World 1989», s. 28.

243139. Judith Gradwohl og Russel Greenberg: «Saving the Tropical Forests», Earthscan Publications ltd, London 1988.

140. Worldwatch, s. 28.

141. Durnings undersøkelse er referert i Aftenposten 21. november 1989 under tittelen: «Fattigdom er en for dyr luksus».

142. «State of the World 1989», s. 41.

143. Har Norsk Hydro en framtid i Grenland? En analyse av Norsk Hydros ekspansjon fra Norge til Europa, av konsernets satsingsområder, og en vurdering av om Grenland passer inn i dette framtidsbildet av konsernet. Utgitt av Porsgrunn AKP(m-l), Postboks 734, 3901 Porsgrunn.

144. Susan George: «En skjebne verre enn nøden - gjeldskrisa i den tredje verden».

145. Oppropet for Alternativ Framtid, sitert etter Folkevett nr. 9/83.

146. Se f.eks. slik dette er behandlet hos Erik Dammann: Revolusjon i velferdssamfunnet, s. 188.

147. Ifølge Times 1000 World's Top Companies 1987.

148. André Gorz: «Farvel til proletariatet».

149. Johan-Ditlef Mårtens har gjort interessante arbeider om dette, blant annet lagt fram under konferansen Ut av det brennende huset, desember 1989.

150. Torstein Holt og Erik Lindeberg: «Miljøvennlig gasskraft kombinert med oljeutvinning - en forstudie», Offentliggjort mai 1989. IKU-SINTEF-gruppen.

151. Se «State of the World 1989» fra The Worldwatch Institute, 1989.

152. «State of the World 1989», Worldwatch Institute.

153. Tidsskriftet FAKTA nr. 4, 1988.

154. Se Stefan Heyms roman: «Schwartzenberg», Forlaget Oktober, 1984.